

เทพยพเคราะห์

โดย

นางสาวเอมอร เชาวน์สวน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

๒๕๓๖

๒๕๓๖

๒๕๓๖

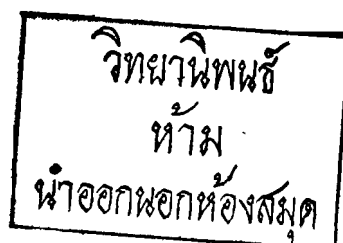
สารนิพนธ์ฉบับนี้

เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี)

ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา ๒๕๓๖

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้สารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนประกอบการศึกษา
ตามระเบียบวิชาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี)

หัวหน้าภาควิชาโบราณคดี

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

..... กรรมการ

..... กรรมการ

อาจารย์ควบคุมสารนิพนธ์

.....

ร.ศ. กาสุข อิมทราวุธ

.....

พ.ศ. มยุรี วีระประเสริฐ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ผ่านการตรวจสอบ
จากคณะกรรมการสอบแล้วได้คะแนน

B

ภาควิชาโบราณคดี

สารนิพนธ์เรื่องเทพพเคราะห์นี้เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของเทพในศาสนาพราหมณ์ อินดูของอินเดีย ซึ่งประกอบไปด้วยการนับถือเทพที่เกี่ยวกับดาวพระเคราะห์ 9 องค์ คือ พระอาทิตย์ (พระสุริยะ) พระจันทร์ (พระโสม) พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหู และพระเกตุ มีเทพบางองค์ เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระพฤหัสบดีนั้น จัดว่าเป็นเทพที่เก่าแก่ตั้งแต่ยุคพระเวท ซึ่งจัดว่าเป็นยุคที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือ คัมภีร์ที่บันทึกไว้เก่าแก่ที่สุดของอินเดีย

ชาวอารยันเป็นชนชาติที่นับถือเทพต่าง ๆ มากมาย โดยมักเป็นเทพที่เกี่ยวข้องกับ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ พวกนี้ได้เข้ามากรรณในอินเดีย มีหลักฐานว่า ชาวอารยันมีการ นับถือเทพพเคราะห์ด้วย เทพเหล่านี้มีหน้าที่รักษาฤดูกาล และเทพอาทิตย์หนึ่งในเทพพเคราะห์ ก็เป็นกลุ่มเทพซึ่งมีบทบาทสำคัญอยู่บนสวรรค์หรือท้องฟ้า เป็นเทพที่เด่นที่สุดในจำนวนเทพพ- เคราะห์ นอกจากนี้อยู่ในอินเดียยุคต่อมา ช่วงสมัยราชวงศ์คุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9 - 11) ก็มีการนับถือดิวิเสวระซึ่งเป็นการนับถือพระอาทิตย์หรือพระสุริยะเป็นในศตวรรษ ใบประเทศอินเดียมีการนับถือเทพพเคราะห์ว่าเทพเหล่านี้มีอิทธิพลต่อโชคลาภของ มนุษย์ จะต้องมีการนับถือบูชาเพื่อให้เทพเหล่านี้พอใจ เพื่ออนาคตให้เกิดสันติสุขแก่ผู้นับถือ เทพพเคราะห์แต่ละองค์ยังประจำทิศต่าง ๆ ด้วย โดยมักจะประดิษฐานรูปเคารพของเทพทั้ง 9 องค์ ประจำทิศต่าง ๆ ในศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์อินดู ซึ่งโดยมากมักจะเป็นศาสน- สถานที่อยู่ทิศเพื่อพระอาทิตย์

อิทธิพลของวัฒนธรรมโดยเฉพาะศาสนาของอินเดียก็ได้ทราบกันมาแล้วว่ามี อิทธิพลต่อบ้านแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีหลักฐานทางโบราณคดีที่พบอยู่มากพอควรที่เกี่ยว ข้องกับศาสนาพราหมณ์อินดู เช่น ประติมากรรมของเทพต่าง ๆ เช่น พระวิฆเนศวร์ พระศิวะ ฯลฯ ยังปรากฏสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เนื่องในศาสนาพราหมณ์ด้วย หินแผ่นต่าง ๆ เหล่านี้ซึ่งพอจะ ศึกษาหาหลักฐาน อับไคแก จัมปา ขอมหรือเขมร พม่า ชาว และไทย ก็ปรากฏหลักฐานการนับถือ เทพซึ่งเกี่ยวข้องกับเทพพเคราะห์อยู่บ้างเหมือนกัน

ส่วนหลักฐานที่ปรากฏที่เกี่ยวข้องกับเทพพเคราะห์นั้น จากการศึกษาลักษณะพบ ประติมากรรมรูปพระสุริยะอยู่ในประเทศดังกล่าวมาแล้วข้างต้น แต่สำหรับรูปแบบอีกอย่างหนึ่งที่ สำคัญซึ่งพบในเขมร จัมปา ไทยก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับ คือ ปรากฏการสลักเทพจำนวน 9 องค์

บนแผนที่แล้ว แต่ปรากฏว่ามีเทพพระเทวราชรวมเพียง 4 องค์ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู และกระเกตุ ซึ่งเป็นลักษณะที่นาสนใจว่าจะมีความเกี่ยวข้องกับกตติการสร้างเทพพระเทวราชของอินเดียอย่างไร ในชวาก็ปรากฏเทพพระเทวราชรวมอยู่กับเทพอื่น ๆ เช่นกัน แต่ในพม่านั้นเราไม่ทราบชื่อนาม เทวราชเพียงแต่รูปพระสุริยะเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าได้หมายความว่าเรื่องนี้ แผลงความคิดความเชื่อของเทพทั้ง 9 องค์นี้ไว้ พอสมควร แต่ก็ได้พยายามเรียบเรียงใหม่เพื่อให้เรื่องกระชับขึ้นเพื่อสะดวกแก่ผู้อ่าน และการเสนอสารนิพนธ์ครั้งนี้เป็นเพียงเรื่องราวที่ค้นคว้าพอสังเขปเท่านั้น อาจจะมีหลักฐานหรือความผิดใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้นก็ได้ในอนาคต

ข้าพเจ้าขอขอบคุณอาจารย์ทุกท่านในภาควิชาโบราณคดีซึ่งได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางโบราณคดีแก่ข้าพเจ้า ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ผาสุท อิมเทรวุธ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มยุรี วิเศษประเสริฐ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาในการทำสารนิพนธ์ฉบับนี้ให้แก่ข้าพเจ้ามาตลอด และขอขอบคุณคุณเจริญสุภา ศุภาชีวะ ซึ่งได้ช่วยตรวจและแก้ไขเรื่องราวของสารนิพนธ์ฉบับนี้ให้สมบูรณ์ขึ้น

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณ คุณอนงค์ หงษ์แป้น เจ้าพนักงานพิทักษ์สถานที่สถานแห่งชาติพระนคร และคุณวัชรพงษ์ เศษะดำให้คำแนะนำเรื่องรูปภาพ คุณสิทธิชัย ทวีผล คุณพลฤกษ์ แยมกลิน คุณพนมบุตร จันทรโชติ คุณสายพิน พิกุลณี พี่ ๆ เพื่อน ๆ และน้อง ๆ ทุกคนที่ให้ความช่วยเหลือและกำลังใจช่วยเหลือมาตลอด

นางสาวเอมอร เชาวลาน

25 พฤษภาคม 2531

สารบัญ

คำนำ	ก
สารบัญ	ค
สารบัญภาพ	จ
บทที่ 1	1
1. ประวัติความเป็นมาของเทพพเคราะห์ในอินเดีย	1
2. ความเป็นมาทางศาสนาในอินเดีย	3
3. เทพความเชื่อเกี่ยวกับเทพพเคราะห์ในประเทศอินเดียและนอกประเทศอินเดีย	8
3.1 พระอาทิตย์	8
3.2 พระจันทร์	21
3.3 พระอังคาร	25
3.4 พระพุธ	26
3.5 พระพฤหัสบดี	27
3.6 พระศุกร์	28
3.7 พระเสาร์	29
3.8 พระราหู	30
3.9 พระเกตุ	32
บทที่ 2 ลักษณะรูปเคารพของเทพพเคราะห์ที่ปรากฏในอินเดีย	33
2.1 ลักษณะรูปเคารพพระอาทิตย์หรือเทพสุริยะในอินเดียเหนือ	36
2.2 ลักษณะรูปเคารพพระอาทิตย์หรือเทพสุริยะในอินเดียใต้	37
2.3 ลักษณะรูปเคารพของเทพอีก 8 องค์ในจำนวนเทพพเคราะห์ซึ่งปรากฏในอินเดีย	38
บทที่ 3 รูปเคารพของเทพพเคราะห์ที่พบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	44
3.1 ศาสนาพราหมณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	44
3.2 หลักฐานการพบเทพพเคราะห์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	46
1. พม่า	46
2. ไทย	49

3. จัณปา	56
4. ทวา	57
3.5 สรุป	59
บทที่ 4 รูปแบบของเทพพหุเคราะห์ที่พบในประเทศไทย	63
4.1 หลักฐานทางศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย	63
4.2 เทพพหุเคราะห์ที่พบในประเทศไทย	64
4.3 สรุป	73
บทสรุป	74
อภิธานศัพท์	78
บรรณานุกรม	80

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญภาพ

ภาพที่

อินเดียเหนือ

- 1 พระสุริยะประทับนั่ง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 จากรัฐโอริสสา (ปัจจุบันอยู่ที่บริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ)
- 2 พระสุริยะประทับยืน จากเบงกอล อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 ศิลปะแบบปาละ
- 3 พระพหูสพักติ จากรัฐโอริสสา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 (จากบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน)
- 4 พระเกตุ เป็นอสูร มีท่อนล่างเป็นลำตัวของงู จากโกนารัต รัฐโอริสสา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 (จากบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน)
- 5 ประติมากรรมรูปแกะสลักรูปเทพนพเคราะห์ 4 องค์ จากสารนาถพิพิธภัณฑสถานเมืองสารนาถ
- 6 รูปเหรียญสมัยโบราณของอินเดีย เรียกว่า Punch Marked Coin (Silver)
- 7 รูปเหรียญสมัยโบราณของอินเดีย เรียกว่า Punch Marked Coin (Silver)
- 8 รูปเหรียญสมัยโบราณของอินเดีย เรียกว่า Punch Marked Coin (Silver)
- 9 สวัสถิกะ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระอาทิตย์ จากเมืองซาริปา (จากบริติชมิวเซียม)
- 10 รูปหล่อที่ศาสนสถานพระอาทิตย์ ที่โกนารัต รัฐโอริสสา สร้างในลักษณะของวงล้อพระอาทิตย์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 - 18
- 11 พระสุริยะ ศิลปินจาก Nugehalli . ศิลปะแบบอินเดียใต้ ถิ่นช่างคือราชูและนิคมภา พร้อมคัมพะ และปิงทละ (ราชวงศ์ไทยสระ).
- 12 พระสุริยะศิลปินจากมาร์วาร (Marwar) ศิลปะภาคเหนือของอินเดีย
- 13 สุริยะศิลปินจากแอมเมอร์ (Ajmere) ศิลปะภาคเหนือราชปุตน (Rajputana) (Rajputana)

- 14 สุริยะศิลา ศิลปะอินเดียภาคเหนือ
- 15 พระสุริยะจากถ้ำวเนงกอล (from Austash Museum)
- 16 พระสุริยะประทับยืน จาก Khiching
- 17 พระสุริยะประทับนั่ง จาก Khiching
- 18 พระสุริยะ ศิลปะมกุรา สร้างด้วยศิลาทราย
- 19 เทพนพเคราะห์เป็นประติมากรรมและสลักบนแผ่นศิลา จาก Asotosh Museum
- 20 เทพนพเคราะห์เพียง ๖ องค์ สันเกตว่ามีพระราหูหรือพระเกตุอยู่ด้วย ศิลปะอินเดียภาคเหนือ
- 21 เทพนพเคราะห์เป็นประติมากรรมแกะสลักบนแผ่นรวมกัน ศิลปะอินเดียภาคเหนือ
- 22 รูปจักรเทพนพเคราะห์ (Navagrahas Chakra) ศิลปะอินเดียภาคเหนือ
- 23 รูปพระสุริยะกับขาราชภูร จากพิพิธภัณฑสถานอินเดีย
- 24 รูปพระสุริยะ ศิลปะอินเดียเหนือ
- 25 พระสุริยะท่าจากหินอ่อน จากเมือง Rajputana
- 26 พระสุริยะศิลา จากพิพิธภัณฑสถาน Rajputana
- อินเดียใต้
- 27 พระสุริยะของราชวงศ์ไทรสละ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 ศิลปะอินเดียใต้ กานชางของพระสุริยะคือ เทพอุษาและปรัตยูสา เทพีขับไล่ความมืด
- 28 พระสุริยะประทับยืน ในศาสนสถานปรศุรามะศวร ในคุปพัลลิม รัฐมัทราส อายุราวพุทธศตวรรษที่ 22
- 29 พระสุริยะประทับยืน จากโปณนาสุระ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16
- 30 พระสุริยะพบที่แอลโลรา (Ellora) พระสุริยะประทับยืนอยู่บนราชรถ มีม้า 7 ตัว และสารถิอรุณ คล้ายรูปแบบในอินเดียใต้ กานชางและชายของพระสุริยะคือ เทพอุษาและปรัตยูสา ถัดกันขลุและลูกศร ราชรถมี 2 ล้อ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 14 ราชวงศ์ปัลลวะ
- 31 พระโสมหรือพระจันทร์ เทพแห่งการบูชาอีก ศิลปะแกะสลักไม้ ศิลปะอินเดียใต้ (จากพิพิธภัณฑสถานเมย์ กรุงปารีส ฝรั่งเศส)

- 32 เทพียุชา เทพียามเช้า ศิลปะแกะสลักไม้ ศิลปะอินเดียใต้ เทพียุชามักจะเป็น
เทพียุชางพระสุริยะ
- 33 เทพนพเคราะห์ในศาสนสถานสุริยนรโกบิล รัฐกันจอร์
- 34 พระสุริยะสำริด ศิลปะอินเดียใต้ จากพิพิธภัณฑสถาน
- 35 พระสุริยะศิลา จากรัฐมณีพ ทอนใต้ของอินเดีย
- 36 พระสุริยะศิลา จากรัฐมณีพ ทอนใต้ของอินเดีย
- 37 พระสุริยะศิลา จากรัฐมณีพ ทอนใต้ของอินเดีย
- 38 พระสุริยะศิลา จากอาเวลี ศิลปะอินเดียใต้ ราชวงศ์ไทรสละ เมืองจาลุกยะ
พระสุริยะไม่สวมมงกุฎพระบาท ด้านข้างคือเทพียุชาและปรัศญา
- 39 พระสุริยะศิลา จากมัลเชรีใกล้กาเวลีปากัดัม สมัยปัลลวะตอนปลาย
(พ.ศ. 1343)
- 40 โตรณะทางเข้าของศาสนสถานพระอาทิตย์ ทำจากศิลา ศิลปะอินเดียใต้
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- 41 พระสุริยะจากเมืองมโหฬาร ประเทศพม่า ราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 22
เป็นศิลปะแบบอินเดียเหนือ
- 42 พระสุริยะ จากเทวาลัยนันทะลวงกยวง ประเทศพม่า ศิลปะแบบอินเดียใต้
- 43 พระสุริยะ ศิลปะชวา ราวพุทธศตวรรษที่ 9
- 44 เทพรักษาศีลและเทพนพเคราะห์ที่ปราสาทออกยม ศิลปะขอม
- 45 เทพรักษาศีลและเทพนพเคราะห์ ศิลปะแบบบายูนของขอมหรือเขมร
- 46 เทพรักษาศีลและเทพนพเคราะห์ ศิลปะจาม จากปราสาททราเกียว
- 47 เทพียุชามณีพของ พระนันท
- 48 เทพนพเคราะห์และเทพรักษาศีล จากปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
เป็นแห่งศิลปะสลักลาย ซึ่งอาจเป็นต้นหลัง
- 49 เทพนพเคราะห์และเทพรักษาศีล จากเทวสถานพระนารายณ์ อำเภอเมือง
จังหวัดนครราชสีมา เป็นแห่งศิลปะสลักลาย
- 50 เทพนพเคราะห์และเทพรักษาศีลจากปราสาทไลเล ศิลปะแบบเขมรหรือขอม
พิพิธภัณฑสถาน พระนันท

- ๑1 เทพมเหศวรและเทพรักษาทิศ จากปราสาทกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ
- ๑2 ธรรมจักร พระสุริยะตั้งติดอกบัว พบที่จังหวัดนครปฐม
- ๑3 พระสุริยะสำริด สูง 20 เซนติเมตร พบที่เมืองโบราณ อำเภอเริง จังหวัดปัตตานี
- ๑4 ภาพถ่ายเส้นพระสุริยะสำริดที่พบที่อำเภอเริง
- ๑5 พระสุริยะสำริด จากอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- ๑6 พระสุริยะ จากอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
- ๑7 หนากาฉมิดักขณและสัตว์ทลายราหู วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (ชะเลียง)
อ.ศรีสะเกษ จ. สุโขทัย กล่าววาทะสมัยพอขุนรามคำแหง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 1

ประวัติความเป็นมาของเทพพเคราะห์ในอินเดีย

เทพพเคราะห์ทั้ง ๙ องค์คือ พระอาทิตย์ (Surya) พระจันทร์ (Chandra, Soma)
 พระอังคาร (Bhauna) พระพุธ (Budha) พระพฤหัสบดี (Brihaspati, Guru)
 พระศุกร์ (Sukra) พระเสาร์ (Sani, Sanaishara) พระราหู (Rahu) และพระเกตุ
 (Ketu) เทพทั้ง ๙ องค์นี้ ชาวฮินดูในอินเดียนับถือกัน เรียกว่า นพเคราะห์หรือ
 นวเคราะห์ (Nava - Grahas)

ศาสนาฮินดูมีความเชื่อของชาวฮินดูเห็นเกี่ยวข้องกับเรื่องทวาราศาสตร์ เช่น ชาว
 ฮินดูจะนับถือดาวนพเคราะห์ในระบบสุริยจักรวาลหรือดาวประจำวันทั้ง ๗ ในสัปดาห์ เชื่อถือว่า
 มีความศักดิ์สิทธิ์ ยกย่องให้การบูชาว่าเป็นเทพเจ้า บูชาเพื่อความโชคดี เกิดสันติสุขแก่ชุมชน¹
 และยังเชื่อถือว่าเกี่ยวข้องกับโชคละตาของมนุษย์ด้วย เทพเจ้าอาจทำร้ายคนหากไม่พอใจ เพื่อ
 ป้องกันอันตรายก็จึงต้องมีการทำพิธีบูชาขึ้นมาจากเฉพาะ

ชาวฮินดูในอินเดียจะเคารพบูชาเทพพเคราะห์ มีหลักฐานที่พบเทพพเคราะห์ตาม
 ศาสนสถานต่าง ๆ เช่น ในศาสนสถานของพระศิวะในอินเดียใต้ มักจะพบว่าจะตั้งรูปเคารพ
 เทพทั้ง ๙ องค์ตามระบบจักรราศี คือ เรียงกันตามลักษณะที่ดวงอาทิตย์และดาวนพเคราะห์
 เดินทางตามที่ปรากฏบนท้องฟ้า² บางครั้งพบว่าการตั้งวางไว้ประจำทิศต่าง ๆ ด้วย เช่น
 ในศาสนสถานของเทพสุริยะที่หมู่บ้านสุริยนรโกยิล (Suryanarkoyil) ในมลท
 ดิบฮอร์ (Tanjor) อินเดียภาคใต้พบว่าการประดิษฐานรูปเคารพของพระโลมไว้ทางทิศ
 ตะวันออก พระอังคารประจำทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระพฤหัสบดีประจำทางทิศใต้
 พระศุกร์ประจำทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ พระเสาร์ประจำทางทิศตะวันตก พระเกตุประจำทางทิศ
 ตะวันตกเฉียงเหนือ พระพุธประจำทางทิศเหนือ และพระเสาร์ประจำทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ³

1 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ ศศ.ดร. พบกับพระเจ้า (กรุงเทพฯ : กรุงเทพฯ 2๖23
 หน้า 37 อ้างจาก J.N. Banerjea, The Development of Hindu Iconography
 (University of Calcutta 1941) p. II7

2 T.A.G. RAO, Element of Hindu Iconography Vol I Part II (Madras
 1941) p. 300

3 T.A.G RAO เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

นอกจากนี้ศาสนสถานที่มีฐานสี่เหลี่ยมก็ยังมีหลักฐานซึ่งเป็นคำจารึกที่ค่อนข้างสมบูรณ์กล่าวถึงการบูชาพระอาทิตย์และดาวพระเคราะห์ และศาสนสถานดังกล่าวถึงนี้เป็นศาสนสถานของพระอาทิตย์ ซึ่งได้สร้างไว้ในสมัยของโกโลตตุงกโหละเทวะ (kolottungacholavida) เมื่อราว พ.ศ. 1603 - 1661¹

ตามหลักฐานความเชื่อของชาวอารยันนั้นปรากฏการนับถือเทพพเคราะห์มาก่อนแล้ว โดยมีหลักฐานว่า มีการนำเอาชื่อดาวพระเคราะห์มาตั้งเป็นชื่อวันต่าง ๆ และรักษาฤดูกาลต่าง ๆ ด้วย² และต่อมาในสมัยพระเวท โยเทเพเจ้าทั้ง 9 องค์นั้น เทพที่มีบทบาทและถูกบันทึกไว้ก็คือ พระสุริยะ หรือพระอาทิตย์ และพระจันทร์หรือพระโลมา โดยเฉพาะพระสุริยะนั้นมีรูปเคารพที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อบูชาเป็นเอกเทศค่อนข้างมาก ทั้งในอินเดียเหนือและอินเดียใต้ โดยเฉพาะในอินเดียเหนือมักจะพบศาสนสถานเพื่ออุทิศเฉพาะพระสุริยะเทพแห่งอาทิตย์ บาย T.A.G. RAO กล่าวว่า ในอินเดียเหนือ นั้น การบูชาพระอาทิตย์น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องของการบูชาเทมิตรา

(Mitra) ของเปอร์เซีย³ ในอินเดียเหนือมักจะพบว่า เทพพเคราะห์ทั้ง 9 องค์นั้น มีการสร้างประติมากรรมซึ่งทำด้วยศิลา ไม โลหะ เช่น สำริด ซึ่งบางครั้งก็สลักเป็นประติมากรรมแบบจำลองรวมกัน แต่ที่พบบ่อยก็อาจจะสร้างรูปเคารพของเทพแต่ละองค์แล้วนำไปตั้งวางรวมกันในศาสนสถานตามตำแหน่งจักรราศี หรือตั้งไว้ประจำทิศต่าง ๆ พระอาทิตย์หรือพระสุริยะมักจะเป็หน้าหัวหน้าของเทพพเคราะห์ทั้ง 8 องค์ เพราะมักจะตั้งอยู่โดดเด่นแวดล้อมด้วยเทพพเคราะห์ทั้ง 8 องค์เสมอ

เทพพเคราะห์นั้น เมื่อศึกษาถึงคติความเชื่อซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็นเทพนิยายตามคัมภีร์ต่าง ๆ แล้ว อาจจะนำไปเปรียบเทียบกับเทพต่าง ๆ ของกรีก เช่น พระสุริยะกับอพอลโล หรือเฮลิออส พระจันทร์กับเพ็ญไดอาน่า พระอังคารกับเทมาร์หรือแอเรส ซึ่งเป็นเทพแห่งสงครามเช่นกับ พระพุกกับเทพเมอคิวรี พระพฤหัสบดีกับเทพจูปีเตอร์ พระศุกร์กับเทพวีนัส พระเสาร์กับเทพไครบัส เนื่องจากบุพเพลักษณะของเทพแต่ละองค์นั้นคล้ายกัน

1 T.A.G. RAO   อ้างแล้ว หน้า 300

2 สัจจาภิรมย์, พระยา เทวกำเนิด (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : พ.ศ. 2507)
หน้า 49

3 T.A.G. RAO   เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

ความเป็นมาทางศาสนาในอินเดีย

ตามหลักฐานประวัติศาสตร์อินเดียโบราณกล่าวว่า ชนชาติอินโด-อารยัน (Indo-Aryan) เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดียตะวันตกเฉียงเหนือ และต่อมาได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดียภาคอื่น ๆ และได้ขับไล่เจ้าของถิ่นเดิมของอินเดียคือ พวกดราวิเดียน หรือทสยู (ทางพุทธศาสนาเรียกมิลลิกะ) อพยพลงทางใต้ พวกอารยันเป็นพวกที่มีความรู้ทางโหราศาสตร์หรือดาราศาสตร์ ได้กำหนดดาวพระเคราะห์เป็น ๖ เรียกว่า ปัจฉาบา คือ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ แล้วจัดพระอาทิตย์กับพระจันทร์เข้ามารวมด้วยเรียกว่า ศิวาบาว่า มาทั้งเป็นนามของวันและชื่อดาวพระเคราะห์ของแต่ละวันก็กลายเป็นเทพเจ้า¹ จากผลของการกำหนดทางดาราศาสตร์และไสยศาสตร์ของชนชาติอารยันเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดียเมื่อประมาณ 3000 ปีมาแล้ว และได้ให้ความเชื่อในพระเวท (Vedism) หรือแบบวิถีพราหมณ์ (Brahmanism) เข้ามาในอินเดีย ซึ่งเดิมมันในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ชนเผ่าพื้นเมืองแถบคุนหม่านน้ำสินธุของอินเดียกับถือเทพเจ้าหลายองค์ ซึ่งเป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์เป็นส่วนใหญ่³

นอกจากนี้พวกอารยันก็จัดศุภออกเป็น 6 ฤกษ์ มีเทพพระเคราะห์มีหน้าที่รักษาเช่น พระจันทร์รักษาฤกษ์พระหรือพรหม (ฤกษ์ฝน) พระพฤหัสบดี (ฤกษ์หมันหรือคนฤกษ์หนาว) พระเสาร์รักษาฤกษ์ศุกร์ (ปลายฤกษ์หนาว) พระอังคารรักษาฤกษ์รอน (ฤกษ์ร้อน) พระศุกร์รักษาฤกษ์ไม้มะลิ (ฤกษ์สัตว์) พระพุธรักษาฤกษ์ไม้มะลิ (ฤกษ์สารท)⁴

¹ พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ กศ.ทร. อ้างแล้ว หน้า 59

² ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ อารยธรรมตะวันออก (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรุงเทพฯ 2526) หน้า 12

³ จิรัชสา แก้ววิระ คติความเชื่อและรูปแบบพระพิมพ์เบ็ศวรที่พบในประเทศไทย (วิทยานิพนธ์ประกอบการศึกษาค้นคว้าตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ม.ศิลปากร 2527) หน้า 7

⁴ สัจจาภิรมย์, พระยา อ้างแล้ว หน้า 49

วิวัฒนาการทางศาสนาในอินเดีย

1. ยุคพราหมณ์หรือความเชื่อในพระเวท คำว่า พระเวท หมายถึง ความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวท (Veda) คือ ฤคเวท สามเวท ยชุรเวท อถรรพเวท รวมไปถึงบทสวดมนต์ที่เรียกว่า พราหมณะ อาร์ณยกะ และอุปนิษัต คัมภีร์พระเวทและบทสวดมนต์รวมกันเรียกว่า ศรุติ (Śruti) แปลว่า ได้ยินมา เพราะเชื่อว่าได้ยินมาจากพระเจ้าโดยตรง ต่างกับสมฤติ (Smṛti) แปลว่า ที่จำได้ คือจดจำกันสืบมา จึงศักดิ์สิทธิ์น้อยกว่าศรุติ สมฤติได้แก่สูตรและศาสตร์ต่าง ๆ ว่าด้วยกฎหมายขนบธรรมเนียมประเพณีที่พึงยึดถือปฏิบัติที่สำคัญ เช่น กัลปสูตร มานวธรรมศาสตร์หรือกฎหมายของมนุษย์ รวมทั้งกาศยมนิทานการศุและรามายณะ ตลอดจนหนังสือปุราณะต่าง ๆ เนื่องจากสมฤติเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมขึ้นทีหลังพระเวทจึงไม่รวมอยู่ในคัมภีร์ลัทธิพราหมณ์หรือความเชื่อของชาวอารยันในสมัยโบราณ (โปรคคัสสมัยมหากาพย์และปุราณะ)

ความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทมีหลายระดับคือ ระดับพหุเทวนิยม ซึ่งนับถือเทพเจ้าหลายองค์ ความเชื่อส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น สุริยะ (เทพอาทิตย์) พระอินทร์ (สายฟ้า, ฝน) วายุ (ลม) อคิน (ไฟ) ระดับเอกเทวนิยม เชื่อในพระเจ้าสูงสุดองค์เดียว เชื่อหลักสูงสุดซึ่งเป็นที่มาของทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในจักรวาล ในอุปนิษัตเรียกว่าพรหมหรือปรมาत्मन् ความเชื่อโดยทั่วไปสมัยพระเวท (ของพวกชาวอารยัน) เน้นทางด้านพิธีกรรม พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีมีความสำคัญมากถือเป็นวรรณะสูงสุด

คัมภีร์ในพระเวท

พระเวทที่สำคัญซึ่งที่กล่าวมาแล้วคือ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอถรรพเวท 3 พระเวทแรกเรียกว่า ไตรเวท หรือไตรเพท คัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระเวทกล่าวว่า เป็นวรรณคดีที่เก่าแก่ที่สุดในโลก เล่มหนึ่งที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน บางท่านว่า 4,000-2,500 ปี

1 BASHAM, AL. The Wonder That Was India (Groove Press : New York 1959)
P. II2 - II3

2 O. Sompura, Album of Hindu Iconography (Ahmedabad 1976) Preface

ก่อนคริสตศักราช แต่บางท่านก็ว่าในระหว่าง 1,400 - 1,000 ปี ก่อนคริสตศักราช

คัมภีร์พระเวทประกอบด้วย

1. ฤคเวท เป็นคัมภีร์แรกในคัมภีร์พระเวท ประกอบด้วยบทสวด เพื่อใช้ขับวงสรวง เทพเจ้าต่าง ๆ ของชาวอารยัน

2. ยชุรเวท เป็นคัมภีร์ที่พวกพราหมณ์วรรย¹ ใช้ในการทำพิธีบูชา เนื้อหาได้มาจาก ฤคเวทมาดัดแปลงขึ้นใหม่ อีกส่วนหนึ่งเป็นบทร้อยกรองเพื่อประโยชน์ในการทำพิธีบูชาโดยเฉพาะในยชุรเวท

3. สามเวท ได้จากฤคเวทเช่นกัน นำมาใช้เป็นบทสวดเฉพาะของพราหมณ์อุทคา² ตรี ในการทำพิธีบูชาน้ำโสม

4. ภายหลังมีบทอาถรรพเวทเพิ่มขึ้นมาอีกบท เป็นเรื่องของเวทมนต์คาถาอาคม ทั้ง 4 ประเภทนี้รวมเรียกว่า มนต์หรือ สังหิตา²

ประวัติการนับถือศาสนาในอินเดียกล่าวว่า สมัยพระเวทเป็นยุคที่มีหลักฐานคัมภีร์ทางศาสนาเก่าแก่ที่สุด เมื่อพวกอารยันอพยพเข้ามาในอินเดีย พวกนี้นับถือเทพเจ้าสมฟ้า อากศมานาย มีการนำสัตว์บูชา มีบทสวด ไถรวรรณบทสวดต่าง ๆ คือ ฤคเวท เชื่อว่าเป็นคำที่ได้นับจากพระเจ้าตามทีกลลวามาจากตน

กล่าวว่าเมื่อชาวอารยันอพยพเข้ามา นำเอาความเชื่อดั้งเดิมผสมกับความเชื่อของพวกพื้นเมือง โดยมากมักจะนับถือเทพที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ จัดให้เทพแบ่งเป็น 3 พวก³

1 พราหมณ์แบ่งออกเป็น 4 พวกคือ 1) พรหม เป็นผู้มีความรู้สูงกว่าพวกอื่น - ต้องรู้พระเวททั้ง 3 เป็นอย่างดี เป็นผู้จัดทำพิธีบูชายัญ และตรวจสอบความผิดพลาดในการทำพิธีของพราหมณ์อื่น ๆ 2) โหตรี เป็นพราหมณ์ทำหน้าที่ถวายเครื่องสังเวยในการทำพิธีบูชายัญ โดยเฉพาะเป็นผู้กล่าวอัญเชิญพระเจ้า 3) อชวรวรย เป็นพราหมณ์พวกแรกที่เริ่มการบูชาไฟ การถวายน้ำโสม ใช้บทสวดจากยชุรเวท 4) อุทคาตรี พราหมณ์ชั้นหัวหน้า เป็นผู้สวดสามเวท

2 ผาสุข อินทราวุธ รศ. รูปเคารพในศาสนาฮินดู (มหาวิทยาลัยศิลปากร 2520) หน้า 8

3 จิตรัสสา คชาชีวะ, อ้างแล้ว หน้า 6-7

1. เทพบนสวรรค์ เช่น พระวรุณ พระสุริยะ (กลุ่มเทพอาทิตย์) อติติ
2. เทพบนท้องฟ้า เช่น รุทร วาตะ
3. เทพบนพื้นดิน เช่น ภูเขาคันไธมา (คันโสม) อัคนี

วรรณคดีที่สำคัญคือ คัมภีร์พราหมณะ (เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอารยัน เช่น การประกอบพิธีฮัญหิ) คัมภีร์อรัณยกะ (ตำราของพวกฤๅษีที่บำเพ็ญตบะในป่า) คัมภีร์อุปนิษัต (หลักความเชื่อเรื่องพรหมและปรมาตมันซึ่งเป็นปรัชญาที่เก่าแก่ของอินเดีย) และ คัมภีร์ไตรเวท หรือไตรเพทรวมทั้งอาถรรพเวท

กล่าววาลักษณะเด่นของเทพสมัยพระเวทคือ เทพแต่ละองค์มีความสำคัญซ้ำซ้อนกันอยู่ ยังไม่มีลักษณะเป็นเทพเฉพาะที่แยกกันเด็ดขาด เช่น อัคนี เกี่ยวข้องกับไฟและเกี่ยวข้องกับพระอาทิตย์ด้วย อาจเนื่องจากการเห็นปรากฏการณ์ธรรมชาติมีลักษณะใกล้เคียงกันมาก เช่น ลม ฝน ไฟ ความร้อนจากดวงอาทิตย์¹

2. ยุคมหากาพย์ ต้นพุทธกาลถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ 7

ชาวอารยันแพร่อารยธรรมลงไปในทางใต้ ศาสนาพุทธรุ่งเรือง เป็นช่วงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช มีลัทธิศาสนาของชาวท้องถิ่นปรากฏขึ้นนอกจากศาสนาพราหมณ์ของชนชั้นสูง การบูชาเทพเจ้าในยุคนี้เช่น การบูชานางหฤคา ลัทธิการบูชาพระวสุเทวดาฤๅษีซึ่งเป็นต้นแบบของลัทธิภิกษุศาสตร์² (วรรณคดีที่สำคัญของอินเดียเล่มหนึ่ง) ลัทธิไวษณพิกายก็เฟื่องฟูมาก เกิดเป็นยุคอวตารเกิดขึ้น เกิดวรรณกรรมที่สำคัญคือ รามายณะ และมหากาณะ³ คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ได้เขียนขึ้นในยุคนี้ คัมภีร์นี้ได้กล่าวถึงความสำคัญของพระราชามีเทพต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของราชา เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอัคนี พระอินทร์ ฯลฯ ราชาจึงยิ่งใหญ่มาก เป็นผู้คุ้มครองโลกและเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ (ธรรมราชา)

¹ นัทรสูมาลย์ กบิลสิงห์, คัมภีร์สำคัญของชาวฮินดู (อารยธรรมตะวันออก) อังแล้ว หน้า 27

² ภควัดคีตา แปลว่า เพลงของพระผู้ทวบูชา คือ พระฤๅษี เป็นเรื่องสำคัญที่สุดในมหากาณะ

³ รามายณะและมหากาณะเป็นเรื่องเกี่ยวพันระหว่างสงครามอารยันและชาวท้องถิ่นของอินเดีย อ้างจาก ยาสุข อินทรวุฑ รูปเคารพในศาสนาฮินดู หน้า 12

ยุคนี้เบ้าของสมัยอยุธยา พระเจ้ากนิษกะเป็นกษัตริย์ยิ่งใหญ่ มีเชื้อสายพวกเติร์ก ซึ่งเติบโตอยู่ในทวีปเอเชียกลาง สมัยนี้พัฒนาจากพระเวทเข้าสู่การผสมผสานระหว่างพระเวท กับศาสนาท้องถิ่น

3. ยุคบูรณะ (ประมาณ พ.ศ. 816 - 1190 หรือคริสต์ศตวรรษที่ 3 - 6)

สมัยนี้ยังแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ เช่น ไศวนิกาย วัชรนิกาย มีวรรณคดีเกิดขึ้น มาก ศัมภีร์ศาสนาที่สำคัญคือ ศัมภีร์ปุราณะ ซึ่งกล่าวถึงอวตารต่าง ๆ ของเทพเจ้า ศาสนาใน ยุคบูรณะสืบเนื่องมาจากสมัยพระเวท แต่มีการผสมผสานระหว่างพระเวทกับศาสนาพื้นเมืองดั้งเดิม เทพที่สำคัญสมัยปุราณะ เช่น พระพรหม พระวิष्ณุ พระศิวะ พระลักษมี พระอุมา พระสุริยะ สมัยนี้ตรงกับราชวงศ์คุปตะ ซึ่งเป็นใหญ่ทางอินเดียเหนือ ปกครองราวพุทธศตวรรษที่

9 - 11²

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

---

1 จิตรลสา ศาส์วิระ อ้างแล้ว หน้า 8
2 ปรีชา มุญะสิริ แนะนำวรรณคดีของอินเดีย (อารยธรรมตะวันออก) อ้างแล้ว
หน้า 109

คติความเชื่อเกี่ยวกับเทพพเคราะห์ใบไม้เตย

1. พระอาทิตย์

ชื่อต่าง ๆ ของพระอาทิตย์

เทพเจาพเคราะห์ที่กล่าวถึงองค์แรกคือ พระอาทิตย์ซึ่งมีชื่อต่าง ๆ มากมาย เช่น ดวงอาทิตย์ พระสุริยาทิตย์ สุริยเทพ ทินกร (ผู้ทำกลางวัน) ภาสกร (ผู้ทำแสงสว่าง) โลก จัญ (ดวงตาของโลก) สุริยาศ ทิพากร ทิวากร สหัสสร้างสี่ (มีรัศมีเป็นขอแฉกตั้งพัน ๆ ขอ) ภาณุมาศหรือภาณุมาศ วิวัสวัต (ผู้สว่าง) สาวิตฤ (ผู้บำรุงเลี้ยง) อรหติ (เป็นใหญ่ในวัน, เจ้าแห่งกลางวัน) กรรมสาณหรือกรรมศักดิ์ศรี (องค์พยานแห่งการกระทำหรือองค์พยานแห่งคุณ) ทรรราช (เป็นใหญ่ในดาวฤกษ์) สหัสกรหรือสหสิกริรา (มีแสงเป็นพัน) สาวิตรี (ผู้เลี้ยงดูมนุษย์) เภระหรราชหรือทรรราช (เจ้าแห่งดาวฤกษ์) คภัสติมานหรือหสาสติมาน (ผู้ทรงไวซึ่งรัศมี) วิกรรตนะหรือวิกรรตนะ (ผู้ถูกตัดลำแสง)

นามาอื่น ๆ เช่น อันธรุ (ผู้ปราศจากตา) อาสมานะ (ผู้ทรงไวซึ่งลักษณะศิลา) สุริย ดวงตะวัน ระวีหรือระพี ประภากร อากาศร สหัสรัศมี (ผู้มีลำแสงเป็นพัน) วิหายุคคติ (ผู้ท่องเที่ยวไปทั่วท้องฟ้า) วิโรจนา ระวีโรจนา อังศุมาลิน อังศุขร (มีรัศมีเป็นระเบียบ)

ชื่อสุริย หรืออาทิตย์มีความหมายว่า ความสว่าง ความขงโชติ มีรากศัพท์มาจาก คำกริยา ว่า Sur, Suar, Svar ซึ่งแปลว่า ส่องแสง

นอกจากเทพองค์นี้ยังมีชื่ออื่นอีก ในสมัยพระเวทตอนต้นหนังสือฤคเวท² กล่าวว่า เทพองค์นี้มีหลายนามเช่น ปุยัน (Pusan) สาวิตรี (Savitri) ภตะ (Bhava) วิวัสวัต (Vivasvat) มิตร (Mitra) ซึ่งกล่าวว่าเดิมทีเทพเจ้าแห่งแสงสว่างของพวกอิหร่านหรือชาวเปอร์เซีย ต่อมาลัทธิบูชาเทพองค์นี้แพร่หลายเข้ามาในอินเดียเหนือก็กลายเป็นที่นิยมของชาวอินเดียเหนือด้วย นอกจากนั้นยังมีนามอื่น เช่น อารยมัน (Aryaman) สุรยา (Surya)

ในมหากาพย์ภารตะ และยังมีปรากฏหลายนัยกล่าวว่า พระอาทิตย์เป็นเทพองค์เดียวกับพระวิษณุ (Vishnu) พระอินทร์ พระพรหม พระปศุบาติ และพระอัคิน

1 พุทธวงศ์ (นามแฝง) อ่างแฉว หน้า 9

2 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ ศ.ดร. อ่างแฉว หน้า 38

ตามเอกสารต่าง ๆ ที่เป็นภาษาอังกฤษ เรียกชื่อเทพในกลุ่มพระอาทิตย์เช่น อาติตย (Adityas) เทพอาทิตย์ (The sun god) ชื่อของพระอาทิตย์ยังมีอีกมากมาย
คติความเชื่อเรื่องพระอาทิตย์ตามตำมัมมิกีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในอินเดีย

เป็นที่ยอมรับกันว่า ประเพณีความเชื่อถือและการบูชาพระอาทิตย์มีมาตั้งแต่สมัย
 โบราณจนถึงสมัยพระเวท และสมัยมหากาพย์ (อีปิก) ตลอดจนถึงสมัยคริสต์ศักราช¹ ในตำมัมมิกีร์
 สันสกฤตในสมัยคุปตะและหลังคุปตะ ก็มีบทสวดสรรเสริญพระอาทิตย์ด้วย และมีลัทธิเป็นเอกเทษ
 คือลัทธิไศวาระซึ่งเจริญมาก²

บทบาทของพระอาทิตย์ในยุคพระเวท

เทพในยุคพระเวทมักจะเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติ เช่น ดวง
 อาทิตย์ ไฟ ลม บรรยากาศ ฝน พายุ ฯลฯ เป็นต้น จุดมุ่งหมายสำคัญของศาสนาพระเวทคือ
 ทำให้เทพเจ้าพอพระทัย มีการสวดมนต์สรรเสริญอำนาจของเทพเจ้า และประกอบพิธีกรรมต่าง
 ๆ เพื่อบูชาเทพเจ้ามากมาย โดยเฉพาะคนที่บูชามักจะเป็นพวกกษัตริย์ หรือเศรษฐีเท่านั้น³

ในยุคพระเวทยังไม่มีศาสนสถานเป็นที่สถิตของเทพ แต่ก็มีพิธีกรรม ฐานกองไฟให้
 คนมาชุมนุมประกอบพิธีกรรมในบางโอกาส ส่วนรูปปั้นในยุคแรก ๆ ไม่ปรากฏหลักฐาน แต่ตอน
 หลังมีบ้าง

พิธีกรรมในยุคพระเวทมี 2 ประเภทคือ⁴

1. พิธีกรรมที่ต้องทำเป็นประจำ คือต้องประกอบประจำทุกวัน หรือทุก ๆ 15 วัน
 และทุก 4 เดือน
2. พิธีกรรมที่จัดขึ้นในบางโอกาสที่สำคัญ

1 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ้างแล้ว หน้า 39

2 ศาสตราจารย์ อิมทราวุธ รศ. พระสุริยะสาริทธิพิทที่เมืองโบราณ อำเภอยะรัง จังหวัด
 บัตตาปี (วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร : กรุงเทพฯ 2529) หน้า 127

3 BC Sinha Tree Worship in Ancient India (C.R.K. Jain ; New Delhi
 1979) p. 41

4 ศาสตราจารย์ อิมทราวุธ รศ. รูปเคารพในศาสนาฮินดู อ้างแล้ว หน้า 9 - 10

พิธีกรรมที่ต้องทำทุก 4 เดือน เรียกว่า พิธีกรรมตามฤดูกาล เป็นพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นโดยตนดุษโปกข์ ฤกษ์วัน และฤกษ์ไม่ร่วง มีการบูชาเทพต่าง ๆ เทพสำคัญในพิธีกรรมนี้คือ เทพมารุต (กลุ่มเทพโอรสของรุทร ควบคุมพายุ ฟ้าผ่า อาวุธคือ ชูบและลูกศร ที่รดมาเติม กว้าง) คือกลุ่มของเทพอาทิตย์นั่นเอง ส่วนพิธีกรรมอื่น ๆ มักจะเกี่ยวข้องกับการบูชาพระจันทร์ หรือพระโสมซึ่งจะกล่าวต่อไป

ประวัติของพระอาทิตย์ในเทพนิยายตามทมิฬศาสนาในเขตพระเวท

ในเขตพระเวทมีทมิฬซึ่งกล่าวถึงพระอาทิตย์ไว้ เช่น ทมิฬไตรเมท กล่าววว่า พระอาทิตย์มีนามว่า พระมรรตตะหรือมรรตตาทะ เกิดจากนางอติติและกษยปเทพบุตร¹ ทมิฬฤกเวท² กล่าวว่า พระอาทิตย์เป็นต้นเหตุของการมีชีวิต ทรงประทานแสงสว่างเป็น วิญญาณอันสูงสุด และเป็นผู้สร้างจักรวาล ประทานความอบอุ่นให้แก่ชีวิตมนุษย์ พระองค์มีปีกหรือ เคลื่อนไปควรรตเทียมมา 1 หรือ 7 ตัว หรือมากกว่า 7 ตัว รดเทียมมาของพระองค์ชื่อ

Tarksyā

หรือเอตศะ² แต่ในทมิฬวิหวกรรมคือแปลว่าชื่อ มกรวัช

สำหรับในทมิฬพจนทวารัณยกอพนัทกล่าววว่า พระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นเทพผู้รักษา โดยกล่าวว่า พระอาทิตย์รักษาคะวันออก พระจันทร์รักษาคะคืนเหนือ แต่ทมิฬรณานโทคยอพนัท กล่าววว่า พระอาทิตย์รักษาคะวันออก และพระจันทร์รักษาคะคืน

การบูชาเทพสุริยะหรือเทพแห่งแสงอาทิตย์ในอินเดีย เริ่มปรากฏมาตั้งแต่สมัย พระเวทแล้ว มีการกล่าวถึงเทพสุริยะในบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า

พระสุริยะที่กล่าวไว้ในพระเวท เป็นเทพเจ้าที่สำคัญองค์หนึ่งคล้ายกับพระอัคนี พระโสม พระอิทร์ และพระวาญ เกี่ยวข้องกับพระอาทิตย์ด้วย และมักจะเป็นเทพที่เกี่ยวข้องกับแสงสว่าง ความอบอุ่น การประพาสชีวิตแก่มนุษย์

1 สัจจาภิรมย์, พระยา อ่างแล้ว หน้า 35

2 ขรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ ศศ.ดร. อ่างแล้ว หน้า 39

เทพในคัมภีร์พระเวท(ชาวอารยัน)ที่เกี่ยวข้องกับพระอาทิตย์ เทพเจ้าสำคัญในคัมภีร์.

พระเวทแบ่งกลุ่มพระอาทิตย์ว่าเป็นเทพในสวรรค์ซึ่งเป็นเทพต่าง ๆ¹

1. ทยาอัส (ทิว - สองแสง, พระภูทรงรัศมี) หรือพโนส

เป็นเทพที่ทำหน้าที่เป็นบิดา เช่น บิดาของอุษา อัสวิน อัศนี มรจันยะ สุริยะ อาทิตย์ มารุต และอังคีรส (ฉาชี) ในยุคพระเวทเป็นเทพแห่งท้องฟ้า เป็นบิดาของพระอินทร์ด้วย

2. มิตรา (สหาย, เพื่อนพ้อง) Mitra

คล้ายคลึงกับเทพมิตราเทพในคัมภีร์อเวสตะ โดยมีหน้าที่กำกับแสงสว่าง ถูกพันธสัญญาต่าง ๆ ลักษณะของสุริยะเทพของชาวบาบิโลนซึ่งเป็นเทพแห่งความจริงและความมีศรัทธาได้ผนวกเข้ามาเป็นคุณสมบัติส่วนหนึ่งของมิตราในครั้งที่เปอร์เซียและบาบิโลนผนึกเข้าด้วยกัน ความคิดเกี่ยวกับเทพมิตรายังแพร่ไปยังยุโรปเพราะพบพระเครื่องจำนลัก มิตราที่ขุดถึงในที่ต่าง ๆ สรุปว่าเป็นองค์หนึ่งในจำนวนสุริยะเทพทั้งหลาย เป็นผู้ประสานสามัคคีในกลุ่มคน พยุงโลกและสวรรค์ กำกับเส้นทางโคจรของพระอาทิตย์ ในอาถรรพเวทและพรานณะได้เป็นเทพแห่งกลางวันคู่กับพระวรุณซึ่งเป็นเทพกลางคืน ความคิดนี้อาจจะมาจากที่กล่าวถึงเทพมิตราว่าเกี่ยวข้องกับพระอาทิตย์เสมอ

3. สุริยะ สุริยะ Surya

เป็นเทพที่สำคัญในยุคพระเวท มีบทสวดสรรเสริญ เป็นโอรสของทยาอัส และเทวีอิตี บางแห่งว่า เกิดเองซ่อนอยู่ในมหาสมุทรโดยเป็นภาชนะหนึ่งของเทพอัคนี เทพทั้งหลายยกย่องเป็นเทพแห่งสวรรค์ แต่อีกแห่งว่าสุริยะเกิดขึ้นจากดวงตาของบรูหมีซึ่งมีร่างมโนฮาร เหมือนกับคัมภีร์อเวสตะที่กล่าวว่าดวงอาทิตย์เป็นดวงตาของอหุร มาสตา

สุริยะได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นดวงตาของมิตรา และวรุณ และอัคนี คัมภีร์อาถรรพเวทว่าเป็นดวงตาที่สามารถมองข้ามฟ้า ทะลุโลก น้ำ มองเห็นทุกอย่างไม่ว่าดี เลว ให้ความสว่างแก่มนุษย์และเทพ ชัยโศโรภักย์และความเย็นที่เลวร้าย

สุริยะเป็นเทพที่มีลักษณะเด่นในกลุ่มเทพอาทิตย์ด้วยกัน กล่าวว่าเป็นบิดาของเทพและเทพีอีกหลายองค์ มีวายุยาสีทอง หนวดเครา ผม สีทอง เล็บมีประกายเรืองรอง ประทับบนราชรถเทียมควายนำ ๗ ตัว หรือม้าหรือแม่น้ำจำนวนมากนับไม่ถ้วน และพระอาทิตย์ที่เห็นในโลกมนุษย์ก็คือ ปรากฏณพลที่อยู่ด้านหลังของสุรเทพนั่นเอง

4. สาวิตรี (สุ - กระตุ้น, ผู้ก่อความจรโรโลใจ, ผู้ชักเงลา) หรือสาวิตรี, สาวิตา (Savitar)

เป็นเทพสำคัญในพระเวท เป็นเทพแห่งตะวัน มีลักษณะตรงกันข้ามกับสุรยที่มีลักษณะปรากฏการณ์ของธรรมชาติชัดเจน ลักษณะของเทพคล้ายสุรยยะ คือ มีแขน ดวงตา เนสีทอง หัตถ์กว้างและสวยงาม ประคัมเครื่องทรงกงงาม บ้างก็เรียกสาวิตรีว่าผู้ให้กำเนิด(Generator) หรือผู้กระตุ้น(Stimulator)¹ รถของพามีม้าประกายเจ็ดจ่า 2 ตัว หรือเทียมควายมาที่มีเท่าเป็นสี่น้ำตาลขาว 4 ตัว เป็นเทพที่ทำให้เกิดแสงสว่างแก่มรรยาภาศและสวรรค์ และพื้นพิภพ (มนุษย์) พระหัตถ์อยู่ในท่าประทานพร เป็นเทพที่มีผู้ขอให้ผู้นำผู้ตามไปสู่สุคติ ชัยไลณีน ร่าย ตรีร่ายและเชื้อโรภ ขจิมลทินมนุษย์ ความยากลำบาก อายุยืน ลักษณะที่คล้ายสุรยยะและปุษันคือเป็นเทพของสิ่งทั้งหลาย เป็นผู้ทำเป็นกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด ควบคุมลมและน้ำ กำกับยามเช้ายามเย็น กระตุ้นให้เกิดชีวิตและความเคลื่อนไหว ความร่าเริงในโลก แท้จริง ๆ แล้วสุรยยะและสาวิตรีแยกเทพ 2 องค์ นี้ได้ ผู้รจนาพระเวทกล่าวว่าเทพนี้เป็นภาคหนึ่งของพระอาทิตย์แต่สุรยยะเป็นเทพอาทิตย์ที่ชัดเจนกว่า

5. ไววสวัต (วิ + วส - ฉายแสง) หรือไววสวัต

เป็นโอรสของพระกศยปะและเทวีอติติเป็นบิดาของเทพแปดอัสวิน พระยม และพระมนู ซึ่งกล่าวว่าพระมนูองค์นี้เป็นผู้ประสาพระธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นกฎหมายฉบับแรก และเป็นปฐมบรรพบุรุษของมนุษยชาติ มีชายาคือ สรวณยู ซึ่งเป็นธิดาของทวาสดนหรือทวัชตรี² (Tvashstri) แต่เดิมเป็นเทพแห่งแสงอาทิตย์ มีโอรสคือ อัสวินแปด ยม และ ยมิ

ก่อนหลังเรื่องราวของเทพองค์นี้เกี่ยวข้องกับสุรยยะเทพ

โดยทั่วไปปรากฏจะมีความว่าเทพองค์นี้คือ ตะวัน ศจ. โอเคนเบอร์เกอร์ให้ความไว้วางใจไววสวัตคงจะเป็นผู้ประกอบพิธีสังเวยกคนแรกและเป็นบรรพบุรุษคนแรกของมนุษย์

6. อาทิตย (กลุ่มเทพแห่งดวงตะวัน)

กลุ่มเทพแห่งดวงตะวันที่เรียกโดยกลุ่มว่า อาทิตย อาจตีความเป็นบุคคลขึ้นมาจากกฎแห่งจักรวาลและสังคมมนุษย์ คือและจำนวนของเทพกลุ่มนี้ไม่อาจจำแนกแน่นอนในฤคเวท

¹ Adolf Kaegi Life in ancient India studies in Rig Vedic (Susil Gupta : Calcutta 1950) p. 37

² ศาสตราจารย์ อิศราวุธ รัช. รูปเคารพในศาสนาฮินดู อังแล้ว หน้า 35

เพราะมีหลายความเห็นซึ่งกล่าวว่า ประกอบด้วยอารยัมน์ ภะ วรณ ทักษะ และอังสะ มีการเปลี่ยนแปลงออกไปเท่าที่มีผู้รจนาคเวทกำหนดไว้สรุปว่า กลุ่มเทพอาทิตย์มี 8 องค์ คือ อรุณ มิตรรา วิษณุ ภะ อังสะ ไวรสวัต สุรย และมารคาณทะ แต่ในบางที่และในวรรณกรรมยุคหลังพระเวทถือว่ากลุ่มอาทิตย์มี 12 องค์ ซึ่งอาจนับเป็นตัวแทนของเดือนต่าง ๆ ของปีก็ได้ ในไตรทศิรยพราหมณะประกอบด้วยมิตรรา (ความเป็นปึกแผ่น) วรณ (โชค) อารยัมน์ (ความมีจิตใจสูง) ทักษะ (ความเชี่ยวชาญในพิธี) ภะ (มรดก) อังสะ (เทพประทาน) ทวาสตฤ (ช่างฝีมือ) สวาตฤ (เกชาภาพแห่งศาลา) สักระ (ความกล้าหาญ) ไวรสวัต (กฎแห่งสังคม) และวิษณุ (กฎแห่งจักรวาล) เทพทั้งสิบสองเป็นโอรสของอาทิตย์ทั้งสิ้น¹

7. อูษาเทวี

เป็นเทวีที่สำคัญองค์หนึ่ง แสดงให้เห็นว่า เป็นบุคลาธิษฐานบันดาลใจจากธรรมชาติ ยามเช้าก่อนพระอาทิตย์ขึ้น แสงเงินแสงทองที่ปรากฏมีความงาม ชับโล่ความมืด เขมมียาขุน้อย เพราะเกิดเช้าแล้วเช้าเล่า ทำให้วิวัฒนาการ เป็นอมตะไม่มีวันล่วงโรย มีความเมตตา ประทานความมั่งคั่ง คือเสียง

อูษาจะเกิดขึ้นใกล้ชิดกับการพรรณนาถึงสุริยเทพ จึงกล่าวว่าเป็นชายาหรือน้องของสุริยเทพ แต่ปรากฏก่อนจึงมีผู้กล่าวว่าเธอเป็นมารดาของสุริยเทพด้วย ไก่รับนามว่าฉิดา สวรรค์ เพราะเกิดที่อากาศ บางครั้งว่าเป็นมารดาของหมู่เทพ หรือกล่าวพาดพิงกับอีกนัยอีก เกี่ยวข้องกับคู่แฝดคือหิวน ซึ่งเป็นเทพก่อนฟ้าสร้างว่าเป็นมิตรสนิทกัน เขมมียภพของเทียมมา ทรงภูษาสีทองเลือกหมู่ เป็นคู่ปลุกมบขัย ลือกลางมบขัยและสวรรค์² บางทีว่ารดทรงมีถึงร้อยพัน หรือมีวัวหรือแม่วัวเทียมรถ ทั้งวัวและม้าอาจหมายถึงหมู่เมฆตามอรุณก็ได้ แต่วรรณกรรมหลังพระเวทไม่กล่าวถึงเธอเลย

ในหนังสือเทวโลกกล่าวว่า แสงเงินแสงทองเรือ ๆ ก่อนอรุณจะฉายแสงคือ รัศมีของอูษาเทวี หรือรุ่งอรุณตรงกับคำคำอื่นคือ ออโรรา เป็นบิดาของสวรรค์ เป็นพี่น้องของเหล่าอาทิตย์ ทรงโอบมาถักกวาดบางฟ้าเทพทั้งปวง ซึ่งในพระเวทกล่าวถึงเธอ มีชื่อว่า ตรวา (ความเป็นอมตะ ความเป็นเทพอายุชดไม่ล่วงเข้าสู่เธอใดมิสูญสิ้นแรกตรุณตลอดไป) อหันทา ชโย ทนะ (ภูษาแดง) กล่าวว่าเป็นพี่น้องกับเทพราตรี (เทพแห่งคำคืน)³

1. ลุณ รุ่งเรืองศรี อ่างแลว หน้า 27 - 42

2. ปราศุช อินทราวุช รศ. อ่างแลว หน้า 35

3. พลุลวง (นามแฝง) อ่างแลว หน้า 2 - 3

8. เทพแฝดอัสวิน กล่าวไว้ในพระเวทว่า เป็นเทพในกลุ่มเทพแห่งตะวัน มีความสำคัญมาก ในพระเวทว่าเป็นบุตรของท้าวอสูร หรือเกิดจากโพธิศา (นางไม้) มีชายาร่วมกับท้าวอสูร ซึ่งเป็นบิดาของสวษะ ทั้งสองส่งางามแฉ่งกายโต กลางร่างเป็นมาศัวเมีย อดทนกับในทุกข์ถึงว่าเทพทั้งสองเป็นชายหนุ่มที่มีเสียรเป็นเสียรมา มีความชำนาญในการบังคับรถ ทั้งสองเป็นหนุ่มอมตะ ก่อนอรุณจะเรืองแสง เทพแฝดนี้จะปรากฏในท้องฟ้าในรถพองซึ่งเทียมควายนกหรือมา รถของอารจะแฉ่งจากสวรภมาซึ่งโลกใต้ภายในวันเดียว สถานที่ของเทพทั้งสองไม่แน่นอน อาจอยู่กลางสมุทรหมู่หมู่ไม้ บนยอดเขา บนเกลียวคลื่นของสวรภภภาวจะบรรณาธิที่เป็นที่มาของเทพทั้งสองระบุได้ยาก บางทาบว่าอาจจะเป็นตัวแทนของดาวอัสวิน (Gemini) หรือแทนการประกายพสุณ และบางทีก็ไม่ไ้สะท้อนขรรรมชาติเลย เป็นเทพแฝดที่ปรากฏในยามตีกจกก่อนฟ้าสาง อาจเป็นไปได้ว่าเป็นเทพแห่งดาวประกายพสุณก็ได้ เทพแฝดนี้ยังเป็นเทพประจำสวรภภให้ความหนุ่มสาวแก่มนุษย์²

9. อหิต ชื่อของนางในหนังสือเทวโลกกล่าวว่าคือ สิ่งที่ไม่มีขอบเขต หรือท้องสวรภภอันไพศาล หรืออิสระไม่มีที่สิ้นสุด เชนเดียวกับในหนังสือ Indian Mythology³ เป็นมารดาของเทพเจ้าในยุคแรกของพระเวท (อารยัน) ใ้กับการบูชาในฐานะผู้คุ้มครองเด็กปสุสัตว์ การให้อภัย มีนามว่า มารดาแห่งเทพเจ้า พระนางเทียบมารดาพระทักษะด้วย (ตำราการเกิดเทพเจ้าบอก ำว่าการเกิดแยกร่างจากกันและกัน) นางอหิตมีพระโอรส ๗ องค์ คือ พระอาหิตย แต่ถือว่ามี 7 องค์ เพราะพระอาหิตยถูกกิดกัน เหลือเพียง 6 องค์คือ มิตรา อารยมัน ภตา วรุณา อันษะ อินทรา สาวิตรี (สุริยเทพ) และชาตรี ทุกองค์มีนามว่าพระอาหิตยทั้งนั้น

ในฤคเวทอธิบายว่า นางอหิตเกิดจากนามขรรรม กล่าวถึงโดยปรากฏร่วมกับกลุ่มพระอาหิตย ไม่มีรูปร่างชัดเจน แต่มีความสว่าง เป็นผู้คุ้มครองโลกและสัตว์ ออรรพเวทว่าเป็นมารดาของเทพมิตรา อรุณ อารยมัน ดังที่ไ้กล่าว และเป็นมารดาเทพกลุ่มรุทระ และกลุ่มอาหิตย ในมหากาพย์และปุราณะว่าเป็นบิดาของพระทักษะและมารดาเทพโดยเนาะไววสวัต สุรย และวิษณุ ในวามสเบยัสสังหิตา กำหนดว่าเป็นชายาของวิษณุด้วย บรรดาเทพและเทพีที่ลอกำเนิดจากอหิตเรียกว่า อหิตยะ มีทั้งหมด 12 องค์ ซึ่งเป็นเทพประจำ 12 เดือน

1 อุตม รุ่งเรืองศรี อ่างแฉว หน้า ๔7 - 42

2 ผาสุช อินทราวุธ, รศ. เรื่องเดียวกัน หน้า 36

3 V. Ions อ่างแฉว หน้า 23

บท
1/5
2530
001

15

คือ พระวิษณุ องค์สุดท้าย ที่สำคัญคือ วรุณ มิตรา อารยมัน อินทร สิวาตครี ภกะ อันสะ
วิวิสวัต¹

10. ปุณฺณ (ปุณฺ - ยังให้เกิดความเจริญ เพิ่มเติม บำรุงดูแล)

มีข้อความที่กล่าววาทะพจน์เป็นเทพที่สำคัญของพระเวท และเป็นหนึ่งในจำนวน
เทพแห่งตะวัน แต่เทพนี้มีบุคลิกที่ไม่ชัดเจน ไม่อาจสะท้อนให้เห็นปรากฏธรรมชาติที่เป็นคนกำเนิด
ได้ กล่าววาทะปุณฺณมีเทรา สวณเณศันดักไว้มิเกล้านหรือปล่อยสบาย อาวุธคือหอกทองคำ เหล็ก
นาคหรือประดัก พาหนะคือเรือทอง หรือเรือทองเทียมด้วยแพหลายตัว บางทีว่ามีพาหนะ
เป็นนางแพะ ใ้ชื่อว่าเป็นผู้บำรุงเลี้ยง บำรุงกำลัง สนับสนุน

11. วิษณุ (วิษ - แฉกขยาย กุตรอมทรวง)

เขียนเป็นเลขคณิต ๑ ในศาสนาพระเวท² มีการกล่าวถึงวิษณุในแง่ที่เกี่ยวกับตะวัน
คือกล่าววาทะเป็นดวงแก้วที่ล้อมพรายสถิตอยู่แดนสวรรค์ วิษณุยอมเดินทางเหมือนเส้นทางแห่ง
กลิ้งทั้ง 9๐ (หมายถึงจำนวนวัน) มีชื่ออยู่ 4 ชื่อ(หมายถึงฤดู) เทพนี้อาจบอกว่ามีหนึ่งใน
สุริยคติมี 36๐ วัน อาจเป็นไปได้ว่าปราชญ์ที่รับพระเวทบันทึกเวลาวิษณุมาจากความเคลื่อนไหว
ในทางของตะวัน และกล่าวถึงมากคือ วิษณุกับพระอินทรรวมกันราวฤดูมกราคม เทพทั้งสองเบิก
ทางให้กว้างเพื่อเป็นทางของสุริยะ อุษนา อคินิ สมญานามของวิษณุคือ กูทางวน

แม่แต่การก้าวสามก้าวของวิษณุในร่างคนแคระวาคลุมทั้งสวรรค์ อากาศ และ
โลกมนุษย์ ซึ่งมีมนุษย์จะรู้เพียง 2 ก้าว แต่ก้าวที่สามคือสวรรค์ ปราชญ์ผู้หยั่งลงความเห็น
ว่า ทั้งสามย่างนั้นหมายถึง วิถีไตรของดวงอาทิตย์คือ เริ่มปรากฏ สองแสงสว่าง และ
เข้าสู่สลับขยา และมีเหตุผลอื่น อีกในแง่ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์คือ การโคจรอาทิตย์ คือ
พิบดิน นานฟ้า และโคจรที่สำหรับพระวิษณุ ฯลฯ³

12. อารยมัน (อารย - ความดี ความมีจิตใจสูง)

เทพในกลุ่มพระอาทิตย์องค์หนึ่งปรากฏในฤคเวทแคสตรเสริฐร่วมกับผู้อื่น เช่น
มิตรา และวรุณ กล่าววาทะไม่เกี่ยวข้องกับภาคในภาคหนึ่งของพระอาทิตย์โดยตรง

13. ภกะ (ภูมิจาค ภูเกื้อแย)

เป็นเทพผู้นอบในพระเวท ปรากฏร่วมกับเทพในกลุ่มเทพแห่งตะวัน ว่าเป็นเซฐรา
ของอุษาเทวี ว่าดวงตาของเทพอาทิตย์นั้นบดกลืน แต่บางทีดวงตาประกบด้วยรังสีต่าง ๆ

1. ยาสุช อินทรารุช รัช. อ้างแล้ว หน้า 3๖
2. ยาสุช อินทรารุช รัช. เรื่องเดียวกัน หน้า 36
3. อุกม รุ่งเรืองศรี อ้างแล้ว หน้า 27 - 42

14. อังสะ (ของประธานจากเทพ)

คำที่พ้องกับอังสะ ซึ่งแปลว่าสัสด์ส่วน หรือลำแสง ซึ่งหมายถึงดวงตะวัน ในแง่ของเทพแห่งตะวันองค์หนึ่ง ความเป็นมาเลือนลาง จึงถูกมองข้ามในวรรณกรรมยุคหลัง

15. ทักษะ (ความเชี่ยวชาญ)

กล่าวว่าเป็นเทพกลุ่มอาทิตยซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะของอาทิตยในแง่สร้างสรรค์ ในบทสวดที่เทพเกี่ยวกับการสร้างโลกว่าทักษะเกิดจากนางอหิ และอหิก็เป็นผู้สร้างอีกทีหนึ่ง ในวรรณกรรมยุคหลังพระเวท พระทักษะเป็นผู้สร้างเช่นเดียวกับพระชามบดี

16. ชาติฤ (ผู้สร้าง)

เป็นจำนวนเทพกลุ่มอาทิตยมีความหมายโดยศัพท์ว่า ผู้สร้าง อาจเป็นไปได้ว่า เป็นเทพผู้สะท้อนแสงตะวันในแง่สร้างสรรค์และอำนาจชีวิต คอมาลักษณะของการเป็นเทพกลายมาเป็นนามหนึ่งของนางพระชามบดีจึงถูกมองข้ามไปในระยะหลัง¹

บทบาทของสุริยเทพในยุคหลังที่ปรากฏในศาสนาฮินดู (หลังพระเวท)

ในยุคนี้เรื่องราวของเทพเจ้าในยุคพระเวทถูกโอนไปให้พระพรหม พระวิษณุ และ ศิวะ ซึ่งเป็นเทพสูงสุดในศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ แต่เทพในสมัยพระเวทก็ยังคงสักการะอยู่ โดยเฉพาะพระสุริย และโซมะ มีเทพใหม่คือ ท้าวฤเวร ผู้คุมครองโลก แต่เทพพระเวทมีฐานะค่อยลง กล่าวถึง

สุริย ในยุคหลัง พระสุริยได้ทำหน้าที่แทนสาวิตรี และวิวิสวัต² ซึ่งเป็นเทพแห่งพระอาทิตย สุริยเปลี่ยนจากเป็นโอรสของทโยส หรือหยาสู มาเป็นโอรสของอหิทิททท ทำหน้าที่เดิมคือ เป็นเทพแห่งแสงสว่าง แต่ไม่ใช่เทพทรงงามต่อไป มีพระวรกายแดงคล้ำ มี 3 เนตร และ 4 กร ยังมี พาหนะเป็นรถทองคำเทียมควายมา 7 ตัว แต่ไม่ต้องขับเอง มีสารพัดคืออรุณเป็นผู้ขับ มีโอรสมากมาย โอรสที่สำคัญคือ สุกริพที่คอยช่วยพระราม พระสุริยมีสัญลักษณ์คือสวัสิกะ (Swastika) สัญลักษณ์ของความกรุณา โชคละสา

สัญลักษณ์ของพระสุริยคือสวัสิกะนั้นอันเป็นสัญลักษณ์ของอิสระตัว³

1 อุกม รุ่งเรืองศรี อ้างแล้ว หน้า 27 - 42

2 ศาสส อินทราวุช รศ. อ้างแล้ว หน้า 36-37

3 V. Ions อ้างแล้ว หน้า 76

บทบาทของพระอาทิตย์ในสมัยมหากาพย์ (อีปิก)

สมัยนี้ยังมีการนับถือพระอาทิตย์อยู่ มีวรรณกรรม 2 เรื่อง คือ มหาภารตะ และ รามายณะ แม้ว่าพระอาทิตย์ยังมีบทบาทอยู่ แต่ก็มีเทพที่สำคัญกว่า เช่น พระศิวะ พระวิष्ณู ซึ่งเพิ่มพระวิष्ณูในยุคพระเวทเป็นเทพสวรรค์ที่ไม่มีบทบาทเท่าใดนัก แต่สมัยนี้พระวิष्ณูทำหน้าที่ ล้อกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า

ในยุคนี้ศาสนาพระเวทให้สมมุติฐานกับศาสนาท้องถิ่น ในยุคนี้มีการทำรูปเคารพโดย เจียนแบบรูปมนุษย์ซึ่งมักจะประดิษฐ์ไว้ในศาสนสถานต่าง ๆ ด้วย¹

ในสมัยนี้ตรงกับราชวงศ์กุษาณะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 4 - 7) ซึ่งการสร้างรูปเคารพ พระอาทิตย์ได้รับอิทธิพลของพวกนักบวชอิหร่าน ซึ่งเรียกว่ามาจ หรือมัท ทำให้ลักษณะของเทวรูป พระอาทิตย์ที่ปรากฏในอินเดียเหนือสมัยกุษาณะมีล่องพระองค์แบบที่เรียกว่า อินโดธิเกียน (เรียก ตามคิบบแคบของพวกมาจหรือมัท ซึ่งอาศัยอยู่ในสกททวีป หรือดินแดนชนชาติธิเกียนทางภาคตะวันออก ของอิหร่าน) รูปเคารพมักจะหาคัดเข็มขัดที่เรียกว่า สายอวยังคะ เหมือนกับเข็มขัดหรืออวยังคะ ของนักบวชอิหร่านพวกนี้ (คล้ายสายซุร่า หรือยักโชปวีกของพราหมณ์)

ตั้งแต่สมัยกุษาณะลงมา เทพสุริยะได้รับการยกย่องมากขึ้น มีศาสนสถาน มีลัทธิเป็นเอกเทศด้วย²

ประวัติของพระอาทิตย์ในเทพนิยายตามคัมภีร์ศาสนาในยุคมหากาพย์

ในคัมภีร์มหากาพย์ภารตะซึ่งเป็นคัมภีร์ที่สำคัญในสมัยนี้กล่าวว่า พระอาทิตย์เป็นโอรส ของนางอหิติ (Dadhi) ซึ่งเป็นธิดาองค์หนึ่งของนางปชาบดี และพระบิดาคือ พระกัศยปประชา บดี มีชายาชื่อ นางสัจญา ซึ่งเป็นธิดาของพระวิศวกรรม แต่ในรามายณะกล่าวว่า พระอาทิตย์ เป็นบุตรของพรหมา³ ชายาชื่อ นางสัจญา มีบุตร 3 องค์คือ มนุ ไววสวัต และพระยม มีธิดา 1 องค์ชื่อ นางยามี ความร้อนของพระองค์ทำให้นางสัจญาหนีไปจำศีลในป่า พระอาทิตย์ตามไป สมสู่โดยแปลงร่างเป็นม้าตัวผู้ เกิดบุตรแฝดคือ อัศวินแฝด และเรวันตะ พระอาทิตย์ได้นำนาง สัจญากลับวิมาน พระวิศวกรรมได้รับร้องทุกข์จากนางสัจญาว่า ทนความร้อนพระอาทิตย์ไม่ไหว

1 กาสุช อิมทรารูช รศ. รูปเคารพในศาสนาฮินดู หน้า 14 (อ้างแล้ว)

2 กาสุช อิมทรารูช รศ. พระสุริยะสำริดที่พบที่เมืองโบราณ อ.ยะรัง จ.ปัตตานี หน้า 128 (อ้างแล้ว)

3 พลุหลวง (นามแฝง) อ่างแคว หน้า 1

พระวิศวกรรมโดยเอาเครื่องกลึง กลึงความร้อนของพระอาทิตย์ออก 1 ใน 8 ส่วน ส่วนที่ สักท้อออกมาไปสร้างเป็นจักรของพระนารายณ์ สามง่ามอาวุธของพระศิวะ อาวุธของท้าว กุเวร หอกของกรรตติเกยะ และนี่เหลืออีกไปสร้างเป็นอาวุธของเทพต่าง ๆ อีกมาก¹

บทบาทของพระอาทิตย์ในสมัยปุราณะ

จากหลักฐานวรรณกรรมในสมัยคุปตะซึ่งตรงกับสมัยปุราณะกล่าวว่า สมัยนี้ยังบูชาเทพ ยุกพระเวทอยู่ เช่น พระอิศวร พระอัปส พระสุริยะ มีการนับถือเทพต่าง ๆ ด้วย

ในสมัยคุปตะ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 - 14) เทพอาทิตย์จักเป็นเทพสำคัญองค์ หนึ่ง มีลัทธิเป็นเอกเทศเรียกว่า ลัทธิเสาระ (บูชาพระอาทิตย์เป็นเทพสูงสุด)

ในสมัยต้น ๆ ของคริสต์ศักราช มีลัทธิการบูชาพระอาทิตย์ทั้งอินเดียเหนือและอินเดีย ใต้ ทางอินเดียทางแคว้นแพชเมียร์ และเมืองมธุรา มีศาสนสถานที่ยกสร้างเพื่ออุทิศให้พระอาทิตย์ ชาวฮินดูรวมเอาพระอาทิตย์เข้าในการบูชาเทพเจ้า ๖ องค์ซึ่งเรียกว่า ฮินคุมีญจนะ โดยมี การสร้างเทวาลัย ๖ แห่งอยู่ในที่เดียวกัน เทวาลัยสำคัญอยู่ตรงกลาง อีก 4 เทวาลัยจะตั้งอยู่ ที่มุมทั้ง 4 ทิศ เทวาลัยตรงกลางคือ พระอาทิตย์ ส่วนอีก 4 องค์ คือ พระพินเบศวร พระวิษณุ พระศิวะ และพระเทวี²

ในสมัยต่อมา พระอาทิตย์ถูกลดความสำคัญลง เป็นเพียงเทพชั้นรอง เทวาลัยหรือ ศาสนสถานที่ยกสร้างขึ้นเพื่ออุทิศมีน้อยลง ที่พบเช่น เทวาลัยโกนารัก (Konarak Temple) ใบแฉ่วโอริสสาทางภาคตะวันออกสุดของอินเดีย พระอาทิตย์จึงไม่ใช่เทพยิ่งใหญ่ เป็นเพียงคาว นพเคราะห์ดวงหนึ่ง รูปเคารพเทพพระองค์เป็นเพียงรูปท้าวซึ่งสถิตย์อยู่บนเพดานศาสนสถาน ฮินคุเท่านั้น

มีพิธีกรรมของชาวฮินดูในอินเดียใต้เกี่ยวกับการบูชาพระอาทิตย์ เรียกว่า เทศกาล ปองกอล (Pongal) ทำในฤดูเริ่มเกี่ยวข้าวและเก็บพืชพันธุ์ ที่อวสานเดือนมกราคมของทุกปี เพื่อบวงสรวงพระอาทิตย์ มีการบูชาพระอาทิตย์ และมีงานรื่นเริงด้วย

พระอาทิตย์ได้นำมาเกี่ยวข้องกับคาวพระเคราะห์อีก 8 ดวง ซึ่งชาวฮินดูจะเชื่อถือ ตามระบบการดาราศาสตร์ตามธรรมชาติมาแต่ของฟ้า บูชาเทพนพเคราะห์เพื่อความโชคดีแก่ตนเอง

1 V.Ions India Mythology (Yugoslavia 1983) p. 76

2 พรหมศักดิ์ เลิศสวัสดิ์ อ้างแล้ว หน้า 44 - 45

ประวัติของพระอาทิตย์ในเทพนิยายตามคัมภีร์ในสมัยปุราณะ

คัมภีร์ในสมัยปุราณะหลายฉบับได้กล่าวถึงพระอาทิตย์ เช่น คัมภีร์วิษณุปุราณะ พรรณาถึงรูปร่างของพระอาทิตย์ว่า มีรูปร่างเล็ก ผิวพระวรกายสีทองแดงไหม้ ดวงเบตรสีแดงเรื่อ ขยับเขยื้อนตัวมา 7 ตัว พระองค์มีรัศมีเจ็ดจ่า สองสว่าง บายสารถีชื่อ อรุณ یمانของพระองค์ชื่อ วิวัสวตี หรือภาสวตี ชายาชื่อสัณฐา สวรรยา สวาตี และมหาวีรยา¹ แต่คัมภีร์วิษณุธรรมโมคตรและมัตสยาปุราณะ กล่าวว่าไอรสทั้ง 4 ของสุริยะเทพคือ เรวตะ เม และมยุแผก มีชายา 4 องค์คือ ราตรี บิกษุภา ฉายา และสุวรรณจสา บายสารถีชื่อ อรุณ พระองค์มักจะประทับบนราชรถซึ่งมีล้อเทียวและเทียมควายมา 7 ตัว²

นอกจากนี้ในคัมภีร์ภวิษัตปุราณะ (Bhavishyat - Purana) กล่าวว่าพระสุริยะปรายอุสุรรายทวยหาวนรอบของพระองค์ พระองค์ถูกโจมตี เทวดาทั้งหลายมาช่วยพระสุริยะโดยส่งสกันทะ (คันทกุมาร) ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งสงครามมาอยู่เบื้องซ้ายของพระสุริยะ และส่งพระอัถนีซึ่งเป็นเทพแห่งไฟมาอยู่เบื้องขวาของพระสุริยะ สกันทะสามารถปราบทณจิว (นาร) ไบจักรวาลได้เคยไต่เข้ามาว่า พันทนายกะ (Dandanayaka) อัถนีเทพแห่งไฟไต่เข้ามาว่า ปิงทะเล (Pingala) ไต่เข้ามาเป็นคู่กับไข่ของพระสุริยะ ปิงทะเลมักจะถือขวกหมักและปากกา พันทะจะถือไม้เท้า (หรือบางครั้งถือสังข์)³

ในคัมภีร์ปุราณะบางฉบับกล่าวถึงชายาและพระไอรสของพระอาทิตย์ต่างไปเช่น ชายาพระองค์นามว่า ราตรี ประภา คายุ บิกษุภา และนายนา ไอรสทรงนามว่า ยม ศรทรมัน อัศวินันท์ ราเวทธร ญู ญูญา ตปติ ปลัทธิ ทิกรปติ ตามลำดับ⁴

ในหนังสือศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอมของ มจ. สุกัทรพิศ ทิศกุล⁵ กล่าวว่า ในคัมภีร์ปุราณะกล่าวว่า พระอาทิตย์เป็นเทพในตระกูลพระอาทิตย์ซึ่งมีหลายองค์ กล่าวว่าพระพรหมนั้นก็นับรวมอยู่ในพระอาทิตย์ทั้ง 12 องค์ (กลุ่มเทพอาทิตย์ทวย)

1 พุทธทาส (ขามแดง) อ้างแล้ว หน้า 2

2 กาสุข อิมทราวุธ พระสุริยะสารัตถ์ที่พบที่หอ. ยะรัง จ. ปัตตานี หน้า 128

3 T.A.G. KAO อ้างแล้ว หน้า 301

4 พรหมคัถกั เจิมสวัสดิ์ อ้างแล้ว หน้า 38

5 สุกัทรพิศ ทิศกุล มจ. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม (โรงพิมพ์พิมพ์เนศวร:

ไบทัมกีร์ปุราณะมักจะกล่าวถึงอรุณ มักจะถือหางนกยูงทั้ง 2 หัตถ์ อรุณเทพบุตรนี้เป็นโอรสของพระกัศป กับนางภัทร¹ เป็นสารดีของพระอาทิตย์ มักปรากฏอยู่เบื้องหน้าของพระอาทิตย์ในประติมากรรมของอินเดีย

กิตติความเชื่อเกี่ยวกับพระอาทิตย์ในศาสนาอื่น

การนับถือพระอาทิตย์นั้นยังมีอยู่ในหลาย ๆ ประเทศในโลก ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไป ในอียิปต์โบราณ เทพทวงอาทิตย์มีนามว่า รา (Ra) มีอำนาจสูงสุดในสวรรค์ ทรงเรือเป็นพาหนะ ประเทศโบราณในยุโรปก็มีกิตติที่เรียกว่า เนค-อเวสดังของชาวกรีก กล่าวว่ามีกิตติที่เรียกว่า ฟอยองให้เทพอาทิตย์มีนามว่า มิตร เป็นเทพสูงสุด²

ในอารยธรรมของกรีก มีการนับถือเทพที่เกี่ยวกับดวงอาทิตย์ สุริยเทพของกรีกกลุ่มแรกคือ เฮลิออส หรือเฮริโอ เป็นเทพที่มีร่างเป็นยักษ์ ร่างใหญ่โต ยกย่องว่าเป็นเทพแห่งพืชพันธุ์ ธัญญาหาร ใบไม้ดอกมาพระสุริยเทพคือ อพอลโล คือเทพแห่งแสงสว่าง และการดนตรี รวมทั้งศิลปะทั้งปวง มีชื่ออีกว่า โพไซส เทพบุตรแห่งสวรรค์³

เรื่องราวของพระอาทิตย์ของประเทศต่าง ๆ หรือเทพต่าง ๆ มีอยู่มากมาย ตามความเชื่อของมนุษย์แต่ละที่ เนื่องจากดวงอาทิตย์เป็นดวงดาวที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์มากที่สุด เห็นได้ชัดเจตที่สุด จึงมีเรื่องราวเกี่ยวกับการนับถือพระอาทิตย์อยู่ทั่วไป

สำหรับในประเทศไทยนั้นก็มีกิตติซึ่งเกี่ยวกับโหราศาสตร์กล่าวถึงพระอาทิตย์ซึ่งมักจะเล่าเป็นเทพนิยาย⁴ ในรามเกียรติ์ก็ปรากฏการกล่าวถึงพระอาทิตย์เช่นกัน⁵

1 พลุหลวง (นามแฝง) อ้างแล้ว หน้า 3

2 กาลุช อินทราวุธ รศ. พระสุริยะสำริทที่พบที่เมืองโบราณ อ.ยะรัง จ.ปัตตานี หน้า 137

3 พลุหลวง (นามแฝง) อ้างแล้ว หน้า 4

4 ประจักษ์ กระจ่างพิทยากร เทพชาบุกรมในวรรณคดี (โอเคเียนสโตร : กรุงเทพฯ 2529) หน้า 158 - 159

5 ส. พจนาน้อย เทพนิยาย (บัณฑิตการพิมพ์ : กรุงเทพฯ 2519) หน้า 132

2. พระจันทร์ ชื่อต่าง ๆ ของพระจันทร์

พระจันทร์มีนามเรียก เช่น โสเมเทพ ศศิธร (ทรงไว้ซึ่งกระต่าย) นิศากร
รัชนีกร หรือรัชนีฤต (ผู้สร้างกลางวัน) มฤตาคะ (ลวดยเหมือนกวาง) ศิวเศขรหรือศิวะเสช
ระ (เป็นพระศิวะ) โสโมอินทุ (หยาดแห่งหยกน้ำ) ภัทนาทมา (ถูกศิวะพระศิวะขาด 2 ท่อนตอน
แบ่งนางคารา) จันทร อินดู ศติ (ทรงรูปกระต่ายไว้ คนไทยเห็นรูปในพระจันทร์เป็นกระต่าย
หรือตาข่ายคำข้าว ยามเดือนหงายมีเรื่องแปลกที่กระต่ายชอบมาเล่น กระต่ายกับดวงจันทร์จึง
เป็นสัญลักษณ์แทนกันได้) นักษัตริณาด (ผู้เป็นใหญ่แห่งดาวฤกษ์ มารีชี ศีตนารจ์ (มีรั้วสีอันเย็น)
สัตันส หรือสิดางศุ (มีรั้วมีสีขาว) กุมุทปติ (เจ้าแห่งคอกบัว) เสวตวาชี (ซึ่งควมมาขาว)

ชื่ออื่น ๆ ในภาษาสันสกฤต เช่น กลานาด กลานิชิ กลาภฤต กษปากร วิฆู วิฆูราช
เกามุที กุมุทพานชพ เกลา เกลาปติ จันทรมีส ไชวาทฤก ทวิช ทวีราช การานาด การาบตี
ปรัมมา เปารณา เปารณาสี หิมาศุ อินทุ อินทุนาถ อินทุราช สุภรางศุ ศีตกร อัชช อัชชราช
อมาวลี อรรชจันทร์

ในภาษาอังกฤษเรียก Moon - God, Soma - Var (เทพประจำวันจันทร์)

Indu (อินทุ) Ausadhipati²

1 พลุหลวง (นามแฝง) อ้างแล้ว หน้า ๘ ๒

2 B.C. Sinha "Tree worship in Ancient Vedic"

อ้างแล้ว หน้า

พระจันทร์เป็นดวงดาวที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดบนท้องฟ้าเช่นเดียวกับดวงอาทิตย์ การบูชาพระจันทร์ในยุคแรก ๆ คือสมัยพระเวทของอินเดียนั้น รู้จักกันในนามของโซมเทพ และจันทร์ คำว่าโซมนั้นก็คือ เมล่อน้ำเขียวที่ทำจากต้นโซมผสมกับนมสด เป็นเหล้าที่พระอินทร์โปรด ต่อมาเป็นชื่อเทพแห่งสงคราม ส่วนจันทร์เป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์ เกิดจากการกวนเกษียรสมุทรเพื่อได้น้ำอมฤต ต่อมาในยุคหลังพระโซมเป็นองค์เดียวกับพระจันทร์¹ ซึ่งมีผู้กล่าวว่า หยกโซมสัมพันธ์กับรังสีของดวงจันทร์ หรือต้นโซมถูกกำหนดการเคิบโตโดยนับกำหนดของดวงจันทร์ และมีผู้กล่าวไมนอยวา เป็นลักษณะของความคิดเชิงเทวนิยายที่เกิดขึ้นในยุคหลังว่า พระโซมถูกสร้างขึ้นมาเป็นเทพองค์เดียวกับพระจันทร์² บางท่านก็ว่าการดื่มเหล้ามักจะดื่มกลางคืนเชื่อมโยงกับพระจันทร์ เป็นต้น³

พิธีกรรมในยุคพระเวทนั้น การบูชาพระโซมเป็นพิธีที่ค่อนข้างจะเด่น มีบทสวดสรรเสริญเจริญต่าง ๆ อยู่ค่อนข้างมากด้วย

1. พิธีกรรมประจำ ซึ่งต้องประกอบขึ้นทุกวัน หรือทุก ๆ 15 วัน หรือทุก ๆ 4 เดือน มีการบูชาไฟซึ่งทำทุกวัน และจะมีการบูชาพระจันทร์ใหม่และพระจันทร์วันเพ็ญ

ในวันพระจันทร์เต็มดวง สักการะพระอัคินีและพระโซม

ในวันพระจันทร์ใหม่ สักการะพระอัคินีและพระอินทร์

นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมที่จัดขึ้นทุก ๆ 4 เดือน มีการบูชาเทพในกลุ่มพระอาทิตย์ ทั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว และยังมีพระโซมเข้าไปเกี่ยวข้องในพิธีกรรมนี้ด้วย

2. พิธีกรรมพิเศษ นอกจากพิธีบูชาซึ่งประกอบในวันเดียวกับพิธีกรรมบูชาพระจันทร์ใหม่แล้ว ยังมีพิธีกรรมบูชาพระโซมโดยตรงเรียกว่า Soma sacrifice กล่าวว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญที่สุด ส่วนใหญ่จะทำโดยกษัตริย์หรือเศรษฐี มีประชาชนล้อมดู พิธีกรรมนี้มีพระอินทร์เป็นเทพประธาน พิธีกรรมเริ่มโดยการสกัดเอาน้ำโซมออกจากต้นโซมโดยใช้หินทุบ หรือครกตำ ใช้ยาขนแกะกรอง นำไปใส่เหยือกผสมกับน้ำนม นำมาถวายเทพพร้อมกับทองมนตร การสกัดน้ำโซมจะใช้เวลาเช่น เช้า กลางวัน เย็น พิธีกรรมนี้

1 ผาสุข อินทราวชิ รัช. รูปเคารพในศาสนาฮินดู อ้างแล้ว หน้า 35 และ 39

2 อุดม รุ่งเรืองศรี เทวคาพระเวท (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2523) หน้า 67

3 พลุหลวง (นามแฝง) อ้างแล้ว หน้า 12

บทบาทของพระจันทร์ในศาสนาฮินดู - ไบโอบีเพีย

พระจันทร์เป็นดวงดาวที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดบนท้องฟ้าเช่นเดียวกับดวงอาทิตย์ การบูชาพระจันทร์ในยุคแรก ๆ คือสมัยพระเวทของอินเดียนั้น รู้จักกันในนามของโซมเทพ และจันทร์ คำว่าโซมนั้นก็คือ ถัวน้ำสีขาวที่ทำจากต้นโซมผสมกับนมสด เป็นเหล้าที่พระอินทร์โปรด ต่อมาเป็นชื่อเทพแห่งสงคราม ส่วนจันทร์เป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์ เกิดจากการกวนเกษียรสมุทรเพื่อได้น้ำอมฤต ต่อมาในยุคหลังพระโซมเป็นองค์เดียวกับพระจันทร์ซึ่งมีผู้กล่าวว่า หยกโซมสัมพันธ์กับรังสีของดวงจันทร์ หรือต้นโซมถูกกำหนดการเติบโตโดยนับกำหนดของดวงจันทร์ และมีผู้กล่าวไว้นอຍว่า เป็นลักษณะของความคิดเชิงเทวนิยายที่เกิดขึ้นในยุคหลังว่า พระโซมถูกสร้างขึ้นมาเป็นเทพองค์เดียวกับพระจันทร์¹ บางท่านก็ว่าการที่มเหล้ามักจะดื่มกลางคืนเชื่อมโยงกับพระจันทร์ เป็นคน²

พิธีกรรมในยุคพระเวทนั้น การบูชาพระโซมเป็นพิธีที่ค่อนข้างจะเด่น มีบทสวดสรรเสริญเจริญต่าง ๆ อยู่ค่อนข้างมาก

1. พิธีกรรมประจำ ซึ่งต้องประกอบขึ้นทุกวัน หรือทุก ๆ 15 วัน หรือทุก 14 เดือน มีการบูชาไฟซึ่งทำทุกวัน และจะมีการบูชาพระจันทร์ใหม่และพระจันทร์วันเพ็ญ ในวันพระจันทร์เต็มดวง สักการะพระอัคนีและพระโซม

ในวันพระจันทร์ใหม่ สักการะพระอัคนีและพระอินทร์

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่จัดขึ้นทุก ๆ 4 เดือน มีการบูชาเทพในกลุ่มพระอาทิตย์ทั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว และยังมีพระโซมเข้าไปเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมนี้ด้วย

2. พิธีกรรมพิเศษ นอกจากพิธีบูชาซึ่งประกอบในวันเกี่ยวกับพิธีกรรมบูชาพระจันทร์ใหม่แล้ว ยังมีพิธีกรรมบูชาพระโซมโดยตรงเรียกว่า Soma sacrifice กล่าวว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญที่สุด ส่วนใหญ่จะทำโดยกษัตริย์หรือเศรษฐี มีประชาชนล้อมดู พิธีกรรมนี้มีพระอินทร์เป็นเทพประธาน พิธีกรรมเริ่มโดยการสกัดเอาน้ำโซมออกจากต้นโซมโดยใช้หินทุบ หรือครกตำ ใช้ยาชงแกะกรอง นำไปใส่เหยือกผสมกับน้ำนม นำนมถวายเทพพร้อมกับทองมุนตร การสกัดน้ำโซมจะทำเป็นเวลาเช่น เช้า กลางวัน เย็น พิธีกรรมนี้

1 ยาสุข อินทราวุธ รศ. รูปเคารพในศาสนาฮินดู อ้างแล้ว หน้า 39 และ 39

2 อุดม รุ่งเรืองศรี เทวคาพระเวท (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2523) หน้า 67

3 หลุยส์ (นามแฝง) อ้างแล้ว หน้า 12

ทำให้อำนาจและชัยชนะ มักจะมีการแข่งขันรบเพื่อกินน้ำดื่ม การกินน้ำใสในสมัยพระเวท กล่าวอยู่ในบทสวดสรรเสริญต่าง ๆ มาก

ในยุคหลังต่อมาพระโสมเป็นองค์เดียวกับพระจันทร์ถือกำเนิดมาจากการถวญเณียรสมุทร พระลักษมี²เกิดจากการถวญเณียรสมุทรจึงกลายเป็นน้องของโสมะ เป็นเทพแห่งบรรยากาศไมออนุญาติให้เข้าไปในสวรรค์ ต้องท่องเที่ยวอยู่ในบรรยากาศ³

พระโสมหรือพระจันทร์ได้ถูกรวมไว้ในเทพนพเคราะห์ ถือว่าพระจันทร์เป็นดวงดาวบนฟ้าดวงหนึ่งเช่นเดียวกับพระอาทิตย์และพระเคราะห์อื่นซึ่งเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นยุคหลัง

ปัจจุบันกล่าวว่าในอินเดียเชื่อกันว่าพระจันทร์เป็นเทพชั้นรอง ไม่ปรากฏศาสนสถานใดที่อุทิศเฉพาะนับถือเพียงว่าเป็นเทพประจำวันจันทร์ มีความเชื่อว่าวันจันทร์ไม่ควรโกนผมผู้ชาย เพราะจะนำอันตรายมาสู่ครอบครัว⁴

มีหลักฐานที่เป็นบันทึกกล่าวถึงเรื่องราวของการดื่มโสมในสมัยพระเวทอยู่มาก ต้นโสมหรือน้ำโสมเชื่อว่าเป็นน้ำอมฤต ดื่มเพื่อความเป็นอมตะ⁵ หลักฐานได้กล่าวถึงพระโสมว่าเป็นเทพยุคแรกในสมัยพระเวท มีบทสวดอยู่มากมายซึ่งกล่าวถึงเทพองค์นี้ไว้ และเทพองค์นี้มีความสำคัญซึ่งอาจจะน้อยกว่าพระอินทร์หรือพระอสูรย์อยู่บ้าง

ต้นโสมเป็นไม้เลื้อยชนิดหนึ่งนำมาหมักทำน้ำเมรัยหรือเหล้าได้ เป็นสิ่งสำคัญใช้ดื่ม นอกจากจะมีน้ำเชื่อว่าเป็นน้ำอมฤตแล้ว ยังทำให้ชื่นใจ เป็นยาวิเศษ⁶ (ไม่มีใครกล้ามาทำร้าย ความคิดที่กล่าวว่า ดวงจันทร์กับต้นโสมเกี่ยวข้องกันอย่างไรนั้น อาจจะเป็นได้ว่า ชาวอารยันเห็นความสัมพันธ์ของดวงจันทร์กับต้นโสม ก็จะเห็นการเจริญเติบโตของต้นโสมจากการขึ้นระยะเวลาดการปรากฏของดวงจันทร์ หรืออาจจะเชื่อมโยงการเห็นเงาของดวงจันทร์

1 ศาสตราจารย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา รศ. เรื่องเดียวกัน หน้า 10

2 พระนางลักษมีชายาของพระนารายณ์

3 ศาสตราจารย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา รศ. อ้างแล้ว หน้า 39

4 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ ศศ.ดร. อ้างแล้ว หน้า 50

5 B.C. Sinha Tree Worship in Ancient India (CRK Jain : New delhi 1979) p. 38 - 39

6 V. Ion India Mythology (Yugoslavia : 1976) p. 20

(หรือแสงจันทร์) ปรากฏในน้ำใสก็ให้ นักปราชญ์บางคนก็เสนอความคิดที่น่าสนใจว่า น้ำใสหรือต้นไม้นั้นที่ขมขื่นนั้นอาจจะถูกสมมุติขึ้นมาเป็นเทพเจ้าซึ่งมีตัวตน (สร้างให้เป็นเทพเจ้า) เพื่อให้มีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้นก็ได้¹

คติความเชื่อเรื่องพระจันทร์ตามคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในอินเดีย

มีคัมภีร์ที่กล่าวถึงพระจันทร์หรือรู้จักกันในนามพระใสอยู่พอสมควร เช่นคัมภีร์ปุราณะ คัมภีร์พดพิสธอรัณยกอุปนิษัต และคัมภีร์ทริวัศ² กล่าวถึงนิทานของพระจันทร์ว่าคือ พระอิศวรมุณี กับนางอนสุยา มีชายาซึ่งเป็นดวงทวารต่าง ๆ ถึง 27 องค์ พระจันทร์นี้ยังอาจไปลักตัวนางคาราชายา พระพดพิสธที่ซึ่งทำให้เกิดสงครามบนสวรรค์

บารายณีสถปาง ปางที่ 2 คือกัรมาวตาร³ กล่าวว่า พระจันทร์เกิดจากการกวนเกษียรสมุทร เมื่อเกิดขึ้นมาพระศิวะก็เอื้อมพระหัตถ์หยิบมาทัดไว้บนศีรษะแทนปิ่น

คติความเชื่อเรื่องพระจันทร์ในคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในประเทศอื่น

ตามความเชื่อของชาวฮินดูในอินเดีย พระจันทร์คือเทพ (เพศชาย) แต่ในความเชื่อของชาวซาคกริกก็มีการนับถือเทพที่เกี่ยวข้องกับพระจันทร์อยู่ เป็นเทพีนามว่า ไคแอนนา เป็นฝาแฝดกับพอลโล เชื่อว่าเทพองค์นี้เป็นผู้คุ้มครองกิจกรรมในตอนกลางคืน ชอบล่าสัตว์⁴

ในประเทศไทยนั้นก็ยังมีความเชื่อถือปรากฏเป็นเวทนิยายซึ่งเกี่ยวข้องกับทางโหราศาสตร์ กล่าวว่า พระศิวะสร้างพระจันทร์จากนางฟ้า 16 นาง เป็นเทพบุตรทรงม้าเป็นพาหนะ⁵

1 อุดม รุ่งเรืองศรี อ่างแล้ว หน้า 65 - 67

2 ประจักษ์ ประภาพิตยากร เทวคานุกรมโบราณคดี อ่างแล้ว หน้า 38 - 39

3 สัจจาภิรมย์, พระยา เทวกำเนิด อ่างแล้ว หน้า 40

4 พูลหลวง (นามแฝง) อ่างแล้ว หน้า 11 - 12

5 พูลหลวง (นามแฝง) อ่างแล้ว หน้า 17

3. พระอังคาร

เป็นเทพที่ไม่แก่นัก และประวัติความเป็นมาก็ไม่ชัดเจนและสับสน บางตำราว่า ที่องค์เดียวกับพระขันขุมาร หรือกาติเกยะ¹ แต่กล่าวว่า พระอังคารเป็นเทพนักรบ หรือเทพแห่งสงคราม ความเชื่อของชาวอินเดียเกี่ยวกับพระอังคารนี้น้อย และทราบว่า เป็นเทพชั้นรอง ไม่สำคัญนักจึงไม่มีพิธีกรรมที่อุทิศ หรือสรรเสริญพระองค์เป็นเอกเทศ²

พระอังคารเมื่อถูกตั้งไว้ในศาสนสถานร่วมกับเทพพเคราะห์อื่น - มักจะตั้งไว้ใน ก้นทิศตะวันออกเฉียงใต้ของศาสนสถานในประเทศอินเดีย³

คติความเชื่อเรื่องพระอังคารตามตำมัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในอินเดีย

ในอินเดียยังไม่สามารถที่จะหาข้อมูลเกี่ยวกับตำมัมภีร์ต่าง ๆ ที่กล่าวถึงพระอังคาร ในความเข้าใจของนักศึกษาเรื่องราวของพระอังคารในแง่ของเทววิทยาแล้วมักจะกล่าวว่า พระอังคารนี้ที่องค์เดียวกับพระขันขุมารโอรสของพระศิวะ และนางปารพตี⁴ แต่จริงแล้ว หลักฐานจากหนังสือ Element of Hindu Iconography⁵ ที่กล่าวถึงลักษณะรูปเคารพ ของพระอังคารไว้ต่างจากลักษณะของพระขันขุมาร แม้ในประติมากรรมของขอมซึ่งพบที่เขมร 9 องค์ ซึ่งปรากฏพระขันขุมารอยู่ด้วย แต่ไม่ได้กล่าวว่าพระขันขุมารเป็นเทพองค์หนึ่งใน เทพพเคราะห์เลย⁶ ดังนั้นพระอังคารของอินเดียจึงไม่ใช่พระขันขุมาร

คติความเชื่อเรื่องพระอังคารตามตำมัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในประเทศอื่น

ตามความเชื่อของชาวกรีกเกี่ยวกับเทพเจ้านั้น มีเทพเจ้าชื่อมาส เป็นเทพแห่งนักรบ มีอีกชื่อว่า แอเรส ซึ่งบุคลิกลักษณะเป็นแบบเดียวกับพระอังคารคือ ชอบรบ ทำศึกสงคราม⁷

1 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแล้ว หน้า ๖4

2 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแล้ว หน้า ๖๖

3 T.A.G RAO อ่างแล้ว หน้า 3๐๐

4 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแล้ว หน้า ๖4

5 T.A.G RAO อ่างแล้ว หน้า 3๐0

6 สุภัทรทิศ หิตกุด ศจ.มจ. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม อ่างแล้ว หน้า 103 - 108

7 พลุหลวง (นามแฝง) อ่างแล้ว หน้า 24

ในประเทศไทยตามหนังสือเทวียนัยมักกล่าวว่า พระอังคารคือพระขันขุมาร และปรากฏเรื่องราวของพระอังคารในโหราศาสตร์ด้วย เช่น ทัมภีร์เนลิมไตรภพ ว่าพระอังคารกำเนิดจากการนำอำกระบือ 8 ตัว มาปนละเอียด แล้วห่อด้วยผ้าสีแดงหั่ว (สีลูกหว้า) พระอังคารทรงกระปือด้วย

4. พระพุข

ชื่อของพระพุขอาจจะเรียกชื่ออื่น ๆ ได้คือ เสาวยะ ระหุณี ประหารชน รตนทั้งชา ศยามางกะ (กิวกาห่า)¹

พระพุขเป็นเทพซึ่งไม่เคยเห็นพระอาทิตย์หรือพระจันทร์ แต่ได้เข้ามาเป็นรูปเคารพร่วมกับเทพนพเคราะห์อื่น ๆ ชาวฮินดูเชื่อว่าสีเหลืองเป็นสีประจำวันพุธ ในวันพุธจะมีการสังเวยพระพุข โดยมีภักทชาวฮินดูมาทำพิธีที่บ้าน มีการถวายอาหารแก่นักบวช เทศกาลงานนักชดถกษที่อุทิศให้เทพประจำดาวพระเคราะห์ดวงที่ไม่ปรากฏ แต่มีงานเทศกาลบางอย่างซึ่งนำเอารูปเคารพของพระพุขไปรวมบูชาด้วย รูปปั้นของพระพุนั้นมักจะถูกตั้งไว้ในศาสนสถานร่วมกับเทพนพเคราะห์อื่น ๆ โดยวางไว้ประจำทางทิศเหนือ²

คติความเชื่อเรื่องพระพุขตามตำมัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในอินเดีย

ประวัติของพระพุนั้นมีอยู่ไม่มากนัก เช่น ทัมภีร์ฤทเว³ กล่าวว่า พระพุขเป็นโอรสของพระจันทร์กับนางคารา ซึ่งนางคาราเคยเป็นชายาพระฤทษะมาก่อน ขณะที่ถูกพระจันทร์ลักพามาก็เกิดประสูติโอรสคือ พระพุข พระพุขเป็นเทพที่ฉลาดองค์หนึ่ง

คติความเชื่อเรื่องพระพุขตามตำมัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในประเทศอื่น

พระพุขในศาสนาฮินดูได้ถูกนำไปเปรียบเทียบกับเทพเจ้าของกรีกนามว่า เมอคิวรี⁴ (Mercury) หรือเฮอเมส เทพองค์นี้เป็นเทพแห่งการสื่อสาร การบูชา ซึ่งตามคติโหราศาสตร์มักจะกล่าวว่า พระพุขก็เป็นเทพที่ฉลาดทางวาจาด้วย การนำเอาเทพของอินเดียกับของกรีกไปเปรียบเทียบกันนั้นเป็นลักษณะของการเกี่ยวข้องกับทางโหราศาสตร์ โดยเฉพาะโหราศาสตร์ของไทย

1 พงษ์ฉวง (นามแฝง) อ้างแล้ว หน้า 30

2 T.A.G RAO อ้างแล้ว หน้า 300

3 สัจจาภิรมย์, พระยา เทวกำเนิด (สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณการ : กรุงเทพฯ 2517)

4 พงษ์ฉวง (นามแฝง) เรื่องเดียวกัน หน้า 30

ในประเทศไทยทางด้านการศึกษานโหราศาสตร์มีการกล่าวถึงพระพุทธรูปเช่นกัน กล่าววาเกิดจากพระศิวะสร้างจากข้างถึง 17 เชือก ปั้นละเอียด แล้วเกิดเป็นพระพุทธรูปสีเขียวขนาดพอสี่ประจำวันพุท ประเทศไทยจึงมีความเชื่อว่าคนเกิดวันพุธสี่ประจำวันเกิดก็ชื่อสีเขียว

5. พระพฤตัสบตี

พระพฤตัสบตี (Brahmaspati, Brhaspati, Guru) เรียกตามภาษาสันสกฤตว่า อนิมิษาจารย์ จักษะ อิทยา อินเทศยา (ทรงไฟในธรรม)² เป็นเทพประจำวันพฤตัสบตี หรือเรียกอีกอย่างว่าวันครู ปรากฏเรื่องราวของพระองค์ในสมัยพระเวทว่า เป็นเทพฝ่ายโลกมนุษย์ที่สาคัญองค์หนึ่ง³ ชาวฮินดูเชื่อกันว่าเทพองค์นี้เป็นเทพฤาษี หรือเทพครู⁴ ให้ความรู้แก่มนุษย์รูปเคารพของพระพฤตัสบตีนั้นพบน้อย แต่เคยปรากฏเรื่องราวในตำนานร่วมกับพระจันทร์ ในยุคหลังพระเวทก็ไม่ปรากฏเทวสถานที่เป็นเอกเทศที่สร้างอุทิศให้แก่พระพฤตัสบตี เมื่อจะบวงสรวงก็จะนำไปตั้งบูชาพร้อมกับเทพองค์อื่น ๆ⁵

นอกจากนั้นชาวฮินดูยังมีความเชื่อในโศกชะตาว่า หญิงชายเกิดในวันพฤตัสบตีจะมีชะตาดี⁶ เทพองค์นี้เมื่อประสิทธิ์ฐานร่วมกับเทพพเคราะห์องค์อื่นมักจะตั้งไว้ในคานทิศาใต้ของศาสนสถาน⁷

ความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปตามคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในอินเดีย

มีคัมภีร์ที่กล่าวถึงพระพฤตัสบตีไว้แต่ไม่มากนัก เช่น คัมภีร์ไตรเพท⁸ กล่าวว่าพระพฤตัสบตีนี้เป็นองค์เดียวกับพระอัคนี ภายหลังชาวฮินดูจึงนับถือพระองค์ว่าเป็นเทพฤาษีครูของเทพทั้งหลาย ใกล้เคียงกับคัมภีร์ฤคเวท⁹ ซึ่งยกย่องพระพฤตัสบตีว่าเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ เป็นที่นับถือของเทวทูตทั้งหลาย พระองค์มีความเสียสละ อ่อนน้อม เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า นอกจากนี้ยังคุ้มครองมนุษย์ และขจัดความชั่วด้วย

1 สัจจาภิรมย์, พระยา เทวกำเนิด อ่างแล้ว หน้า 49

2 พูลห้วง (นามแฝง) อ่างแล้ว หน้า 37

3 อุดม รุ่งเรืองศรี เทวทูตพระเวท อ่างแล้ว หน้า 63 - 64

4 B C Sinha อ่างแล้ว หน้า 39

5 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ ศศ.ดร. อ่างแล้ว หน้า 66

6 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแล้ว หน้า 67

7 T.A.G. RAO อ่างแล้ว หน้า 300

8 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแล้ว หน้า 330

9 พูลห้วง (นามแฝง) อ่างแล้ว หน้า 37

คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปตามคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในประเทศอื่น

เช่นเดียวกับเทพพเทราระห่งก่อน^๑ ซึ่งมักจะนำไปเปรียบเทียบกับเทพของกรีก สำหรับพระพุทธรูปนี้ เทพของกรีกคือ เซอัสหรืออูปีเตอร์ ซึ่งเป็นเทพหัวหน้าฝ่ายเทพทั้งหลาย^๑ เป็นฝ่ายธรรมะเช่นเดียวกับพระพุทธรูป เทพของชาวอินเดีย

ในประเทศไทยนั้น ชื่อของพระพุทธรูปได้ปรากฏอยู่ในเรื่องรามเกียรติ์^๒ กล่าวถึง พหารของพระรามชื่อตาระเป็นบุตรของพระพุทธรูป นอกจากนั้นในคัมภีร์มหาภารตกล่าวถึง กำเนิดของเทพองค์นี้ว่า เกิดจากพระฉานี ๑๙ คน มีพาหะคือกวางทอง อารมณ์คือแก้วมุกดา ถิ่นกระพรวนตามทวย

6. พระศุกร

พระศุกรมีชื่ออื่น ๆ ว่า โสรสาณสู (ผู้มีรังสี ๑๙ รังสี) หรือเศวต (สีขาว)^๓ ชาวอินเดีย เชื่อว่าพระศุกรเป็นบุตรเวทมนตร์ ในพิธีกรรมของชาวอินเดียเกี่ยวกับไสยศาสตร์จะมีการอธิษฐาน รูปปั้นของพระศุกรที่ไปกษามไหว ถือว่าสีขาวเป็นสีประจำของวันศุกร ถ้าผู้ใดเกิดวันศุกรจะถูก ยกย่องว่าเป็นบุตรทุกอย่างทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต และว่าพระศุกรนี้สามารถชุบชีวิตคนตายได้^๔ พระศุกรที่พบอยู่กับเทพพเทร่าในศาสนาฮินดูมักจะตั้งไว้ทางทิศตะวันตก^๕

คติความเชื่อเรื่องพระศุกรตามคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในอินเดีย

มีคัมภีร์กล่าวถึงพระศุกรเช่น คัมภีร์ปุราณะ^๖ กล่าวว่า เป็นโอรสของพระภคปูตามตีกับ นางชยาตี และปรากฏในเรื่องบารายณีสัมปาย ในปางจามนาวตาร^๗ (คือพระนารายณ์เกิดเป็น พราหมณ์เตี้ย) ว่าพระศุกรเป็นอาจารย์ของฝ่ายพวกเทตย์ หรือท้าวพิลิ ซึ่งมารุกรานพระอินทร์ และเทวดา ไชกลอบขายนินเข้าไปอยู่ในเต้าน้ำไม่ยอมออก จนถูกพราหมณ์เตี้ย (พระบารายณ) ไล่ยอกหน้าหางตามอก

1 พูลหลวง (นามแฝง) เรื่องเดียวกัน หน้า 38 - 39

2 สัจจาภิรมย์, พระยา อ่างแลว หน้า ๖1

3 พูลหลวง (นามแฝง) อ่างแลว หน้า 49

4 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแลว หน้า 70

5 T.A.G RAO อ่างแลว หน้า 300

6 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแลว หน้า 69

7 พูลหลวง (นามแฝง) อ่างแลว หน้า ๖1 - ๖3

คติความเชื่อเรื่องพระศุกรตามคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในประเทศอินเดีย

พระศุกรถูกนำไปเปรียบเทียบกับเทพของกรีกคือ เทพธิดาวันัส หรืออะโฟรไดท์ เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ และมีฤทธิ์มากสามารถสาปหรือบันดาลอะไรก็ได้ มีกลอุบายฉลาด อาจจะคล้ายกับพระศุกรซึ่งมีกลอุบายมาก เช่น ปรากฏว่าเป็นอาจารย์ของพวกแพนดที่ชอบรุกรานผู้อื่น และชอบใช้กลอุบาย ตามหลักฐานทางดาราศาสตร์ พระเสาร์เป็นดาวเคราะห์ซึ่งสุกใส ซึ่งมักจะเรียกดาวประจำเมือง ซึ่งบางครั้งก็มักจะกล่าวว่า พระศุกรเป็นเทพแห่งความแจ่มใส ความรัก ความสวยงาม โดยเฉพาะตามโหราศาสตร์ของไทยก็มักจะกล่าวเช่นนั้น มีตำนานทางโหราศาสตร์ที่ว่า พระศุกรเกิดจากพระคิเวใช้เวทย์มนตร์ปั้นจ้ว 21 ตัว สร้างขึ้นมาเป็นพระศุกร ลักษณะเป็นเทพฤๅณี ทรงโคเป็นพาหนะ²

7. พระเสาร์

ชื่อของพระเสาร์ (Saturn, Sani, Sanaischara) ชาวอินเดียเรียกว่าซานิ หรือ คนิ (Sani) ซึ่งชื่อเดิมอาจจะเป็นเสาร์ คำว่า ซานิส-จารา หมายถึงผู้เคลื่อนไปช้า

ชาวอินดูถือว่าพระเสาร์เป็นเทพที่ไม่เป็นมงคล วันเสาร์จึงไม่ใช้ในการทำมงคลต่าง ๆ สี่ประจำคือ สี่คำ พวกพราหมณ์จะไหว้พระเสาร์เป็นวัฏววงสรวงเทพเจ้าพระเสาร์เพื่อทวงความดี³ พระเสาร์จะประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือเมื่อตั้งอยู่ในศาสนสถานร่วมกับเทพพเคราะห์⁴

แม้ว่าจะมีความเชื่อว่าพระเสาร์เป็นเทพชั่วร้าย แต่ชาวอินดูก็นับถือว่าเป็นเทพที่ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้ เมื่อมีการหว่านข้าวจะมีการบวงสรวงพระเสาร์เพื่อประทานความอุดมสมบูรณ์ให้⁵

คติความเชื่อเรื่องพระเสาร์ตามคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในอินเดีย

พระเสาร์ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปุราณะและนิยายปรัมปราของชาวอินดูโบราณว่า พระองค์เป็นโอรสของพระอาทิตย์กับนางฉาษา⁶ แต่คัมภีร์บางคัมภีร์ก็กล่าวว่า เป็นโอรสของบาลาภะกับนางเรวตี เป็นเทพที่เป็นฝ่ายอธรรม⁷

1 พลุหลวง (นามแฝง) อ่างแลว หน้า 51 - 53

2 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแลว หน้า 69

3 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแลว หน้า 76

4 T.A.G RAO อ่างแลว หน้า 300

5 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแลว หน้า 75

6 ลัจจาภิรมย์, พระกา อ่างแลว หน้า 57

7 พลุหลวง (นามแฝง) อ่างแลว หน้า 59

คติความเชื่อเรื่องพระเสาร์ตามตำมกรีกต่าง ๆ ที่ปรากฏในประเทศอื่น

เทพไทรนัสซึ่งเป็นเจ้าในสวรรค์ ตามตำนานเทพของกรีกถูกเปรียบเทียบลักษณะกับพระเสาร์ในศาสนาฮินดู เทพไทรนัสมีฤทธิ์มาก คล้ายพระเสาร์ตรงที่เป็นเทพฝ่ายอธรรมที่คอยขางจะชั่วร้าย¹

ความความเชื่อทางตำนานโหราศาสตร์ในประเทศไทย ก็ถือว่าพระเสาร์นี้เป็นเทพซึ่งชั่วร้ายเช่นเดียวกัน (เรียกตามคำวาทะเพราะเหตุ) และว่าพระเสาร์นี้เกิดจากพระศิวะปับเสื่อ 10 ตัว กลายเป็นพระเสาร์ ขาพิการ ทรงเสื่อเป็นพาหนะ มักจะมีทาสซึ่งประกอบในการพยากรณ์เกี่ยวกับประวัติของเทพต่าง ๆ เช่น พระเสาร์และพระอังคารไม่ถูกกัน²

8. พระราหู

พระราหูมีชื่อต่าง ๆ ว่า ไสยณิกิเกยะ (ร่างใหญ่โต) อัมพรบิศาจ (ปิศาจแห่งท้องฟ้า) ภารนีรุ (เกิดจากดาวฤกษ์ภารนีหรือดาวแมงโก) พรห (ผู้จับ) กปันช (ผู้ปราศจากหัว)³

ชื่อของพระราหูทั้งนี้ทั้งนั้นก็เข้ามาเกี่ยวข้องกับเกียรติยศหรือกิริยา (รูปหน้าสัตว์และทนต์สมกัน เรียกว่าอัมบะย) เพราะบางครั้งก็เกียรติยศนั้นก็เรียกว่าภราต-ปัตติกา

ใช้เรียกหน้ากาลที่เวียงคุดคองชา⁴ กันอยู่บนฐานศาสนสถาน ที่ว่าเราสักหน้าถึง ราหู เช่นกัน หรือบางครั้งก็เรียกว่า ราหูช-มาลา

เป็นชื่อที่ใช้เรียกหน้ากาลที่ปรากฏบนบันไดที่ฐานของศาสนสถานโบราณไทยอินเดีย และนิยมเรียกกันในแวดวงโหราศาสตร์

ชื่ออื่น ๆ เช่น สุวรรณ (ผู้สามารถบดบังแสงอาทิตย์ได้) ตะมัส (ชื่อนี้เป็นชื่อของราหูซึ่งเป็นลูกของสิงโต สิงโตก็เป็นสัตว์แห่งพระอาทิตย์ด้วย เพราะปรากฏบนธงของพระสุริยเทพหรือพระอาทิตย์ ตะมัส แปลตรง ๆ ว่าความมืด)⁴

ชาวอินเดียมีความเชื่อถือเทพองค์นี้มากเพราะเป็นเทพซึ่งใจร้ายถูกทรมาน ชาวอินเดียจึงส่งสารและสรรเสริญเทพองค์นี้ ตามเพดานหรือกึ่งเพดานของอินเดียกลางและอินเดียใต้ จะมีการเขียนภาพสี ภาพราหูอมจันทร์⁵ ชาวอินเดียรู้จักเทพองค์นี้พอควรทีเดียว

1 พลุหลวง (นามแฝง) อ่างแคว หน้า 58 - 60

2 พลุหลวง (นามแฝง) เรื่องเที่ยงคืน หน้า 59

3 พลุหลวง (นามแฝง) อ่างแคว หน้า 63

4 สุจิต จิตตแก้ว การศึกษาลักษณะหน้ากาลบนทับหลังแบบเขมรโบราณที่วัดวันออกเนียง-แก๊งชาอี (วัดบ้านพันปรีชาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร,

2527) หน้า 5 - 6

5 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแคว หน้า 91

เมื่อเกิดสุริยุปราคาหรือจันทรคราส มีความเชื่อทางเทวนิยายว่า พระราหูอมจันทร์ หรืออมพระอาทิตย์ (ตามหลักวิทยาศาสตร์ว่าเกิดจากการโคจรของดวงอาทิตย์ โลก ดวงจันทร์ อยู่ใบแนวเดียวกัน จึงเกิดมีเงาบังกัน) ชาวฮินดูเชื่อตามเทวนิยายเมื่อเกิดปรากฏการณ์เหล่านี้ จะมีการไถ่ถอนหรือตักลง (เรียกว่าโกลา หรือคัมลา) มีการสวดสรรเสริญพระราหู เพื่อเชื่อว่า พระราหูทำถูกแล้ว เมื่อเพื่องนี้พอใจก็จะประทานความสุข โชคลาภมาให้ การกระทำนี้ยังมี อยู่บางตามชนบทของอินเดีย (ในประเทศไทยก็ทำคล้าย ๆ กับตักลง ยิงปืน หรือเกาะยุง ชาวเผ่าให้ราหูที่ลายพระจันทร์ บางแห่งก็เรียกว่ากบกับเพื่อน) เพื่องนี้ในศาสนาฮินดูนี้ ประดิษฐานเทพพเทวราหะจะพบเทพราหูที่ตั้งไว้ประจำทางทิศตะวันตกเฉียงใต้²

คติความเชื่อเรื่องพระราหูตามกัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในอินเดีย

ความเชื่อของศาสนาฮินดูกล่าวว่า พระราหูเป็นเทพองค์หนึ่งในจำนวนเทพพเทวราหะที่เป็นอสูรหรือแค้นย โทโทษร้ายแรงพอ ๆ กับพระเสาร์ ตามตำนานว่าพระราหูเป็นบุตรท้าวเวปจิตติ (ท้าววิมะรจิตติ) กำนางสังหิกา มีร่างใหญ่ 4 กร ส่วนท่อนล่างลักษณะเป็นหางงู³

กัมภีร์พณฑสสังหิตาก็อ้างว่า เป็นโอรสของนางสังหิตาหรือสิงโตตัวเมีย แต่เป็นโอรสซึ่งประสูติจากดาณีกาศย เป็นผู้ที่โศกเศร้าและโศคร้ายแก่มนุษย์ได้

พระราหูยังปรากฏในปัทมปุราณะและสกันปุราณะเช่นกันคือ กล่าวถึงพระราหูไถ่ถอนพระคิวัระ ให้ชื่อว่าเกียรติมุข (หน้าแห่งเกียรติยศ) ให้ประจำอยู่ประตูดิมานของพระคิวัระด้วย อาจจะด้วยเหตุนี้ชื่อของเกียรติมุขเกี่ยวข้องกับพระราหูด้วย นอกจากนี้พระราหูยังไปปรากฏในเรื่องขารายณ์สิบปาง ปางกุมารวตาร⁴ (พระขารายณ์วตารเป็นเตา) กล่าวว่าพระราหูแปลงเป็นเทวดาเข้าไปคั่นน้ำอมฤต พระจันทร์กับพระอาทิตย์ไปฟ้องพระขารายณ์ พระขารายณ์ใช้จักรขว้างไปถูกลำตัว ทำให้ร่างของราหูขาดครึ่ง แต่เพราะคั่นน้ำอมฤตพระราหูจึงไม่ตาย หอบหัวลอยอยู่ในอากาศ ส่วนท่อนล่างเป็นพระเกตุลอยอยู่ในอากาศด้วย

1 พรหมคัมภีร์ เจิมสวัสดิ์ เรื่องเดียวกัน หน้า 83

2 T.A.G. RAO อ่างแล้ว หน้า 300

3 พลุหลวง (นามแฝง) อ่างแล้ว หน้า 63

4 สุจิต จิตต์แก้ว อ่างแล้ว หน้า ๖ - 6

5 สุจิต จิตต์แก้ว เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

6 พรหมคัมภีร์ เจิมสวัสดิ์ อ่างแล้ว หน้า 78

คติความเชื่อเรื่องพระราหูตามคัมภีร์ที่ปรากฏในประเทศอื่น

เทพราหูไม่ปรากฏว่าเป็นเทพองค์ใดในความเชื่อของกรีก ต่างกับเทพพเนร่าห์
อื่น ๆ แต่ในประเทศไทยรู้จักเทพองค์นี้ดีพอควร มีปรากฏในความเชื่อในศาสนาพุทธด้วย
ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ศาสนาพุทธหลายฉบับ เช่น สมุทตลิลลีนี วัสสาสูตร กล่าวถึงพระพุทธรูป
สามารถเอาชนะราหูได้ ในคัมภีร์อัคคตา ไตรภูมิถา ก็กล่าวถึงพระราหูเช่นกัน¹

ในโหราศาสตร์ไทยก็กล่าวถึงพระราหูว่าเป็นเทพที่ชั่วร้ายเช่นเดียวกับพระเสาร์ซึ่ง
เป็นเทพฝ่ายอธรรม

9. พระเกตุ

เทพองค์นี้มีประวัติอันยาว มีชื่ออื่น เช่น อกะระ (ไม่มีขน) อเลสะ ภาวะ
(ถูกตัดออก) หรือมูเชะ²

ตามเทพนิยายแล้วเทพองค์นี้ถูกแยกออกจากพระราหู ไม่ปรากฏพิธีกรรมใดทำเพื่อเทพ
องค์นี้โดยเฉพาะ แต่กรวยอยู่ในเทพพเนร่าห์ซึ่งถูกประดิษฐานไว้ในศาสนสถานใบอื่นเป็นประจำ
ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ³

คติความเชื่อเรื่องพระเกตุตามคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในอินเดีย

ปรากฏเพียงเล็กน้อยในเรื่องนารายณ์สิบปาง ปางกุมาราวตาร กล่าวถึงพระเกตุว่า
เป็นส่วนล่างของพระราหูซึ่งถูกตัดขาด เพราะราหูไปลักกินน้ำอมฤต พระนารายณ์เลยใช้จักรขว้าง
จึงมีประวัติเช่นเดียวกับพระราหู⁴

คติความเชื่อเรื่องพระเกตุในคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในประเทศอื่น

ตามคติโหราศาสตร์ของไทยก็กล่าววว่า พระเกตุรวมกับพระราหู แต่รู้จักน้อยกว่า
พระราหู เช่น โหราศาสตร์มีความเชื่อว่า พระเกตุเกิดจากพลังงาน 9 ตัว (พระศิวะสร้าง
จึงมีภาคเป็นเทพ)⁵ เป็นเทพที่ให้โทษเช่นเดียวกับพระราหู บทท่องฟ้าตามธรรมชาติพระเกตุ
อาจจะหมายถึงดาวหาง หรือลูกอุกกาบาต รังมองเห็นว่ามีลักษณะเป็นแสงพุ่งเหมือนหางงู

1 พุทธหลวง (นามแฝง) อ่างแก้ว หน้า 64 - 65

2 พุทธหลวง (นามแฝง) อ่างแก้ว หน้า 69

3 P.A.G RAO อ่างแก้ว หน้า 300

4 พุทธหลวง (นามแฝง) อ่างแก้ว หน้า 69 - 71

5 พุทธหลวง (นามแฝง) เรื่องเดิม หน้า 69

ไม้ขวาง สวมหัตถ์ธนูและดาบหรือหอก และมีโอระทั้ง 4 ของเทพสุริยะแวดล้อมคือ
เรว็นตะ ยม และนยูแปด และภรรยาอีก 4 คือ ราชที นิกษุภา นายา และสุวรรรจสา สำหรับ
พระสุริยะและสารถีก็ออกรุ่นจะต้องประทับบนราชรถซึ่งมีล้อเดียวและเทียมควายมา 7 ตัว

กัมภีร์อังศุมทเภทาคมและสุประเภทาคม¹ บรรยายไว้ว่า สุริยะเทพจะต้องมี 2 กร
ถือคอกไม้ยาวขึ้นไประดับพระอังสา จะต้องสวมกริณพมุกฏ และมีประภาวสีอยู่เบื้องหลัง สวม
เครื่องประดับมากมาย เช่น กุณฑล และหระ (สร้อยคอ) นล่องพระองค์ด้วยเครื่องทรงแบบ
อิมเบียมภาพเหนือ มีสายรัดข้อมือ และสุริยะจะประทับยืนบนมัลลึงก์คอกไม้ซึ่งวางอยู่บนราชรถรูป
หกเหลี่ยมซึ่งมีล้อเดียวเทียมควายมา 7 ตัว และมีบริวารอื่น ๆ อีก คือ อรุณ (สารถี) อุษา และ
ปรัศยุธา (เทพผู้ขับไลความมืด)

กัมภีร์ภวิษยัตปราคา² บรรยายไว้ว่า เมื่อพระสุริยะเริ่มปรามอบสุรราด้วยลำแสง
อัมรอนแรงของพระองค์นั้น พระองค์ก็ถูกพวกอสูรโจมตี เทวดาทั้งหลายจึงมาช่วยพระสุริยะ
โดยส่งสัททเท (ทัชฌกุมาร) ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งสงครามมาอยู่เบื้องซ้ายของพระสุริยะ และ
ส่งพระอัททนีซึ่งเป็นเทพแห่งไข้มาอยู่เบื้องขวาของพระสุริยะ สำหรับพระสัททเทซึ่งสามารถ
ปรามอบตัวให้อักรวาลจึงได้ทำนายว่า ทัชฌกุมารจะ ล้วนพระอัททนีก็ได้ตามความวาระของ
พระองค์ว่า ปิงคะ และบรรยายต่อไปว่า ปิงคะจะต้องถือขวานหนักและปากกา และทัชทเทจะ
ถือไม้เท้า (หรืออาจทรงถือสังข์) และได้กล่าวถึงชื่อของเทพผู้ประตุศาสนสถานของสุริยะ
ในอิมเบียมว่า ประตุแรกเรียกว่า ชรรมะ (Dharma) และอรรธ (Artha) ประตุที่
2 คือทรุฑี (Garuda) และยม (Yama) ประตุที่ 3 คือ กุเวร (Kubera) และ
วินายกะ (Vinayaka) ประตุที่ 4 คือเรว็นตะ (Raivata) และทัชเที (Dandi)
เรวตะกล่าวชื่อโอระของพระอาทิตย์ และทัชเทีชื่อพระศิวะ

กัมภีร์วิศวกรรมศิลป์³ (The Visvakarma - Silpa) บรรยายว่า ราชรถของ
เทพอาทิตย์ยิ่งใหญ่มาก มีล้อเดียวเลื่อนไปควายมา 7 ตัว ราชรถของพระองค์ชื่ออมกรบวัช
(Makharadhvaaja)

กัมภีร์วิศวกรรมศาสตร์⁴ (Visvakarma - sastra) ได้กล่าวถึงเทพอาทิตย์
12 องค์ พร้อมทั้งภกตวัตถุที่ถือ คือ

-
- 1 ศาสตราจารย์ อิมทราวุธ รศ. อ่างแก้ว หน้า 129
2 ศาสตราจารย์ อิมทราวุธ รศ. เรื่องเกี่ยวกับ หน้าเดียวกัน
3 T.A.G RAO อ่างแก้ว หน้า 301-304
4 T.A.G RAO อ่างแก้ว หน้า 302

จำนวน	ชื่อของเทพาหิตย	หัตถ์ด้านขวาหิ้ง	หัตถ์ด้านซ้ายหิ้ง	หัตถ์ด้านขวาหน้า	หัตถ์ด้านซ้ายหน้า
1	ชาตรี Dhatri	พวงมาลัยดอกบัว Lotus garland	หมอนำมนต์ Kamandalu	ดอกบัว Lotus	ดอกบัว Lotus
2	มิตรา, มิตร Mitra	โสมะ Sōma	ศูล Sula	 Do	 Do
3	อารยัน Aryaman	จักร Chakra	๑		
4	รุท Rudra	พวงมาลัยลูกปัด Ahshnmala	จักร Chakra		
5	วรุณ ² Varuna	จักร Chakra	เชือก Pāsā		
6	สุริยะ Surya	หมอนำ Kamandala	พวงมาลัยลูกปัด Akehamala		
7	บรหมา, ภค Bhaga	ศูล Sula	จักร Chakra		
8	วีวสวาน Vivasvan	ศูล Sula	พวงมาลัย Garland		
9	ปุชัน Pushan	ดอกบัว Lotus	ดอกบัว Lotus		
10	ส่วตรี, ส่วตา Savitri	คทา Gadā	จักร Chakra		
11	ทวษตรี Tvashtri	ข้อสรูก Sruk	๑		
12	วิษณุ Vishnu	จักร Chakra	ดอกบัว Lotus		

1 รุท เป็นเทพในยุทพระเวทไม่ค่อยสำคัญนัก เป็นเทพแห่งพายุ เช่นเดียวกับคัมภีร์ศกปราพราหมณ์ กล่าวว่าเป็นเทพในกลุ่มอาหิตย เช่นเดียวกับวรุณ

2 วรุณ เป็นเทพในยุทพระเวทเช่นกัน เป็นเทพควบคุมจักรวาล

ลักษณะรูปเคารพพระสุริยะในอินเดียเหนือ

ในสมัยคุษาณะ (พุทธศตวรรษที่ 7 - 8) ได้รับอิทธิพลจากอิหร่าน จะนล่องพระองค์แบบอียิปต์อินเดีย ทรงกางเกง หาคสายเชือก อวยังตะ (สายเชือกที่ทำจากทองมีสีครึ่งแสดครึ่งขาว) ทรงสวมรองเท้าบูท (Boots) กางเกงเท้าสมัยใหม่ พระหัตถ์ทั้งสองข้างยกขึ้น รัศมีพระโล่ห์ (สะโพก) ทั้งสองข้าง หรือรัศมีพระพาหา (แขน) หรือบางครั้งก็ถึงระดับพระอังสา จะถือบัวบานเต็มที ซึ่งยกขึ้นระดับพระอังสา (ไหล่) มีประภาวดีหรือรัศมีวงกลมอยู่เบื้องหลังพระเศียร มักจะทรงภูษาบาง หรือเสื้อคลุมอ่อนบางทำให้เห็นพระวรกายได้ (รูปประกอบภาพที่ 14)

ในสมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 13) พระสุริยะจะปรากฏพร้อมบริวาร คือ พัดหะ บิงหละ อรุณเทพ (สารถิ) และราชรด ซึ่งมีล้อเกี้ยวเทียมควายมา 7 ตัว โดยให้มาเรียงกันเป็นแถวเดียว หรือเรียง 2 แถว ละ 3 ตัว ให้ตัวกลางอยู่หน้าล่อ รถซึ่งมีล้อเกี้ยวเทียมควายมาบางรั้งจะมีชายา 4 องค์ พร้อมทวยเทพีอุษา และปรัศณาอยู่เคียงข้าง ประติมากรรมรูปเทพสุริยะเป็นจำนวนมากในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13 - 18 โดยเฉพาะในบริเวณแถวเบงกอล ซึ่งพระสุริยะมักจะแวดล้อมด้วยชายา 2 องค์ คือ ราชนิ (Rajni) และนิชบุภา (Nikshubha) ซึ่งประทับยืนตรึงท่อนอยู่เคียงข้างพระองค์ และถักออกมาจะเป็นพัดหะ และบิงหละ จะมีอรุณเทพเป็นสารถิกับราชรดซึ่งมีล้อเกี้ยวเทียมควายมา 7 ตัว โดยมาตัวกลางจะล้อออกมาจากข้างล่อรถ และบางรั้งจะมีเทพีแห่งพื้นดินคือ ภูเหวี มหาสเวตา ปรากฏอยู่ตรงกลางระหว่างพระสุริยะและอรุณเทพด้วย¹

ที่น่าสนใจคือ รูปเคารพพระสุริยะในทางอินเดียเหนือจะสวมทวย ๓ ร่องเท้าบูทเสมอ²

1 ศาสตราจารย์ อิบทราน รศ. อ่างแล้ว หน้า 129 - 130

2 T. A. G. RAO อ่างแล้ว หน้า 310 - 317

ลักษณะรูปเคารพรูปเทพสุริยะในอินเดียนใต้

ในอินเดียนใต้มักจะพบว่า ลักษณะของพระสุริยะจะยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างขึ้นในระดับ พระอังสา (ไหล่) ถือดอกบัวครึ่งตูมครึ่งบาน ทรงราชรถเทียมม้า 7 ตัว มีเทพีอุษาและปรัศญา เป็นบริวาร ส่วนบริวารอื่น ๆ และชายาทั้ง 4 องค์ รวมทั้งพิณและปิงกละหายไปหมด นิยม ทำรูปแบบพื้นเมืองโบราณ แต่เปลี่ยนรายละเอียดไปบ้าง¹ (รูปประกอบที่ 30)

ในระยะหลัง ๆ นิยมทำประติมากรรมรูปเทพสุริยะประทับยืนพระบาทเปล่า (ไม่สวม รองพระบาท) สวมเขม้นักขัตยาบท ไชยอกเหนือเอว เรียกว่า อูทร พันธะ และจะยกพระหัตถ์ ขึ้นในระดับพระอังสา (ไหล่) พร้อมทั้งถือดอกบัวครึ่งตูมครึ่งบาน (only half blossomed)

รูปเคารพของพระสุริยะในอินเดียนใต้มักจะปรากฏมา 7 ตัว และสารถิก็อรุณ แต่ที่เป็น ของอินเดียนใต้คือ รัฐมิต และมัทราส มักไม่พบบริวารของพระอาทิตย์ปรากฏ (รูปประกอบที่ 35) แต่ในจาลุกยะและรูปแบบโบราณวงศ์ไฮยาละ (Hoysala Kingdom) มักจะพบ ว่ามีพิณและปิงกละอยู่ข้าง ๆ พระอาทิตย์ (รูปประกอบที่ 11 , 27)²

ความแตกต่างของลักษณะรูปประติมากรรมรูปเทพสุริยะในอินเดียนเหนือและอินเดียนใต้

ในอินเดียนเหนือพบรูปเคารพของพระอาทิตย์จะสวมรองเท้ายาวถึงเข่า (ในอินเดียนใต้ก็พบว่าใส่พระบาทเปล่าอยู่) อาจจะประทับนั่งหรือยืน ลักษณะที่สำคัญคือ ถือดอก บัวหลายดอกถึงระดับพระอังสา (ไหล่) อาจจะมีราชรถ (บางทีก็มีล้อเดียว) ที่ประทับขับเคลื่อน ไปโดยม้าจำนวนหนึ่งหรือมักจะใส่ 7 ตัว³

ในอินเดียนใต้จะพบว่า พระเศียรของพระองค์จะมีกิริฎมังกูฏ (Kirita) ล้อมด้วย รัศมีวงกลม ๆ หรือที่เรียกว่าประภามณฑล และโดยทั่วไปจะพบมา 7 ตัวและสารถิก็อรุณ ปรากฏอยู่ด้วยเสมอ⁴

1 ศาสตราจารย์ อิมทราวุธ รัช. อ้างแล้ว หน้า 130

2 T.A.G. RAO อ้างแล้ว หน้า 312

3 A.G. Mitchell Hindu Gods and Goddesses (London : 1982)

p. I

4 T.A.G RAO อ้างแล้ว หน้า 312

ลักษณะรูปเคารพของเทพอีก 8 องค์ในจำนวนของเทพพเคราะห์ที่ปรากฏในอินเดีย

ในการศาสนาของชาวฮินดูซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบดวงดาวต่าง ๆ บนท้องฟ้า ได้แก่ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ รวมทั้งพระเคราะห์อีก ๖ ดวง คือ ดาวอังคาร (Mars) ดาวพุธ (Mercury) ดาวพฤหัสบดี (Jupiter) ดาวศุกร์ (Venus) และดาวเสาร์ (Saturn) รวมทั้งดาวราหู (Rahu) และดาวเกตุ (Gatu) ซึ่งรู้จักกันในนามของ ดาวพเคราะห์หรือดาวพระเคราะห์ทั้ง 9 ดวง

ในอินเดียดาวทั้ง 9 ดวงนี้ได้ถูกกำหนดให้เป็นเทพเจ้าเพื่ออยู่ในศาสนสถานของชาวฮินดู ซึ่งมักจะพบรูปปั้นเทพเจ้าทั้ง 9 องค์ประดิษฐานอยู่ มักจะพบว่าพระอาทิตย์จะเป็นหัวหน้าของดาวพระเคราะห์ทั้งหมด โลกนี้จะประดิษฐานไว้เป็นองค์แทนหรือสำคัญกว่าองค์อื่น ๆ

ลักษณะของเทพพระเคราะห์องค์อื่น ๆ คือ

พระจันทร์ (Chandra, The Moon)

ชื่อที่รู้จักอีกชื่อหนึ่งก็คือ พระโซม (Soma) ลักษณะของรูปเคารพในเทมปิล

ต่าง ๆ กล่าวถึงใน อังศุมภเถปาทนัม บรรยายว่า รูปเคารพจะประทับนั่งหรือประทับยืน อาจจะประทับนั่งบนสิงห์สามเศียร เป็นพระเศียรจะล้อมรอบด้วยรัศมีหรือประกายไฟ มักจะสวมเครื่องประดับต่าง ๆ และมีพวงมาลัยดอกไม้มักจะสวมกุชฎสีขาว มี 2 กร พระหัตถ์ข้างหนึ่งจะถือดอกบัว (Water-lily or Kumuda - โกลุท) เหนพระอุระ (หน้าอก)

มักจะมีสายหยดไปวัดสีทอง เป็นเทพที่เกี่ยวกับความสุขงาม ความสงบ แต่ในเทมปิลคือปะรัตนา (Silparatna) และมัศยาปุราณะ (Matsya - Purana) กล่าวถึงพาหนะของ

พระจันทร์เหมือนกันคือ ประทับนั่งบนราชรถซึ่งเทียมม้า 1๐ ตัว โดยพระองค์จะถือคทา ในพระหัตถ์ขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายจะทำปางประทานพร มัศยาปุราณะบรรยายว่าคทาและคันชวาทองของพระจันทร์จะปรากฏฉายาชื่อ กานติ (Kanti) และโสภา (Sobha) รวมอยู่ด้วยพร้อมกับของรูปสิงโต แต่ปุระ-กรรณาคม (Purva - Karanagama) บรรยายว่าจะมีเทพีอยู่ข้าง ๆ พระจันทร์เพ็ญองค์เดียวกันคือ เทพีโรหิณี (Rohini) ชายาของพระองค์¹

พระอังคาร

หลักฐานต่าง ๆ ซึ่งกล่าวถึงพระอังคารไว้มักจะกล่าวแตกต่างกันว่า พระอังคารมักจะประทับอยู่บนมหิงคะ หรือนั่งบนสิงหาคณะ หรือบางแห่งกล่าวว่า นั่งอยู่บนราชรถทองคำโดยเทียมม้า 6 ตัว สีพระวรกายจะเป็นสีแดงเหมือนสีไฟ มักจะมี 4 กร พระหัตถ์ขวาทำปางประทานอภัย หรือปางประทานพร พระหัตถ์ขวาคำบหลังจะถืออาวุธคือศักติหรือพอก (Śakti) ในพระหัตถ์ซ้ายทั้ง 2 ข้างมักจะถือทศกและศูล เครื่องประดับมักจะเป็นพวงมาลัยสีแดงและสวมกุษา¹

พระพุธ (Budha or Mercury)

พระพุทธรูปจักกันอีกนามหนึ่งว่า กรหบดี (Grahapati) มักจะกล่าวกันว่าเป็นโอรสของพระจันทร์ รูปเคารพของพระพุธมักจะนั่งบนสิงโต 1 ตัว รูปเคารพจะประทับด้วยพวงมาลัยสีแดง เครื่องประดับถือ ทองคำ สีพระวรกายเป็นสีแดง (สีคอกกรรณิจาร์) สวมกุษาสีแดงด้วย พระพุธมักจะมี 4 กร พระหัตถ์จะถืออาวุธ คือศัพพะ (Khadga) และเชฏกะ (Khetaka) และทศก แต่ใบไม้ก็มีวัณธุกรรมโมคตรกล่าวว่า รูปเคารพของพระพุธมักจะคล้ายรูปเคารพของพระวิณู และบางครั้งพระพุทธรูปจะนั่งอยู่บนราชรถเหมือนพระอังคาร (Bhauma)² รูปปั้นของเทพองค์นี้มีจารึกหาได้ยากเพราะชาวฮินดูถือเป็นเทพที่ร่อง ศาสนสถาน ที่สร้างอุทิศให้เฉพาะแต่จะไม่มี³

พระพฤหัสบดี (Brihaspati) และพระศุกร (Sukra)⁴

เทพ 2 องค์นี้มีลักษณะที่คล้าย ๆ กันคือ มี 4 กร พระหัตถ์ข้างหนึ่งจะทำปางประทานพร ส่วนพระหัตถ์อื่น ๆ จะถือหม้อน้ำ (Kmandalu) พวงมาลัยดอกมัทหรือดอกประคำ (Akshamala) และถือไม้เท้า แต่สีพระวรกายของพระพฤหัสบดีคือ สีทอง

ใบไม้ก็มีวัณธุกรรมโมคตร กล่าวต่างไปอีกว่า พระพฤหัสบดีมักจะมีเพียง 2 กร ในพระหัตถ์ทั้ง 2 ข้างจะถือหนังสือ (a pustaka) และดอกประคำหรือพวงมาลัยดอกมัทหรืออีกข้างหนึ่งถือจะไม้เท้าเครื่องประดับ พระภูษาเป็นสีแดง และกล่าวถึงพระศุกรว่าเป็นโอรสของภฤคุ

1 T.A.G. RAO อ้างแล้ว หน้า 319 - 320

2 T.A.G. RAO เรื่องเดียวกัน หน้า 320

3 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ อ้างแล้ว หน้า 63

4 T.A.G. RAO อ้างแล้ว หน้า 320 - 321

(Bhigu) มักจะมีพระวรกายสีขาว มีเพียง 2 กร ในพระหัตถ์ข้างหนึ่งถือนิชิ (Nidhi) หรือสมบัติ (Treasure) อีกข้างหนึ่งถือหนังสือ (a pustaka) มักจะนั่งบนราชรถสีเงิน (Silver) เทียมม้า 8 ตัว สีของเครื่องแต่งกายเป็นสีขาวเช่นเดียวกับสีพระวรกาย¹

พระเสาร์ (Sanaishara)

พระเสาร์มีสีพระวรกายและสีพระภูษาเป็นสีดำ รูปร่างค่อนข้างเล็กและพิการ (ตรงขาข้างหนึ่ง) มี 2 กร พระหัตถ์ขวาถือไม้เท้า พระหัตถ์ซ้ายทำปางประทานพร แกมกับรั้งศุ มพเทพาหมักกล่าวเช่นนี้ แต่ก็มีกริยารูปร่างไม่ตรงกล่าวต่างไปว่า ถือไม้เท้าข้างหนึ่ง แต่ข้าง หนึ่งถือพวงมาลัยลูกปัดหรือลูกประคำ

หลักฐานต่าง ๆ แต่แรกกล่าวว่า พระที่นั่งของพระองค์คือ ปัทมปิฐะหรือฐานบัว แต่ ต่อมากล่าวว่า พระที่นั่งคือราชรถเหล็ก (Iron) ซึ่งเทียมม้า 8 ตัว²

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

---

1 T.A.G RAO อางแล้ว หน้า 320 - 321
2 T.A.G RAO เรื่องเดียวกัน หน้า 321

พระราหู (Rahu)

ในศิลปรัตนา (Silparātna) กำหนดรูปแบบว่าพระองค์ประทับนั่งบนสิงหาสนะ (sinihasana)

ในคัมภีร์วิษณุขรรโมตคร (Vishnudharmottara) กล่าวว่าพระราหูประทับนั่งอยู่บนราชรถเงินโคยเทียมมา 8 ตัว

ในศิลปรัตนากล่าวว่าพระราหูมี 4 กร ในพระหัตถ์ข้างหนึ่งจะทำปางประทานพร (Varada) และพระหัตถ์อื่น ๆ จะถือขัตตะ (Khadga) เขวกะ (Khēṭaka) และถือศูล (Sula)

ในคัมภีร์วิษณุขรรโมตคร กล่าวว่าพระราหูจะมีเพียง 2 กร หัตถ์ข้างขวาถือหนังสือ และซ้ายชนแกะ ขณะที่พระหัตถ์ซ้ายจะไม่ถืออะไรเลย¹

ในประเทศอินเดียนั้น ชาวฮินดูนับถือพระราहुมาก มักจะทำรูปพระราหูครึ่งบนเป็นรูปมนุษย์ครึ่งล่างเป็นลำตัวของงู รูปปั้นของพระราหูตามที่เคยพบในบางท้องถิ่นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำเป็นรูปมนุษย์ สีทองสัมฤทธิ์ พระพักตร์ครุ มีหางเป็นนาคหรืองู หรือทำคานนิยาปรัมปราถือท่อนหัวของพระราหูเป็นยักษ์สีเขียว และอมพระจันทร์ไว้ในปาก ลักษณะของพระราหูที่ปรากฏตามหนังสือหรือเทวาลัยต่าง ๆ ในอินเดีย ส่วนมากทำรูปท่อนบนเป็นมนุษย์หรือเขียวยักษ์ กอดังอมพระอาทิตย์หรือพระจันทร์อยู่ในปาก ภาพเขียนสีปูนที่ผนังเทวาลัยในเมืองปูรี แถวโอริสสา ตะวันออกสุดของอินเดีย เป็นภาพพระราหูครึ่งตัวท่อนบนเป็นมนุษย์ ส่วนเครื่องประดับเขี้ยวและสังวาลย์ สร้อยคอ รูปรางกำยำ ลำสัน ส่วนท่อนล่างเป็นลำตัวคล้ายนาค บางแห่งมีรูปปั้นพระราหูเป็นรูปมนุษย์มี 2 กร ถือคาน โสฬ หรือทวน ไม่มีพาหนะ และพบรูปสลักปูนค้ำของพระราหูที่ปรากฏอยู่บนเพดานของเทวสถานในอินเดียได้เป็นรูปพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว ใบหน้าน่าเกลียด ปากของเทพเจ้ากว้างคล้ายปากเสือโคร่ง (ตามคัมภีร์ของฮินดูกล่าวว่า พระราหูไม่มีพาหนะเคลื่อนตัวโดยการขว้างตัวเองหรือเหาะด้วยอิทธิฤทธิ์ไปในอากาศ เพียวตกจับพระอาทิตย์และพระจันทร์ เมื่อเรื่องราวของพระราหูแพร่ไปในประเทศต่าง ๆ ที่รับอิทธิพลศาสนาอารยธรรมของอินเดีย เรื่องก็พิสดารไปอีก เช่น ไทยกล่าวว่า พระราหูมีกายสีดำ ทรงครุฑ และสีดำคือ พระพญีสกดิ์²

1 T.A.G. RAO อางแล้ว หน้า 321 - 322

2 พรหมคึกคัก เจิมสวัสดิ์ ผศ.ดร. อางแล้ว หน้า 80 - 82

ชาวอินดูเชื่อว่า และบวงสรวงเทพเจ้าองค์นี้มาก ตามเทคนหรือคัมภีร์ของเทวดา
บางแห่งในอินเดียนกลางและอินเดียนใต้ จะมีภาพเขียนสีราชูมีเดียเป็นเทวดาหรืออสูร กำลัง
เอาพระหัตถ์ 2 ข้างจับดวงจันทร์เข้าปากอยู่ เรียกว่า ราชูอมจันทร์ บางแห่งก็เขียนเป็นรูป
ราชูเป็นบุรุษสี่กายทอง มีสร้อยคอและเครื่องประดับอื่นๆ ท่อนล่างเป็นขนคอกของพญา หันสอง
ข้างของพระราหูจะมีรูปดวงอาทิตย์และพระจันทร์ปรากฏอยู่ที่เหนือชุมประศูทางเข้า หรือรั้ว
หินล้อมรอบเทวสถาน บางแห่งทำเป็นสัญลักษณ์ของพระราหูซ้ำ ๆ กันหลายภาพ ประศูทางเข้า
เทวสถานของอินเดียนเหนือคือ โตรณะ (Toranas) นอกจากจะมีภาพสลักปูนสูงเป็นภาพเทว
ของกับเหตุการณ์สำคัญ ของรูปเคารพในศาสนาพุทธ หรืออินดู มักจะปรากฏภาพของพระราหู
ปรากฏอยู่ด้วย เป็นรูปใบหนาของยักษ์กำลังอาปากอมพระจันทร์อยู่¹

พระเกตุ (Ketu)

พระเกตุจะมีพระวรกายเป็นสีดำ และมี 2 กร พระหัตถ์ข้างหนึ่งจะทำปาง
ประหานอกภัย (Abhaya) พระหัตถ์หนึ่งจะถือท้าว (a gada)

ในคัมภีร์วิศวกรรม - ศิลปะ (The Visvakarma Silpa) กล่าวถึง พระเกตุว่ามี
ลักษณะคล้ายพระอิศวรเกี่ยวกับการเทวพนันถือ แต่ราชรถของพระเกตุจะมีเพิ่มเติมด้วยม้า
10 ตัว²

ในคัมภีร์รูปมันตะ (Rupamanda) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับสีพระวรกาย อาวุธ
เครื่องหมายสัญลักษณ์ และยานพาหนะหนึ่งของเทพพเคราะห์ โดยเสนอเป็นตารางดังนี้

1 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ บศ.พร. อ้างแล้ว หน้า ๗๘1-๘2
2 T.A.G. RAO อ้างแล้ว หน้า 322

ชื่อของเทพ	สีพระวรกาย	อาวุธ		ที่นั่งหรือยานพาหนะ	หมายเหตุ
		พระกรขวา	พระกรซ้าย		
พระอาทิตย์ Surya	ขาว	ดอกบัวบาน Padma	ดอกบัวบาน Padma	ราชรถเทียมม้า 7 ตัว	เทพแห่งการแต่งงาน พระองค์จะประดับตัวด้วยเครื่องประดับและกุณฑลแถว (Kirita and Ratno - Kundalas)
พระจันทร์ Soma	ขาว	ดอกบัว Kumuda	ดอกบัว Kumuda	ราชรถเทียมม้า 10 ตัว	
พระอังคาร Bhauma	แดง	ไม้เท้า Danda	หมอนำมนต์ Kamandula	แพะ 1 ตัว A goat	
พระพุทธ Budha	เหลือง	โยคะ - มุทรา Hands in yoga		สรพาสนะ Sarpasana	
พระฤๅษี Guru	สีทอง	พวงมาลัยลูกปัด Akshamala	หมอนำมนต์ Kamandulu	ห่านป่า Hansa	
พระศุกร Sukra	ขาว	พวงมาลัยลูกปัด	หมอนำมนต์	กบ 1 ตัว A frog	
พระเสาร์ Sani	ดำ	ไม้เท้า Danda	หมอนำมนต์		
พระราหู Rahu	สีควัน Smoke color			เบี่ยงกลางชายของพระราหู 1 ตัว	
พระเกตุ Ketu	สีควัน	พาดูศีล Anjali			

ลักษณะรูปเคารพของเทพพเคราะห์ที่ปรากฏในอินเดีย

พระอาทิตย์

เทพองค์นี้มีการสร้างหลายแบบหลายลักษณะทั้งที่เป็นรูปมนุษย์และสัญลักษณ์ จากหลักฐานทางโบราณคดีของอินเดียนั้น จะมีการเขียนรูปสัญลักษณ์ซึ่งใช้แทนรูปเคารพของพระอาทิตย์ เพื่อให้เป็นสื่อประกอบสำคัญในการทำพิธีบูชาฤกษ์ หรือสังเวยบวงสรวงเทพเจ้าในสมัยพระเวท

สัญลักษณ์ซึ่งใช้แทนรูปเคารพของสุริยเทพคือ รูปวงล้อ บางทีก็เป็นรูปแท่นทองที่มีลักษณะกลม หรือเป็นรูปคอกวัว¹ หรือเป็นรูปกงจักร (ล้อเกวียน) สวัสดิกะ และจาลัสสะทอนแสง สัญลักษณ์เหล่านี้มักจะปรากฏบนเหรียญโบราณของอินเดีย ซึ่งเรียกกันว่า

(รูปที่ 6 - 8) มักจะมีรูปวงกลมปรากฏบนเหรียญ มีรัศมีเป็นซี่ หรือรูปวงกลมซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระอาทิตย์นั่นเอง

ที่ทำเป็นประติมากรรมรูปมนุษย์เริ่มปรากฏบนเหรียญโบราณเช่นกัน ในยุคต้น ๆ เทพสุริยะจะทรงรถเทียมควมา 2 หรือ 4 ตัว พระหัตถ์ถือบังเหียน พระพิศณุขวาดึงคอกวัว ซึ่งจัดเป็นรูปแบบพื้นเมืองของอินเดียโบราณ จะปรากฏบนเหรียญของพวกอียิปต์ - กรีก² และแบบเคลรีน - กรีก³

ทิมกัรซึ่งได้บรรยายลักษณะของสุริยเทพที่น่าสนใจเช่น

ทิมกัรพดพิสสังหิตา บรรยายว่า พระสุริยะจะทรงเครื่องแบบชาวอินเดียภาคเหนือ ถือกอกวัวใบพระหัตถ์ทั้ง 2 ข้าง สวมเครื่องประดับและต่างหู สวมสร้อยไข่มุกสายยาว 1 เส้น และหาคีเสื้อขัด (อวยังกะ) พระวรกายของพระองค์นอหุ้มด้วยเสื้อเกราะ มีรัศมีสว่างไสวด้วยเพชรพลอย

ทิมกัรวินยุมตตรและมัตสยาปราณ³ ได้บรรยายไว้ว่า พระสุริยะจะต้องมีพระมัสสุ สวมเครื่องประดับต่าง ๆ มี 4 กร สวมพวงมาลัยดอกไม้มียาวารแวตล้อมคือ พัดตะ (พัดที่) อยู่เบื้องซ้ายของพระองค์ และปิงทละอยู่เบื้องขวาของพระองค์ โดยปิงทละจะถือใบปาล์มและ

¹ พรหมกัถิ เจิมสวัสดิ์ เทกับพระเจ้า หน้า 41

² กาสซ อีทราวุธ พระสุริยะสำริดที่ขุดที่เมืองโบราณ อ.ยะรัง จ.ปัตตานี
อ้างแล้ว หน้า 128 - 129

³ กาสซ อีทราวุธ รศ. เรื่องเดียวกัน หน้า 129 และ T.A.G KAO
อ้างแล้ว หน้า 308 - 309

ไม่ขวาง ส่วนที่เหลือคือโลหและคาบหรือหก และมีโอรัสทั้ง 4 ของเทพสุริยะแวดล้อมคือ
เรวันตะ หม และนยูแปก และภรรยาอีก 4 คือ ราศี นิกษภา นายา และสุวรรณจสา สำหรับ
พระสุริยะและสารตีก็ออ รุจะต้องประทับบนราชรถซึ่งมีล้อเดียวและเทียมควายมา 7 ตัว

กัมภีร์อังษมทเภทาทมและสประเภทาทม¹ บรรยายไว้ว่า สุริยะเทพจะต้องมี 2 กร
ถือคอกไว้ข้างซ้ายไว้ระคับพระอังสา จะต้องสวมกรัณหมุกฏ และมีประภาวคืออยู่เบื้องหลัง สวม
เครื่องประดับมากมาย เช่น กุณฑล และหระ (สร้อยคอ) นลองค์ทวยเครื่องทรงแบบ
อินเดียนภาคเหนือ มีสายัณโปลีวัก และสุริยะจะประทับยืนบนบัลลังก์คอกบัคซึ่งวางอยู่บนราชรถรูป
หกเหลี่ยมซึ่งมีล้อเดียวเทียมควายมา 7 ตัว และมีบริวารอื่น ๆ อีก คือ อรุณ (สารตี) อุษา และ
ปรัตยูชา (เทพผู้ขับไลความมืด)

กัมภีร์ภวิษัคปุราณะ² บรรยายไว้ว่า เมื่อพระสุริยะเริ่มปรามอบสุรรายด้วยลำแสง
อันรอนแรงของพระองค์นั้น พระองค์ก็ถูกพวกอสูรโจมตี เทวดาทั้งหลายจึงมาช่วยพระสุริยะ
โดยส่งสัททเท (ทัชฌุมาร) ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งสงครามมาอยู่เบื้องซ้ายของพระสุริยะ และ
ส่งพระอักษิซึ่งเป็นเทพแห่งไฟมาอยู่เบื้องขวาของพระสุริยะ สำหรับพระสัททเทซึ่งสามารถ
ปรามอบด้วยอาวุธจึงได้พาว่า ทัชฌุมารจะ ส่วนพระอักษิก็ได้นำความวาระของ
พระองค์ว่า ปิงกะ และบรรยายต่อไปว่า ปิงกะจะต้องถือขวทหนักและปากกา และทัชฌจะ
ถือไม้เท้า (หรือบางทีจะถือสังข์) และได้กล่าวถึงชื่อของเทพเฝ้าประตูศาสนสถานของสุริยะ
ในอินเดียนว่า ประตูแรกเรียกว่า ธรรมะ (Dharma) และอรรถ (Artha) ประตูที่
2 คือทฤติ (Garuda) และยม (Yama) ประตูที่ 3 คือ กุเวร (Kubera) และ
วินายกะ (Vinayaka) ประตูที่ 4 คือเรวันตะ (Raivata) และทัตตี (Dandi)
เรวตะกล่าวคือโอรัสของพระอาทิตย์ และทัตตีคือพระศิวะ

กัมภีร์วิศวกรรมศิลปะ³ (The Visvakarma - Silpa) บรรยายว่า ราชรถของ
เทพอาทิตย์ยิ่งใหญ่ มีล้อเดียวเคลื่อนไปควายมา 7 ตัว ราชรถของพระองค์ชื่ออมกรบวัช
(Makr aradhvaaja)

กัมภีร์วิศวกรรมศาสตร์⁴ (Visvakarma - sastra) ได้กล่าวถึงเทพอาทิตย์
12 องค์ พร้อมทั้งภกวัตฤคชื่อ คือ

1 มาศุช อิมทราวัช รหัส. อ่างแล้ว หน้า 129

2 มาศุช อิมทราวัช รหัส. เรื่องเกี่ยวกับ หน้าเดียวกัน

3 T.A.G RAO อ่างแล้ว หน้า 301-304

4 T.A.G RAO อ่างแล้ว หน้า 302

จำนวน	ชื่อของเทพอาทิตย	หัตถ์คานชวาล	หัตถ์คานชวาล	หัตถ์คานชวาล	หัตถ์คานชวาล
1	ชากรี Dhatri	พวงมาลัยดอกบัว Lotus garland	หมอน้ำมนต์ Kamandalu	ดอกบัว Lotus	ดอกบัว Lotus
2	มิตร, มิตร Mitra	โสมะ Sōma	ศูล Sula	“ Do	“ Do
3	อารยัน Aryaman	จักร Chakra	“ ?	“ “	“ “
4	รุท ¹ Rudra	พวงมาลัยลูกปัด Ahshumala	จักร Chakra	“ “	“ “
5	วรุณ ² Varuna	จักร Chakra	เชือก Pāsā	“ “	“ “
6	สุริยะ Surya	หมอน้ำ Kamandala	พวงมาลัยลูกปัด Akahamala	“ “	“ “
7	บรหฺมา, ภค Bhaga	ศูล Sula	จักร Chakra	“ “	“ “
8	วิวัสวาน Vivasvan	ศูล Sula	พวงมาลัย Garland	“ “	“ “
9	ปุชัน Pushan	ดอกบัว Lotus	ดอกบัว Lotus	“ “	“ “
10	สาวิตรี, สวิตา Savitri	คทา Gadā	จักร Chakra	“ “	“ “
11	ทวัชตรี Tvashtri	ซอนสรุก Sruk	“ ?	“ “	“ “
12	วิษณุ Vishnu	จักร Chakra	ดอกบัว Lotus	“ “	“ “

- 1 รุท เป็นเทพในยุคพระเวทไม่ค่อยสำคัญนัก เป็นเทพแห่งพายุ เช่นเดียวกับคัมภีร์ศกปราพราหมณ์ กล่าวว่าเป็นเทพในกลุ่มอาทิตย เช่นเดียวกับวรุณ
- 2 วรุณ เป็นเทพในยุคพระเวทเช่นกัน เป็นเทพควบคุมจักรวาล

ลักษณะรูปเคารพรูปเทพสุริยะในอินเดียเหนือ

ในสมัยคุษาณะ (พุทธศตวรรษที่ 7 - 8) ได้รับอิทธิพลจากอิหร่าน จะนลงพระองค์แบบอียิปต์หรือกรีก ทรงกางเกง หาดสายเชือก อวยังตะ (สายเชือกที่ทำจากทองมีสี่ห่วงคล้องข้อมือ) ทรงสวมรองเท้าบูท (Boots) บางครั้งเท้าสมัยใหม่ พระหัตถ์ทั้งสองข้างยกขึ้น รัศมีพระโล่ (สะโพก) ทั้งสองข้าง หรือรัศมีพระพาหา (แขน) หรือบางครั้งก็ถึงระดับพระอังสา จะถือบัวบานเต็มที ซึ่งยกขึ้นระดับพระอังสา (ไหล่) มีประภาวดีหรือรัศมีวงกลมอยู่เบื้องหลังพระเศียร มักจะทรงภูษาบาง หรือเสื้อคลุมอ่อนบางทำให้เห็นพระวรกายได้ (รูปประกอบภาพที่ 14)

ในสมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 13) พระสุริยะจะปรากฏพร้อมบริวาร คือ พัดพระ บึงทะเล อรุณเทพ (สารถิ) และราชาธร ซึ่งมีล้อเกี้ยวเทียมควายมา 7 ตัว โดยให้มาเรียงกันเป็นแถวเดี่ยว หรือเรียง 2 แถว และ 3 ตัว ให้ตัวกลางอยู่หน้าล่อ รถซึ่งมีล้อเกี้ยวเทียมควายมาบางทรงจะมีพาหา 4 องค์ พร้อมทวยเทพีอุษา และปรัศณาอยู่เคียงข้าง ประติมากรรมรูปเทพสุริยะเป็นจำนวนมากในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13 - 18 โดยในพาหะใบบริเวณแถวเบงกอล ซึ่งพระสุริยะมักจะแวดล้อมด้วยพาหา 2 องค์ คือ ราชาธิ (Rajni) และนิคุชภา (Nikshubha) ซึ่งประทับยืนตรึงท่อนุอยู่เคียงข้างพระองค์ และถ้าออกมาจะเป็นพัดพระ และบึงทะเล จะมีอรุณเทพเป็นสารถิขั้บราชาธรซึ่งมีล้อเฟียงล้อเกี้ยวเทียมควายมา 7 ตัว โดยมาตัวกลางจะโผล่ออกมาจากขั้บลารถ และบางครั้งจะมีเทพแห่งพื้นดินคือ ภูเทวี มหาเวตา ปรากฏอยู่ตรงกลางระหว่างพระสุริยะและอรุณเทพด้วย¹

ที่น่าสนใจก็คือ รูปเคารพพระสุริยะในทางอินเดียเหนือจะสวมคล้าย ๆ รองเท้าบูท

เสมอ²

1 ยาสุข อิศราราม รศ. อ่างแคว หน้า 129 - 130

2 T. V. G. RAO อ่างแคว หน้า 315 - 317

ลักษณะรูปเคารพรูปเทพสุริยะในอินเดียนใต้

ในอินเดียนใต้มักจะพบว่า ลักษณะของพระสุริยะจะยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างขึ้นในระดับ พระอังสา (ไหล่) ถือดอกบัวครึ่งตูมครึ่งบาน ทรงราชรถเทียมม้า 7 ตัว มีเทพีอุษาและปรัศญา เป็บบริวาร ลวบบริวารอื่น ๆ และชายาทั้ง 4 องค์ รวมทั้งพิณและปิงกละหายไปหมด นิยม ทำรูปแบบพื้นเมืองโบราณ แต่เปลี่ยนรายละเอียดไปบ้าง¹ (รูปประกอบที่ 3๐)

ในระยะหลัง ๆ นิยมทำประติมากรรมรูปเทพสุริยะประทับบนพระบาทเปลา (ไม่สวม รองพระบาท) สวมเขมัยกามาโกไท ไตรกลเหนือเอว เรียกว่า อูทร พันชะ และจะยกพระหัตถ์ ขึ้นในระดับพระอังสา (ไหล่) พร้อมทั้งถือดอกบัวครึ่งตูมครึ่งบาน (only half blossomed)

รูปเคารพของพระสุริยะในอินเดียนใต้มักจะปรากฏมา 7 ตัว และสารถิที่อรุณ แต่ที่เป็น ของอินเดียนภาคใต้คือ วัณนิพ และมัทราส มักไม่พบบริวารของพระอาทิตย์ปรากฏ (รูปประกอบที่ 35) แต่ใบจากลุมเบและรูปแบบโบราณวงศ์โฮยสละ (Hoysala Kingdom) มักจะพบ ว่ามีพิณและปิงกละอยู่ข้าง ๆ พระอาทิตย์ (รูปประกอบที่ 11 , 27)²

ความแตกต่างของลักษณะรูปประติมากรรมรูปเทพสุริยะในอินเดียนเหนือและอินเดียนใต้

ในระยะหลังพระเวทในอินเดียนเหนือ รูปเคารพของพระอาทิตย์จะสวมรองเท้ายาวถึงเข่า (ในอินเดียนใต้ก็ยังพบว่าใส่พระบาทเปลาอยู่) อาจจะประทับนั่งหรือยืน ลักษณะที่สำคัญคือ ถือดอก บัวหลายดอกถึงระดับพระอังสา (ไหล่) อาจจะมีราชรถ (บางทีก็มีล้อเดียว) ที่ประทับขับเค้นไป โดยม้าจำนวนหนึ่งหรือมักจะใช้ 7 ตัว³

ในอินเดียนใต้จะพบว่า พระเศียรของพระองค์จะมีกิริฎมังกูฏ (Kirita) ล้อมด้วย รัศมีวงกลม ๆ หรือที่เรียกว่าประภาณพด และโดยทั่ว ๆ ไปจะพบมา 7 ตัวและสารถิที่อรุณ ปรากฏอยู่ด้วยเสมอ⁴

1 ศาสตราจารย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา รศ. อ้างแล้ว หน้า 13๐

2 T.A.G. RAO อ้างแล้ว หน้า 312

3 A.G. Mitchell Hindu Gods and Goddesses (London : 1982)

4 T.A.G RAO อ้างแล้ว หน้า 312

ลักษณะรูปเคารพของเทพอีก 8 องค์ใบจำวนของเทพพเคราะห์ที่ปรากฏในอินเดีย

ในการราศาสตร์ของชาวอินเดียซึ่งเกี่ยวข้องกับดวงดาวต่าง ๆ บนท้องฟ้า ได้แก่ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ รวมทั้งพระเคราะห์อีก ๖ ดวง คือ ดาวอังคาร (Mars) ดาวพุธ (Mercury) ดาวพฤหัสบดี (Jupiter) ดาวศุกร์ (Venus) และดาวเสาร์ (Saturn) รวมทั้งดาวราหู (Rahu) และดาวเกตุ (Gatu) ซึ่งรู้จักกันในนามของ ดาวพเคราะห์หรือดาวพระเคราะห์ทั้ง 9 ดวง

ในอินเดียดาวทั้ง 9 ดวงนี้ได้อีกกำหนดให้เป็นเทพเจ้าเพื่อยูชาในศาสนสถานของชาว อินเดีย ซึ่งมักจะพบรูปปั้นเทพเจ้าทั้ง 9 องค์ประดิษฐานอยู่ มักจะพบว่าพระอาทิตย์จะเป็นหัวหน้า ของดาวพระเคราะห์ทั้งหมด โดยมักจะประดิษฐานไว้เป็นองค์เด่นหรือสำคัญกว่าดวงอื่น ๆ

ลักษณะของเทพพระเคราะห์องค์อื่น ๆ คือ

พระจันทร์ (Chandra, The Moon)

ชื่อที่รู้จักอีกชื่อหนึ่งก็คือ พระโซม (Soma) ลักษณะของรูปเคารพในอินเดียต่าง ๆ กล่าวถึงก็คือ อังศุมทเลนาทม บรรยายว่า รูปเคารพจะประทับนั่งหรือประทับยืน อาจจะประทับบนสิงหาคามะ ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ เทพพระเคียวจะล้อมรอบด้วยรัศมีหรือประกายฉพล มักจะสวมเครื่องประดับต่าง ๆ และมีพวงมาลัยดอกไม้มักจะสวมกุษาสีขาว มี 2 กร พระหัตถ์ข้างหนึ่งจะถือดอกบัว (Water-lily or Kumuda - โกลุท) เทพพระอุระ (หน้าอก) มักจะมีสายยศโอบีวีสทอง เป็นเทพที่เกี่ยวข้องกับความสวยงาม ความสงบน แต่ในอินเดียศิลปะ รัตน (Silparatna) และมีศยาปุราณะ (Matsya - Purana) กล่าวถึงพาหนะของ พระจันทร์เหมือนกันคือ ประติมากรรมราชรถซึ่งเทียมม้า 1๐ ตัว โดยพระองค์จะถือคทา ใน พระหัตถ์ขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายจะทำปางประทานพร มีศยาปุราณะบรรยายว่าคทาซ้ายและคาน ขวาของพระจันทร์จะปรากฏฉายาชื่อ กานติ (Kanti) และโสภ (Sobha) รวมอยู่ด้วย พร้อมกับของรูปสิงโต แต่ปุระ-กรรณาคม (Purva - Karanagama) บรรยายว่าจะมี เพี้ยอูยาว ~ พระจันทร์เพ็ญองค์เดียวคือ เทพีโรหิณี (Rohini) ชายาของพระองค์¹

พระอังคาร

หลักฐานต่าง ๆ ซึ่งกล่าวถึงพระอังคารไว้มักจะกล่าวแตกต่างกันว่า พระอังคารมักจะประทับอยู่บนหงส์แดงแพะ หรือนั่งบนสิงหาคันนะ หรือบนกรงกลาวว่า นั่งอยู่บนราชรถทองคำโดยเทียมมา 8 ตัว สีพระวรกายจะเป็นสีแดงเหมือนสีไฟ มักจะมี 4 กร พระหัตถ์ขวาทำปางประทานอภัย หรือปางประทานพร พระหัตถ์ขวาทำปางหงส์จะถืออาวุธคือศักติหรือหอก (Śakti) ในพระหัตถ์ซ้ายทั้ง 2 ข้างมักจะถือทศกและศูล เครื่องประดับมักจะเป็นพวงมาลัยสีแดงและสวมกุษา¹

พระพุธ (Budha or Mercury)

พระพุทธรูปอีกนามหนึ่งว่า กรหปติ (Grahapati) มักจะกล่าวกับว่าเป็นโอรสของพระจันทร์ รูปเคารพของพระพุทธรูปมักจะนั่งบนสิงโต 1 ตัว รูปเคารพจะประทับด้วยพวงมาลัยสีแดง เครื่องประดับคือ ทองคำ สีพระวรกายเป็นสีเหลือง (สีดอกกรรณิการ์) สวมกุษาสีเหลืองทวย พระพุทธรูปจะมี 4 กร พระหัตถ์จะถืออาวุธ คือขัตตะ (Khadga) และเขวกะ (Khetaka) และทศก แต่โบราณมีวิญญูบรรพมิตตรกล่าวไว้ว่า รูปเคารพของพระพุทธรูปมักจะคล้ายรูปเคารพของพระวิญญู และบางครั้งพระพุทธรูปจะนั่งอยู่บนราชรถเหมือนพระอังคาร (Bhauṃa)²

รูปปั้นของเทพองค์นี้มีวิญญูมากเพราะชาวอินเดียถือเป็นเทพคุ้มครอง ศาสนสถาน ที่สร้างอุทิศให้เฉพาะตนจะไม่มี³

พระพฤหัสบดี (Brihaspati) และพระศุกร (Sukra)⁴

เทพ 2 องค์นี้มีลักษณะที่คล้ายกันคือ มี 4 กร พระหัตถ์ข้างหนึ่งจะทำปางประทานพร ส่วนพระหัตถ์อื่น ๆ จะถือหม้อน้ำ (Kmandalu) พวงมาลัยดอกปัทมหรือลูกประคำ (Akshamala) และถือไม้เท้า แต่สีพระวรกายของพระพฤหัสบดีคือ สีทอง

โบราณมีวิญญูบรรพมิตตร กล่าวต่างไปอีกว่า พระพฤหัสบดีมักจะมีเพียง 2 กร ในพระหัตถ์ทั้ง 2 ข้างจะถือหนังสือ (a pustaka) และลูกประคำหรือพวงมาลัยดอกปัทมอีกข้างหนึ่ง มักจะไว้เครื่องประดับ พระภูษานิยมใช้สีแดง และกล่าวถึงพระศุกรว่าเป็นโอรสของภฤ

1 T.A.G. RAO อ้างแล้ว หน้า 319 - 320

2 T.A.G. RAO เรื่องเดียวกัน หน้า 320

3 พรหมศักดิ์ เจิมลวดี อ้างแล้ว หน้า 63

4 T.A.G. RAO อ้างแล้ว หน้า 320 - 321

(Bhigu) มักจะมีพระวรกายสีขาว มีเพียง 2 กร ในพระหัตถ์ข้างหนึ่งถือนิธิ (Nidhi) หรือสมบัติ (Treasure) อีกข้างหนึ่งถือหนังสือ (a pustaka) มักจะบังพระราชนิธิเงิน (Silver) เพิ่มขึ้น 8 ตัว สีของเครื่องแต่งกายเป็นสีขาวเช่นเดียวกับสีพระวรกาย¹
 พระเสวาร์ (Sanaischara)

พระเสวาร์มีสีพระวรกายและสีพระภูษาเป็นสีดำ รูปร่างค่อนข้างเล็กและพิการ (ตรงขาข้างหนึ่ง) มี 2 กร พระหัตถ์ขวาถือไม้เท้า พระหัตถ์ซ้ายทำปางประทานพร มักมีรัศมีศุภเมฆาพรมักกล่าวเช่นนี้ แต่ก็มีรัศมีธรรมเมตตรกล่าวต่างไปว่า ถือไม้เท้าข้างหนึ่ง แต่ข้างหนึ่งถือพวงมาลัยลูกปัดหรือลูกประคำ

หลักฐานต่าง ๆ แต่แรกกล่าวว่า พระที่นั่งของพระองค์คือ ปัทมปิฐะหรือฐานบัว แต่ต่อมากล่าวว่า พระที่นั่งคือราชรถเหล็ก (Iron) ซึ่งเพิ่มขึ้น 8 ตัว²

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

1 T.A.G RAO

อ้างแล้ว หน้า 320 - 321

2 T.A.G RAO

เรื่องเกี่ยวกับ หน้า 321

พระราหู (Rahu)

ในศิลปรัตน (Silparatna)

กำหนดรูปแบบว่าพระองค์ประทับนั่งบนสิงหาสนะ

(sinihasana)

ในคัมภีร์วิษณุขรรโมตคร (Vishnudharmottara)

กล่าวว่าพระราหูประทับนั่งอยู่

บนราชรถเงินโดยเทียมมา 8 ตัว

ในศิลปรัตนกล่าวว่าพระราหูมี 4 กร ในพระหัตถ์ข้างหนึ่งจะทำปางประทานพร

(Varada) และพระหัตถ์อื่น ๆ จะถือขัตตะ (Khadga) เขวกะ (Khataka) และถือ

ศูล (Sula)

ในคัมภีร์วิษณุขรรโมตคร กล่าวว่าพระราหูจะมีเพียง 2 กร หัตถ์ข้างขวาถือ

หนังสือ และซ้ายแขนเกาะ ขณะที่พระหัตถ์ซ้ายจะไม่ถืออะไรเลย¹

ในประเทศไทยเคยเห็น

ชาวอินคุนบถือพระราหูมาก มักจะทำรูปพระราหู

ครึ่งบนเป็นรูปมนุษย์ครึ่งล่างเป็นลำตัวของงู รูปปั้นของพระราหูตามที่เคยพบในบางท้องถิ่นที่

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียทำเป็นรูปมนุษย์ สีทองสัมฤทธิ์ พระพักตร์รูป มีหางเป็นนาคหรืองู

หรือทำตามนิยายปรัมปราถือท่อนหัวของพระราหูเป็นยักษ์สีเขียว และอมพระจันทร์ไว้ในปาก

ลักษณะของพระราหูที่ปรากฏตามหนังสือหรือเทวาลัยต่าง ๆ ในอินเดีย ส่วนมาก

ทำรูปท่อนบนเป็นมนุษย์หรือยักษ์ กัดจอมพระอาทิตย์หรือพระจันทร์อยู่ในปาก ภาพเขียนสี

ปูนที่ผนังเทวาลัยในเมืองปูรี แถวโอริสสา ตะวันออกสุดของอินเดีย เป็นภาพพระราหูครึ่งตัว

ท่อนบนเป็นมนุษย์ สวมเครื่องประดับเขี้ยวและสังวาลย์ สร้อยคอ รูปรางกำยำ ลำสัน ส่วนท่อน

ล่างเป็นลำตัวคล้ายนาค บางแห่งมีรูปปั้นพระราหูเป็นรูปมนุษย์มี 2 กร ถือดาบ โลหิต หรือทวน

ไม่มีพาหนะ และพบรูปสลักปูนดำของพระราหูที่ปรากฏอยู่บนเพดานของเทวสถานในอินเดียใต้

เป็นรูปพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว ใบหนานาเกลียด ปากของเทพเจ้ากว้างคล้ายปากเสือโคร่ง

(ตามคัมภีร์ของฮินดูกล่าวว่า พระราหูไม่มีพาหนะเคลื่อนตัวโดยการขวางตัวเองหรือเกาะ

ด้วยอิทธิฤทธิ์ไปในอากาศ เทียวคักจับพระอาทิตย์และพระจันทร์ เมื่อเรื่องราวของพระราหู

แพร่ไปในประเทศต่าง ๆ ที่รับอิทธิพลศาสนาอารยธรรมของอินเดียเรื่องก็พิสดารไปอีก เช่น

ไทยกล่าวว่า พระราหูมีกายสีดำ ทรงกรง และมียาคือ พระพญาศิม²

1 T.A.G. RAO อ้างแล้ว หน้า 321 - 322
 2 พรหมคักกั เจิมสวัสดิ์ ผศ.ดร. อ้างแล้ว หน้า 80-82

ชาวอินดูเชื้อถือ และบวงสรวงเทพเจ้าองค์มาก ความเพศานหรือคณังของเทวดา
บางแห่งในอินเดียนกลางและอินเดียนใต้ จะมีภาพเขียนสีราวูมีเศียรเป็นเทวดาหรืออสูร กำลัง
เอาพระหัตถ์ 2 ข้างจับดวงจันทร์เข้าปากอยู่ เรียกว่า ราวูอมจันทร์ บางแห่งก็เขียนเป็นรูป
ราวูเป็นบุรุษสี่กายทอง มีสร้อยคอและเครื่องประดับเศียร ท่อนล่างเป็นขนคของพญา หึ่งสอง
ข้างของพระราวูจะมีรูปดวงอาทิตย์และพระจันทร์ปรากฏอยู่ที่เหนือขุมประตูทางเข้า หรือรั้ว
หินล้อมรอบเทวสถาน บางแห่งทำเป็นสัญลักษณ์ของพระราวูซ้ำ ๆ กันหลายภาพ ประตูทางเข้า
เทวสถานของอินเดียนเหนือคือ โตรณะ (Toranas) นอกจากจะมีภาพสลักปูนสูงเป็นภาพเทว
ธิดากับเหตุการณ์สำคัญ ของรูปเคารพในศาสนาพุทธ หรืออินดู มักจะปรากฏภาพของพระราวู
ปรากฏอยู่ด้วย เป็นรูปใบพญาของยักษ์กำลังอาปากอมพระจันทร์อยู่¹

พระเกตุ . (Ketu)

พระเกตุจะมีพระวรกายเป็นสีดำ และมี 2 กร พระหัตถ์ข้างหนึ่งจะทำปาง
ประทานอภัย (Abhaya) พระหัตถ์หนึ่งจะถือท้าว (a gada)

ในคัมภีร์วิศวกรรม - ศิลปะ (The Visvakarma Silpa) กล่าวถึง พระเกตุว่ามี
ลักษณะคล้ายพระอังคารเกี่ยวกับการเคารพนับถือ แต่ราชรถของพระเกตุมักจะเทียมด้วยม้า
10 ตัว²

ในคัมภีร์รูปมันณะ (Rupamanda) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับสี่พระวรกาย อาวุธ
เครื่องหมายสัญลักษณ์ และยานพาหนะหนึ่งของเทพพเคราะห์ โดยเสนอเป็นตารางดังนี้

1 พรหมคัมภีร์ เจิมสวัสดิ์ ยศ.พร. อ้างแล้ว หน้า 81-82

2 T.A.G. RAO อ้างแล้ว หน้า 322

ชื่อของเทพ	สีพระวรกาย	อาวุธ		ที่นั่งหรือยานพาหนะ	หมายเหตุ
		พระกรขวา	พระกรซ้าย		
พระอาทิตย์ Surya	ขาว	คอกบัวบาน Padma	คอกบัวบาน Padma	ราชรถเทียม ม้า 7 ตัว	เทพแห่งการแห่ง ๑ พระองค์จะประทับกับตัวที่มีรูปร่างและกุดแกว (Kirita and Ratno - Kundalas)
พระจันทร์ Soma	ขาว	คอกบัว Kumuda	คอกบัว Kumuda	ราชรถเทียม ม้า 10 ตัว	
พระอังคาร Bhauma	แดง	ไม้คันท Danda	หมอนำมนค Kamandula	แพะ 1 ตัว A goat	
พระพุทธ Budha	เหลือง	โยคะ - มุทรา Hands in yoga		สรพาสนะ Sarpasana	
พระพฤหัสบดี Guru	สีทอง	พวงมาลัยลูกปัด Akshamala	หมอนำมนค Kamandulu	ห่านป่า Hansa	
พระศุกร Sukra	ขาว	พวงมาลัยลูกปัด	หมอนำมนค	กบ 1 ตัว A frog	
พระเสาร์ Sani	ดำ	ไม้คันท Danda	หมอนำมนค		
พระราหู Rahu	สีควัน Smoke color			เบี่ยงล่างชาย ของพระราหู 1 ตัว	
พระเกตุ Ketu	สีควัน	พาดูจล Anjali			

รูปเคารพของเทพพญาวะห์พมโนเอเซียตะวันออกเฉียงใต้

3.1 ศาสนาพราหมณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หินแท่งต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียมาเป็นเวลานานมาก ที่มีหลักฐานเด่นชัดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 7 - 8 มีการติดต่อกับบุคคลชั้นสูงของอินเดีย เช่น พวกราชปุร หรือพวกพราหมณ์ และพวกเขามีความรู้ ซึ่งปรากฏว่าเมื่อพุทธศตวรรษที่ 1 เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น ทำให้เกิดหลักฐานทางภาษาในรูปวรรณคดี หรือศิลาจารึก รวมทั้งเกิดศิลปะต่าง ๆ ทำให้เราได้พบร่องรอยและหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้นมา¹

การเผยแพร่อารยธรรมอินเดียทำให้เกิดอาณาจักรเล็ก ๆ ขึ้นทั่วไปในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาณาจักรที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดในดินแดนแถบนี้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 - 7 คือ อาณาจักรขัมบ ศูนย์กลางของอาณาจักรเดิมเชื่อว่าอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้ หรือที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง และมีอาณาเขตถึงเวียตนามใต้ ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และส่วนใหญ่ของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในดินแดนพม่าในปัจจุบัน และมีศูนย์กลางอาณาจักรอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในดินแดนเมืองอุทอง เมืองอุทองเป็นสถานที่สำคัญของอาณาจักรคือ เมืองออกแก้วในแหลมอินโดจีนในราว พ.ศ. 1100 - 1150 ศาสนาที่นับถือในอาณาจักรมีทั้งศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายและไวษณพิกาย รวมทั้งพุทธศาสนาเถรวาทที่ได้นำมาดัดแปลง ต่อมาถูกรวมเข้าในอำนาจของอาณาจักรเขมร

อาณาจักรอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เจริญตามมาบริเวณทิวเขาสันเทือกอินโดจีนบริเวณแหลมมาลายู และหมู่เกาะต่าง ๆ คือ อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรเขมร อาณาจักรศรีวิชัยและพม่า อาณาจักรศรีวิชัย และอาณาจักรมลายู เป็นต้น³

1 ศาสตราจารย์ อธิปไตย อธิปไตย ศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย เอกสารประกอบการบรรยายการอบรมนักศึกษารุ่นที่ 7 (มหาวิทยาลัยศิลปากร: กรุงเทพฯ 2523) หน้า 21-29

2 สุภัทรทิศ พิศาล ศ.มจ. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึงพ.ศ. 2500 คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ชาติไทย (โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี: กรุงเทพฯ 2522) หน้า 6

3 จิรัชสา แก้ววิระ กติกรรมเชื้อและรูปแบบพระพิมพ์เบ็ญจกัณฑ์ในประเทศไทย อ้างแล้ว

เมื่อศิลาแตกต่าง ๓ ใบเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียนกับอิทธิพลศาสนาพุทธของอินเดีย โดยเฉพาะศาสนา โดยที่การเชื่อถือทั้งheimอาจจะมีที่สถิตที่วางไม่อยู่ กับวัฒนธรรมทางลัทธิศาสนาพราหมณ์รวมทั้งพุทธศาสนาอินเดียนหายากด้วย จึงมีการนับถือเทพเจ้าและเทพีต่าง ๆ มีเรื่องเล่าการนับถือบูชาเทพต่าง ๆ รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมด้วย

เรื่องราวของเทพทั้ง 9 องค์ซึ่งเรียกว่าเทพพเคราะห์นั้น ปรากฏว่าดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่เคยพบหลักฐานว่า เทพทั้ง 9 องค์ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหู พระเกตุ ปรากฏอยู่ในประติมากรรมหรือรูปภาพที่อยู่รวมกัน เช่น ในกัมพูชาของขอม หรือจัมปามีประติมากรรมเทพ 9 องค์ แต่กล่าวว่าเป็นลักษณะของเทพผู้รักษาทิศทั้ง 9 องค์ เพราะปรากฏแต่เพียงพระอาทิตย์ หรือพระจันทร์อยู่รวมกับเทพอื่น ๆ เช่น พระอินทร์ พระอสูร พระพายุ พระขันธกุมาร หรือไม่มีพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู และพระเกตุรวมด้วย ส่วนพระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ และพระเสาร์นั้นไม่ปรากฏอยู่ เช่นเดียวกับศิลปะในชวาที่ปรากฏเทพผู้รักษาทิศซึ่งสลักเป็นภาพเทพหลายองค์อยู่รวมกัน ปรากฏเทพพเคราะห์คือ พระอาทิตย์ และพระจันทร์เพียง 2 องค์เท่านั้น หรือพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระพฤหัสบดีรวมกับเทพอื่น ๆ อีกหลายองค์ ส่วนเทพพเคราะห์อื่น ๆ ไม่มีหลักฐาน สำหรับในประเทศไทยนั้น อิทธิพลของศิลปะขอมหรือเขมรในศิลปะลพบุรี ปรากฏมีภาพแกะสลักของเทพ 9 องค์เช่นกัน แต่ลักษณะคล้ายกับศิลปะเขมรก็มักจะไม่มีเทพพเคราะห์เพียงพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู พระเกตุ เพียง 4 องค์ ในจำนวนเทพพเคราะห์ของอินเดียนเท่านั้น

ดังนั้นอาจจะกล่าวว่า ดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งประกอบด้วยเขมร จัมปา ชวา ไทย (สมัยลพบุรี) รู้จักเทพ 2 องค์ หรือ 4 องค์ ในจำนวนเทพพเคราะห์ดังกล่าว ใบรูปของเทพผู้รักษาทิศรวมกับเทพอื่น ๆ ซึ่งไม่เท็จที่อยู่ในเทพพเคราะห์ ต่างจากการนับถือเทพพเคราะห์ในประเทศไทยซึ่งบูชาเทพทั้ง 9 นี้เพื่อความสันติสุข เกี่ยวกับโชตชะตาราศีของมนุษย์โดยตรง แต่ที่ตรงกันก็คือ มีหน้าที่รักษาทิศต่าง ๆ ด้วย แต่อย่างไรก็ตามเรายังสรุปไม่ได้ว่าเทพทั้ง 9 องค์ที่มักจะถูกสร้างขึ้นรวมกันทั้งที่ปรากฏอยู่ในศิลปะเขมร ศิลปะลพบุรี หรือเทพหลาย ๆ องค์ในศิลปะชวาซึ่งมีเทพพเคราะห์บางองค์รวมอยู่ด้วยนั้นสร้างขึ้นมาเพื่ออะไร ศจ.มจ. สุภัทรทิศ หิษกุล อธิบายถึงเทพ 9 องค์ในศิลปะเขมรว่า อาจสร้างขึ้นเพื่อแทน แต่จารึกที่ปราสาทขอมใน พ.ศ. 1๖44 ก็กล่าวว่า สร้างอุทิศถวายแด่พระศิวะ

แก้วเรศวร

ในบรรดาเทพพเทระทั้ง 9 องค์นั้น เทพที่พบว่ามีการทำเป็นประติมากรรมรูปเคารพมากที่สุดคือ พระสุริยะ หรือพระอาทิตย์ ซึ่งเป็นเทพที่เก่าแก่ตั้งแต่ยุคพระเวท พบอยู่ทั่วไปทั้งพม่า ลาว ไทย จีนป่า และเขมร บางครั้งก็พบว่าอยู่กับพระจันทร์ เช่น ในศิลปะชวา หรือศิลปะเขมร แต่ก็พบว่ามีการรูปของพระองค์ปรากฏอยู่เป็นเอกเทศด้วย รวมทั้งปรากฏสัญลักษณ์ใบโพธิ์ใบราศด้วย เช่น ใบพม่า ซึ่งกล่าวว่าคล้ายเหรียญสมัยทวารวดีในประเทศไทย ศจ. จอง บัวเชลลีย์ (Jean Boisselier) กล่าวว่าเหรียญที่ปรากฏที่อุโมง สุพรรณบุรี ก็มีลักษณะคล้ายรูปสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์ด้วย

3.2 หลักฐานเกี่ยวกับเทพพเทระทั้งโบเอเคียตะวันออกเฉียงใต้

พม่า กล่าวว่าพม่าเป็นประเทศแรกทางตะวันออกที่พวกอินโดยุโรปก่อตั้งย้ายเข้ามาโดยเนาะจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย และกล่าวว่าศิลปะพม่า เป็นศิลปะที่เก่าแก่ที่สุดศิลปะหนึ่ง แต่เนื่องจากหลักฐานทางโบราณคดีของพม่านั้นมีปัญหามาก เพราะมีหลายเชื้อชาติ และมีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ซึ่งทำให้การศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานทางโบราณคดีเกิดความยุ่งเหยิงมาก แต่อย่างไรก็ตาม เราก็สามารถรวบรวมหลักฐานการได้รับอิทธิพลอารยธรรมของอินเดียไว้พอสังเขป และไต่ถามว่าในศิลปะพม่ามีการพบหลักฐานของรูปประติมากรรมพระอาทิตย์ ซึ่งจัดว่าเป็นหนึ่งในเทพพเทระทั้ง 9 ซึ่งมีความสำคัญในประเทศอินเดียตั้งแต่สมัยพระเวท นอกจากนี้ยังได้พบร่องรอยของศาสนาพราหมณ์จำนวนมาก เช่น พระวิษณุ พระพรหม พระนารายณ์ และเทพอื่น ๆ มีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11 - 12 ด้วย ในประเทศพม่านั้นยังมีการนับถือพุทธศาสนาตั้งแต่โบราณกาลเช่นกัน³

หลักฐานประติมากรรมพระสุริยะในพม่า

ในอาณาจักรแรก ๆ ซึ่งได้รับอิทธิพลของอารยธรรมอินเดีย เช่น เมืองเบคก้าโน (Beikthano) ซึ่งกล่าวว่าเมืองพระวิษณุได้รับการขุดค้นทางโบราณคดีหลายครั้ง เชื่อว่าเป็นเมืองเก่าแก่ที่สุด ราวพุทธศตวรรษที่ 10 - 14 พบเหรียญซึ่งไม่มีจารึก เรียกว่าเหรียญปู แต่พบไม่มากนักโดยการขุดค้นและพบบนนิวตันด้วย เช่นเดียวกับเหรียญเงินที่พบที่เมืองศรี

1 จีรัลด์ กาศีวะ อางแลว หน้า 58

2 สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ม.ร.ว. ศิลปะงามและศิลปะพม่าโดยสังเขป (มหาวิทยาลัยศิลปากร : งบประมาณ 2530) หน้า 28

3 จีรัลด์ กาศีวะ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

เกษตรและเมืองฮาลิน ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ให้ข้อสังเกตว่า เงินเหรียญที่มีตราพระ
อาทิตย์ขึ้นคล้ายกับเงินเหรียญที่พบในสมัยทวารวดีของประเทศไทยมาก

เมืองฮาลิน(Halin) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองเชเวโบ(Shwebo)
ทางภาคเหนือของประเทศพม่า เป็นเมืองโบราณหลายเมืองเบตกาโน พบเหรียญเงินราว 12
เหรียญจากการขุดค้น เงินเหรียญแบบฮาลินมักมีสัญลักษณ์เป็นรูปพระอาทิตย์ขึ้นเสมอ และที่เป็น
รูปสิ่งที่มีบ้างเช่นเดียวกัน¹

สำหรับประติมากรรมรูปเคารพของพระสุริยะหรือพระอาทิตย์นั้น กล่าวว่า ไม่พบหลัก
ฐานในวัดของศาสนาพุทธในพม่า²

รูปเคารพของพระสุริยะในพม่านั้นมีอยู่ที่

1. เป็นรูปแบบของอินเดียนาคเหนือ ที่เมืองมโรหวง (Mrohaung) ทางตอน
เหนือของเมืองยะโฮ (Arkan) กล่าวว่าอยู่ที่ Shin nge det tuang hill
(เป็นเขาคินเงเตวอง)

2. เป็นรูปแบบของอินเดียนาคใต้ ที่เวลาดียนันตะหลวงกะยวง (Nat - hlaung -
gyaung) เมืองพุกาม (ศิลปะเมืองพุกาม)³

เมืองมโรหวงเป็นราชธานีของแคว้นยะโฮ หลังแคว้นเวสาลี (Wesali) มี
โบราณสถานที่สำคัญมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 - 22⁴

บันทึกของคูว์แซว (Duroiselle) กล่าวว่าประติมากรรมศิลาพระสุริยะวานัน
มหาราชโรไทยเทียมมา 7 ตัว มาตัวกลางจะหันหน้าออกมาจากช่องสามา ไม่พบรูปปั้นของอรุณ
สารดี ลักษณะสำคัญของรูปปั้นนั้นแตกหักไปบ้าง แต่ก็ยังเห็นว่าทั้ง 2 กรจะยกขึ้นใบระตึงอังสะ
(ในล) กรข้างหนึ่งถือวัตถุกลมข้างกลม พระเศียรมีเครื่องประดับทรงสูง สวมคลุมหูขนาดใหญ่
และสวมสร้อยคอ ด้านข้างของพระองค์มีรูปปั้น ซึ่งเป็นผู้หญิงข้างหนึ่งเป็นรูปปั้นซึ่งพระกรขวา
ถือกันธนู และพระกรซ้ายถือไม้ขวางหรือลูกธนู ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นรูปปั้นผู้หญิงขนาดเล็กลง
กับ ทั้ง 2 องค์ นั้นจะเป็นเทพธิดาและปรัศยุธา

1 สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ เรื่องเดียวกัน หน้า 37 - 38

2 Gordon H. Luce, Old Burma - Early pagan (new York University
New York 1969) P. 208

3 Nihar - Ranjan Ray, Brahmanical God in Burma (University of Calcutta
1932) p. 69 - 71

4 สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ อ้างแล้ว หน้า 31

กล่าวว่า พระสุริยะที่มีรูปร่างที่ชัดเจนว่าอยู่ในช่วงกลางระหว่างศิลปะ
มุกุระกับศิลปะปาละ และบางทีอาจจะแสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่สมบูรณ์ของม้าที่ปรากฏอยู่ด้วย¹
บางท่านกล่าวว่าอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13²

ส่วนที่เทวาลัยมหะดวงกยวง เมืองพุกาม เป็นเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์
เพียงหลังเดียวที่ยังเหลืออยู่ที่เมืองพุกาม ซึ่งคงจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 ได้หักพัง
ไปบางส่วน กล่าวหาเทวาลัยนี้สร้างอุทิศถวายพระวิษณุ มีภาพสลักหินเกี่ยวกับเรื่องราวของ
พระวิษณุสิบปาง โดยมีพระพุทธรูปเป็นปางที่เก่า มีจิตรกรรมฝาผนังในเทวาลัยซึ่งลบเลือน
และมีเทวรูปพระวิษณุสลักแบบภาพปูนปั้นข้างอุ้งของกลางเทวาลัยด้วย³

ในหนังสือ Old Burma Early Pagan ของ G.H. Luce⁴ กล่าวถึง
เทวาลัยมหะดวงกยวงว่า แม้ท่านบอกพังไป มีทางเห็นซึ่งยังมีประติมากรรมอยู่ในช่องหิน
10 ช่อง สันนิษฐานว่าเป็นนารายณ์ 10 ปาง (Visnu's Avataras) ใบประติมากรรมแถวสุด
ท้ายทางด้านขวามือ คูตัวแรกกล่าวไว้ว่า เป็นประติมากรรมที่ยืนบนบัวบาน พระพาหาทั้งสองข้าง
ยกขึ้น และอีกข้างหนึ่งจะถือดอกบัวตูม ใบระกำพระอังสา สวมมงกุฏ และคลุมรูปร่างพอง
ห้อยยาวลงมาถึงพระอังสา สวมกำไลข้อ กำไลแขน และกำไลเท้า สวมภูษาเรียบร้อยยาวถึง
เข่า มีวีรกรรมของการพิชิตโคกัล คูตัวแรกกล่าวว่า จำนวนของช่อง 10 ช่องที่ปรากฏรูป
ประติมากรรมทำให้เข้าใจว่าเป็นนารายณ์ 10 ปาง แต่ก็ไม่สามารถจะตีความได้แน่นอนนัก

ดร. เรย์ (Dr. RAY) อ้างว่า รูปประติมากรรมนั้นไม่ใช่ปางหนึ่งของพระนารายณ์
แต่คล้ายกับรูปเคารพของสุริยะในรูปร่างของอินเดียโต ซึ่งเกิดจากพระกรทั้งสองข้างถือดอก
บัวตูมอยู่ในตำแหน่งของพระอังสาซึ่งตั้งเกิดได้ ในจำนวนของพระกรนั้นมีจำนวน 2 กร ซึ่ง
เป็นลักษณะพิเศษที่สำคัญของอินเดียโต และพระสุริยะในอินเดียโตทั่วไปจะไม่สวมรองเท้า
บูทและไม่ขึ้นบนราชรถได้ และยังคงกล่าวว่าพระสุริยะสัมพันธ์กับพระวิษณุอย่างใกล้ชิดในสมัย
พระเวท แต่ในสมัยพระเวท พระวิษณุไม่ใช่เทพเจ้าที่สำคัญมาก แต่มักจะกล่าวถึง

1 Gordon H. Luce เรื่องเดียวกัน หน้า 208 - 209

2 Aung Thaw, History Sites in Burma (The Ministry of Union Culture
Government of The Union of Burma) p. 123

3 สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ม.ร.ว. เรื่องเดียวกัน หน้า 44

4 G. H. LUCE อ้างแล้ว หน้า 208

ในกลุ่มของพระอาทิตย์ ความคิดว่าพระวิษณุคือเทพอาทิตย์นั้นยืนยันได้จากการทำพิธีบูชาพระอาทิตย์ซึ่งจะปรากฏอยู่เรียกว่า สุริยนารายณ์

ศ.จ.ม.จ. สุภัทรทิศ ทิศกุล กล่าวว่า ศาสนสถานในเมืองพุกามนี้ พระอาทิตย์อาจเป็นอวตารของพระนารายณ์ได้ มีผู้เข้าใจว่าตามตำราพุกามนั้นพระอาทิตย์ขึ้นที่ทิศใต้ เช่นเดียวกับพระนารายณ์ด้วย แต่อย่างไรก็ตามกล่าวว่า ตามหลักฐานอาจเป็นไปได้แต่ก็ยังไม่มีการประมาณกรรมหรือรูปภาพแสดงชัดเจนมากนัก³

อย่างไรก็ตาม พระอาทิตย์ที่ปรากฏพร้อมกับเทพพญะราชนั้นในพุกามไม่สามารถที่จะหาข้อมูลได้ รวมทั้งเทพพญะราชนั้นด้วย นอกจากพระสุริยะหรือพระอาทิตย์องค์เดียว ซึ่งก็ยังไม่เกี่ยวข้องกับเทพพญะราชนั้น อีก 8 องค์ แต่เป็นลักษณะของการสร้างขึ้นมาเป็นเอกเทศ และก็ไม่ค่อยพบมากนัก แต่สำหรับพระวิษณุหรือพระนารายณ์นั้นก็พบอยู่ทั่วไป เช่น เมืองศรีโคกนคร เมืองสะเทิม (คือเมืองสุโขทัย) หรือสุโขทัย อาจจะเรียกว่าละพณ ตั้งอยู่ปากแม่น้ำสะโตง เมืองนี้เป็นเมืองของชนชาติมอญ ตอนแรกมีอิทธิพลของศาสนาพุทธด้วย⁴

ขอม

ขอมหรือเขมรมีประติมากรรมรูปเทพ 9 องค์หรือ 10 องค์ซึ่งสลักอยู่ร่วมกัน เรียกว่าเทพฤกษ์ชาติ⁵ เนื่องจากว่า ในประติมากรรมขอมปรากฏหลักฐานว่ามีการเคารพนับถือเทพฤกษ์ชาติ ซึ่งปรากฏพระอาทิตย์และพระจันทร์ร่วมกับเทพอื่น ซึ่งไม่ใช่เทพในจำนวนเทพทั้ง 9 (เทพพญะราชนั้น) อย่างในอินเดีย เช่น ในภาพสลักบนศาลาที่ปราสาทนครวัด มีรูปเทพฤกษ์ชาติ 10 องค์ปรากฏอยู่ โดยมีเทพฤกษ์ชาติใหญ่ 4 องค์ เทพฤกษ์ชาติเบื้องล่างและเบื้องบน 2 องค์ ประกอบพระอินทร์ฤกษ์ชาติตะวันออกทรงช้างและถือวัชระ พระอินทร์ฤกษ์ชาติตะวันออกนั่งในโพรงแรบทองแดงมาก พระอินทร์ฤกษ์ชาติตะวันตกนั่งในโพรงรากษสถือไม้เท้าและคอกบัว พระวรุณฤกษ์ชาติตะวันตกทรงหงส์และถือมวงมาศ พระพายุฤกษ์ชาติตะวันตกนั่งบนพวงมาและถือธง (นวัช) และท้าวฤกษ์ฤกษ์ชาติเหนือทรงสิงห์ถือคอกบัว

- 1 สุภัทรทิศ ทิศกุล ศ.จ.ม.จ. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม อ้างแล้ว หน้า 97
- 2 ประจักษ์ ปรีชาพิทยากร ดร. เทวคานุกรมในวรรณคดี อ้างแล้ว หน้า 157
- 3 สุภัทรทิศ ทิศกุล ศ.จ.ม.จ. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
- 4 สุริยวุฒิ สุสวลัทธิ ม.ร.ว. อ้างแล้ว หน้า 29, 38 - 41
- 5 สุภัทรทิศ ทิศกุล ศ.จ.ม.จ. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม หน้า 100

และท้าวสี่ พระยงทรงไท (ในศิลปะขอมกระเบื้องพาดพระยงมลายูเท) และยังมีพระอาทิตย์ และพระจันทร์แต่ละองค์ทรงราชรถเทียมม้า 2 ตัว และมีพระชั้นขุมาร 6 พักตร์ 12 กร ทรงนกกยรวมอุทัย

พระอาทิตย์และพระจันทร์เคยปรากฏในกัมภีร์พดหาร์แยกอุปนิษ (ของอินเคีย) ว่าเป็นเทพูร์ราชินิ์ไทยกล่าวว่า พระอาทิตย์รักษาทิศตะวันออก และพระจันทร์รักษาทิศเหนือ พระยมทิศใต้ พระวรุณทิศตะวันตก พระอักษิติศเบื้องบน แต่กัมภีร์นาบไทยอุปนิษทกล่าววว่า พระอาทิตย์รักษาทิศตะวันออก พระจันทร์ทิศใต้ พระอักษิติศตะวันตก พระอินทร์ทิศเหนือ พระพายทิศเบื้องบน

กัมภีร์มโนโคกล่าวถึงพระอาทิตย์และพระจันทร์ว่าอยู่ในโลกบาล 8 องค์ โดยเข้ามา แทนที่พระนิรฤติ ผู้รักษาทิศตะวันตกเฉียงใต้ และพระอักษิตผู้รักษาทิศตะวันออกเฉียงเหนือ กัมภีร์อักษิตีปราณะโคกล่าวรวมพระโสม โศพระจันทร์กับท้าวกุเวร กัมภีร์มัตสยปราณะกล่าวถึง พระจันทร์ว่าแทนที่ท้าวกุเวร¹

สำหรับหลักฐานในเขมรที่กล่าวถึงเทพในจำนวน 9 องค์นี้ได้แก่ หนังสือรามเกียรติ์ ภาษาเขมร กล่าวถึงเทพ 9 องค์ซึ่งเสด็จลงมาจากรัศมีเพื่อมาถวายสยุมพรนางสีดา เทพ 9 องค์นี้ได้แก่ พระอินทร์ทรงช้าง พระอักษิตทรงแรด พระพวยทรงม้า พระวรุณทรงนาค พระชั้นขุมารทรงนกกย พระพรหมทรงหงส์ พระนิรฤติทรงยักษ์หรืออาจจะเป็นรากษส ท้าวกุเวรทรงวิมาน พระอักษิตทรงโต²

ศจ.มจ. สุกัทรทิศ ทิศกุลให้เหตุผลว่า ภาพสลักที่ปราสาทนครวัดที่ปรากฏรูปเทพเช่น พระชั้นขุมารว่าเป็นผู้รักษาทิศใต้ ตรงกับเหตุผลในหนังสือรามเกียรติ์ของเขมร³ แต่ที่น่าสังเกต คือ ยังไม่ปรากฏว่า กัมภีร์ของเขมรหรือจารึกอักษรของเขมรนั้นได้กล่าวว่า พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู และพระเกตุ เป็นเทพผู้รักษาทิศ ซึ่งในหลักฐานของชาวอินเดียนั้นได้กล่าวไว้ แต่ในเขมรยังไม่อาจสรุปได้แน่ชัด ดังนั้นก็จะต้องค้นหาหลักฐานเพิ่มเติมเพื่อที่จะ กล่าววว่าเทพ 9 องค์ ที่สลักอยู่ร่วมกันในศิลปะขอมนั้นคือเทพรักษาทิศทุกองค์

1 สุกัทรทิศ ทิศกุล ศจ.มจ. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม อ้างแล้ว หน้า 105-106

2 สุกัทรทิศ ทิศกุล ศจ.มจ. เรื่องเดียวกัน หน้า 107

3 สุกัทรทิศ ทิศกุล ศจ.มจ. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

แต่อย่างไรก็ตามก็ให้พบภาพสลักเทพ 9 องค์ ใบสมัยเมืองพระนคร โดยเทพแต่ละองค์ตามรูปแบบการสร้างของขอมมักจะประทับอยู่ในซุ้ม แต่ส่วนรับบางภาพก็สลักขลุ่ยสูงออกมาภายใต้พลับพลาที่แยกออกจากกัน หรือบางครั้งก็สลักแยกแต่ละองค์เป็นภาพเดี่ยว มีเศียรสำหรับตั้งฐาน ภาพสลักขลุ่ยต่ำเป็นภาพเทพ 9 องค์นี้ มีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากพอสมควรตามศาสนสถานของขอม ซึ่งอาจจะใช้ประดับอาคารทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งจะขอยกตัวอย่างประติมากรรมเทพ 9 องค์ซึ่งประกอบไปด้วยเทพพญาวะระ 4 องค์และเทพอื่น ๆ อีก 5 องค์ที่อยู่ในตอนต่อไป

ศจ. รอง ปัวเรอเล² ได้กล่าวไว้ว่า มีพื้นหลังเพียง 2 ชิ้นที่มีลักษณะเป็นเทพพญาวะระที่ปรากฏใบเขมร ปรากฏที่พื้นหลังที่วัดเชวียง (Chveang) รูปแบบศิลปะสมัยไพรกเมง และอีกชิ้นหนึ่งไมทราบที่มาเป็นรูปแบบสมัยสมโบโรโหลก ทั้ง 2 รูปแบบนี้อยู่ใบสมัยก่อนเมืองพระนคร (Pre-Angkorian Period) ทั้งสองนี้แสดงภาพออกมาตรงกับซ้ำกับที่พบใบรูปสลักเทพทั้ง 9 ที่ปราสาทออกม (รูปประกอบที่ 44) และศิลปะแบบขายน (รูปประกอบที่ 45)

ศจ. มจ. สัมพรทิศ พิษกุล³ ทรงกล่าวว่า ได้เคยเชื่อว่า รูปเทพ 9 องค์ที่ปรากฏขึ้นมอญ แต่ใบศิลปะขอมทั้งใบสมัยเมืองพระนคร (Angkorian Period) ลงมาเป็นรูปเทพพญาวะระ ศจ. มจ. สัมพรทิศ กล่าวว่าการเข้าใจเช่นนั้นไม่ถูกต้อง เพราะปรากฏารูปเทวดานี้มีเทพพญาวะระที่ปรากฏ 4 องค์ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู และพระเกตุ กล่าวคือ พระอาทิตย์และพระจันทร์สลักไว้ 2 องค์แรก พระราหูและพระเกตุองค์สุดท้าย พระอินทร์เป็นหัวหน้าจะอยู่ตรงกลางทรงช้างเป็นพาหนะ มีเทพอีก 4 องค์ซึ่งเป็นเทพฤๅษาศาสตร์เช่นเดียวกับพระอินทร์รวมทวย แต่ใบรูปเทพ 9 องค์ที่ปราสาทเขาพระวิหาร พระอินทร์ทรงสิงห์เป็นลักษณะพิเศษ ซึ่งอาจจะกลายมาจากคำว่า สิงหาสน์ ท้าวฤๅษะทรงม้ามักจะอยู่ลำดับที่ 6 เทพอื่น ๆ เปลี่ยนอันดับกันไปได้ เช่น พระยม พระอิเหนา พระอสุรา พระพายุ และบางครั้งก็ยังปรากฏว่ามีพระพรหม พระนารายณ์ และพระวิฆเนศวรรวมอยู่ด้วย

1 วิชาปีย เสนาะคำ ทศิความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร 2534) หน้า 44

2 Jean Bisselier *Asie Du Sud-est : Le Cambodge* (Paris : 1966) p.292 - 293 from *Bulletin de L'ecole Française d'Extrême - Orient* (BEFEO XXXV PI IIIP)

3 สัมพรทิศ พิษกุล ศจ. มจ. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

ใบฉานจักรพรรดิองค์พระชินธุการเป็นเทพรักษาทิศด้วย กล่าวว่าเป็นประเทศอินเดีย
เชื่อว่าพระชินธุการรักษาทิศตะวันออกเฉียงใต้แทนพระอิทธิ โดยปรากฏในภาพสลักที่พาทามิ
ทัมบอร์เขมาทริกล่าวถึงพระพรหมและพระนารายณ์ว่าเป็นโลกบาล โดยกล่าวว่า เมื่อพระพรหม
เป็นโลกบาล พระองค์ไม่ให้ทรงหงส์และไม่มี 4 พระพักตร์ แต่มี 4 กร ถือลูกประคำ หนังสือ
คอกบัว และหมอนำอย่างเกว แต่ที่พาทามิไบอินเดีย พระพรหมประทับนั่งอยู่เหนือคอกบัว มี 4
พักตร์ แต่ในกลุ่มเทพ 9 องค์ที่ปราสาทพระวิหาร พระพรหมมีพักตร์เดียว ทรงหงส์ และมี 2 กร¹

ส่วนพระนารายณ์ในรูปของโลกลบาลที่ปรากฏในภาพสลักรูปเทพ 9 องค์ที่ปราสาทขาม
ซึ่งเป็นเพียงแห่งเดียวที่ปรากฏพระนารายณ์รวมอยู่ด้วยนั้น พระนารายณ์มี 2 กร ทรงครุฑ

ความหมายของรูปเทพทั้ง 9 องค์ที่สลักเรียงแถวกันนั้น อธิบายความหมายโดยยาก
ศจ.มจ. สุภัทรทิศ ศิริกุล² กล่าวว่าเข้าใจว่า คงสร้างขึ้นเป็นของแก่นบ เพราะจารึกประกอบรูป
เทพ 9 องค์ที่ปราสาทขอม ใน พ.ศ. 1544 ได้กล่าวว่ารูปเทพเหล่านี้สร้างเพื่ออุทิศถวายแด่
พระอิศวร ทัมบอร์เรศวรกล่าวว่า ในประเทศอินเดียนั้นไม่เคยปรากฏรูปเทพ 9 องค์ คือ พระอาทิตย์
พระจันทร์ พระราหู และพระเกตุ ซึ่งเป็นเทพในกลุ่มเทพนพเคราะห์ของชาวอินเดียรวมอยู่กับ
เทพอื่น ๆ เช่น พระอินทร์ พระพรหม พระยม พระอิทธิ พระอิสาน พระพาย พระนารายณ์ และ
พระชินธุการ ซึ่งเทพเหล่านี้เป็นเทพที่ประกอบในจำนวนเทพทั้ง 9 องค์ที่ปรากฏในภาพสลักของ
ขอม ซึ่งมีลักษณะเป็นของขอมโดยเฉพาะ (ศจ.มจ. สุภัทรทิศ ศิริกุล เรียกว่า ประเพณีอินเดีย-
ขอมโดยเฉพาะ)

รูปของเทพพระเทวราชและเทพอื่น ๆ ในศิลปะเขมรนั้น ปรากฏว่ามีการแกะสลัก
เทพ 9 องค์เรียงแถวกับเบสิลา³ คือ

1. เทพ 9 องค์จากปราสาทขอม⁴ เป็นแห่งศิลปะสลักลายศิลปะขอมแบบบันทายศรี
หรืออาจประมาณ พ.ศ. 1544 ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร (รูปประกอบที่ 44)

1 สุภัทรทิศ ศิริกุล ศจ.มจ. เรื่องเดียวกัน หน้า 108

2 สุภัทรทิศ ศิริกุล ศจ.มจ. เรื่องเดียวกัน หน้า 293

3 J. Boisselier Asie DU SUD - EST : LE COMBOIDGE (Paris : 1966)
อ้างแล้ว หน้า 292 - 293

4 ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครได้เก็บรักษาเทพพระเทวราชและเทพอื่น ๆ ซึ่ง
สลักเบสิลาไว้ 2 ชิ้น คือ จากปราสาทขอมนี้และจากปราสาทไลเล เมืองสุตทริชมทำจาก
ศิลาทราย (รูปประกอบที่ 50)

ปรากฏเทพ คือ

- 1.1 พระอาทิตย์ ประทับนั่งบนม้า ๓ เศียร
- 1.2 พระจันทร์ ประทับนั่งบนแท่น
- 1.3 พระอินทร์ ทรงแรด
- 1.4 พระพรหม ทรงหงส์
- 1.5 พระอิศวร ทรงช้าง
- 1.6 พระพาย ทรงม้า
- 1.7 พระยม ทรงกระบือ
- 1.8 พระราหู ทอกลงเป็นลำตัวของงูเห็นครึ่งตัว
- 1.9 พระเกตุ ทรงสิงห์

2. เทพรักษาทิศ และเทพพเคราะห์ที่ศิลปะเขมรแบบบายน¹ ตัวอย่างเช่น แท่งศิลา

สลักลาย ปรากฏภาพเทพทั้ง 9 คือ (ภาพประกอบที่ 45)

- 2.1 พระอาทิตย์ ประทับนั่งบนม้าหลายเศียร
- 2.2 อาจจะเป็พระจันทร์ ประทับนั่งบนแท่น
- 2.3 อาจจะเป็พระอินทร์ ทรงแรด (ไม่ชัดเจน)
- 2.4 เทพ ? ทรงสิงห์
- 2.5 พระอิศวร ทรงช้าง
- 2.6 พระพาย ทรงม้า
- 2.7 พระยม ทรงกระบือ
- 2.8 อาจจะเป็พระราหู แต่ภาพจะดูไม่ชัดเจน
- 2.9 พระเกตุ ทรงสิงห์

เทพที่ประกอบในกลุ่มเทพพเคราะห์ที่มีการนับถือและสร้างเป็นประติมากรรมรูปเคารพมากที่สุด คือ พระอาทิตย์ หรือพระสุริยะ ในอาณาจักรขอมก็มีการนับถือเช่นกัน แต่ไม่อาจกล่าวได้ว่า อาณาจักรขอมมีการนับถือพระอาทิตย์ หรือเรียกว่าอิทธิไศวะหรือไม่ เนื่องจากไม่มีหลักฐานที่ชัดเจน หลักฐานที่ปรากฏเกี่ยวกับพระอาทิตย์ในศิลปะขอม คือ

¹ Jean Boisselier

หลักฐานเกี่ยวกับจารึกซึ่งเกี่ยวข้องกับพระอาทิตย์¹

จารึกขอมสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครได้กล่าวถึงสิ่งของที่ถวายแก่พระภมมาราติพย
คือ พระอาทิตย์ ว่าเป็นใหญ่

จารึกภาษาสันสกฤตที่ปราสาททวลาเปจในรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1
(พ.ศ. 1565 - 1593) เรียกพระอาทิตย์ว่า ภาณุภมมาระ ซึ่งมาจากคำภาษาสันสกฤตว่า
ภมมาร (กะ)

จารึกภาษาสันสกฤตของท่านศรีนิวาสกวตีที่ปราสาทบกอง กล่าวถึงพระนารายณ์
มีนามว่า มุราชาติ-ภมมาระ² และจารึกภาษาขอมเรียกพระอิศวร (หิวัระ) ว่า ภมมาระ -
วีเรศวร กล่าววาทว่าภมมาระมีปรากฏแพร่หลายในหมู่เกาะอินโดนีเซียด้วย และปรากฏในจารึก
ภาษาทมิฬในอินเดียมียกกล่าวว่า พระอาทิตย์ - ภมมาระ คือ พระภมมาราติพยนั่นเอง

จารึกที่วัดกัมโบจในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 และจารึกที่ปราสาทโลเอียงสโรค
ใน พ.ศ. 1324 กล่าวถึงการสร้างรูปพระอิศวรพร้อมด้วยรูปพระอาทิตย์ อาจจะเป็นไปได้ที่
พระอาทิตย์ พระอัคนี และพระเพด็จมักจะเป็นคู่แทนพระอิศวรได้ พระอิศวรเคยได้รับการบูชา
ภายใต้รูปของพระอาทิตย์ด้วย กล่าวว่าเป็นว่าพระอัคนีหรือพระอาทิตย์มาร่วมกับพระอิศวรทั้ง
สององค์จะมีหน้าที่เป็นแสงสว่างประจำโลกของพระอิศวร

ในประโยชน์ตรัตนะ มีการกล่าวสรรเสริญพระอาทิตย์พร้อมกับพระอัคนี และพระรุทระ
ถือว่าพระอัคนีเป็นเทพหัวหน้าของพระอาทิตย์ พระรุทระหรือพระอิศวรก็เป็นแหล่งกำเนิดที่
สำคัญของกำลังแรงของพระองค์

แต่อย่างไรก็ตามยังไม่ได้พบเทวรูปพระอาทิตย์ตามจารึกต่าง ๆ เหล่านี้

หลักฐานรูปเคารพพระอาทิตย์ที่พบในศิลปะขอม

เทวรูปพระอาทิตย์ในศิลปะขอมสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร เทวรูปเหล่านี้พบที่
แหลมโคชินไชบาแถบปากแม่น้ำโขงส่วนใหญ่ว่าว่ารูปแบบของเทวรูปพระอาทิตย์เกี่ยวข้องกับ
ศิลปะอินเดียภาคเหนือ ซึ่งพิจารณาจากการสวมเครื่องแต่งกาย นายกมเลศวร ภักดาจารย์
กล่าวว่า ลักษณะรูปประติมากรรมพระอาทิตย์ของขอมสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครได้รับอิทธิพล
ของอินเดียภาคเหนือ เช่นเดียวกับศิลปะทวารวดีซึ่งเดิมได้รับอิทธิพลจากอินเดียเหนือ ต่อมาจึงได้รับ
อิทธิพลของศิลปะอินเดียใต้เข้ามาแทนที่

1 สัททริศ ทิศกุล ศ.ม.จ. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม อ้างแล้ว หน้า 95

2 สัททริศ ทิศกุล ศ.ม.จ. อ้างแล้ว หน้า 96

ลักษณะประติมากรรมของพระอาทิตย์ในศิลปะขอมก่อนสร้างเมืองพระนครคล้ายกับพระอาทิตย์ที่ปรากฏในอินเดียมากเห็นคือ ศจ.มจ. สุกุมารทิศ ทิศกุลกล่าวไว้ว่า เกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลศิลปะอิหร่านอีกตอนหนึ่งคือ ทรงเสื้อคลุมยาว และสวมรองเท้าบูท มีสายอวยงยักตะ ซึ่งเป็นเข็มขัดที่ลักษณะของบูทก็เหมือนพระอาทิตย์หรือโซโรอัสเตอร์ เท้ากับสายบูทหรือขลุ่ยวิฑของพราหมณ์ ได้เบี่ยงกล่าวแล้วว่าถ้ามีการปรากฏกล่าวถึงว่า พวกนักบวชอิหร่าน ที่อพยพมาจ หรือที่ซึ่งเดิมอาศัยอยู่ในสกทวิป ที่อัสซาคินิเกียน (ตรงกับแถบเฮลิสถานหรือศาสนสถานทางภาคตะวันออกของอิหร่าน) พวกนี้จะมาทอวักตะ (เช่นเดียวกับเทวรูปของพระอาทิตย์)

คำว่าศกพราหมณ์ปรากฏในศิลาจารึกขอมสมัยเมืองพระนครอยู่บ่อย ๆ ตามที่ ศจ.มจ. สุกุมารทิศ ทิศกุลกล่าวไว้ว่า ศกพราหมณ์น่าจะตรงกับพระนารายณ์มากกว่า จารึกที่ปราสาทตาบา (พ.ศ. 1584) ในรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ซึ่งจารึกหลักนี้แต่งเป็นภาษาสันสกฤต และภาษาขอมกล่าวว่า ท่านภูวนาทิตย อนุชาพระนางวิรัลคณี ได้อุทิศสิ่งของถวายแด่เทพเจ้า ซึ่งพระนามในจารึกภาษาสันสกฤตที่ไม่สมบูรณ์ เรียกชื่อเทพเจ้าว่า พระกฤษณะ ผู้กำลังจับนก (หูกวิฑเร กฤษณะ) จารึกภาษาก็กล่าวถึงพระพราหมณ์ และจารึกที่ปราสาทจังก์กกล่าวถึงการสร้างเทวาลัยถวายศกพราหมณ์ใน พ.ศ. 1395 (เป็นปีแรกของการเสวยราชย์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5) ซึ่งศกพราหมณ์ก็อาจจะหมายถึงพระนารายณ์ด้วย แต่พระอาทิตย์จะเป็นองค์เดียวกับพระนารายณ์ได้หรือไม่ ตามที่ได้อธิบายในสมัยพระเวทของอินเดีย พระวิษณุหรือพระนารายณ์ที่เกี่ยวข้องกับเทพในกลุ่มอาทิตย์ เช่น การเดินทางแต่ละวันของดวงอาทิตย์ผ่านสามโลกคือ พื้นดิน อากาศ และท้องฟ้า² เกี่ยวกับการย่างฐานขุมของพระนารายณ์ (ปางตรีวิกรม) พาทะของพระองค์ก่อกรรณ เติบโตเป็นลักษณะของดวงอาทิตย์ และใบไม้เขียวขจีเป็นเทพที่เฝ้าประตูศาสนสถานด้วย³ และพระนารายณ์ก็ทำให้เกิดจากดวงอาทิตย์⁴

ถึงกับที่ว่าพระอาทิตย์เป็นองค์เดียวกับพระนารายณ์นั้น ตามทฤษฎีอาจเกี่ยวข้อกันอยู่ แต่ไม่มีลักษณะของรูปภาพหรือประติมากรรมที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจน กล่าววาศาสนสถานในเมืองพุกามของประเทศพม่า พระอาทิตย์เป็นอวตารของพระนารายณ์ และในเกาะชวา พระอาทิตย์อาจเป็นองค์เดียวกับพระกฤษณะก็ได้⁵ ในอาณาจักรขอมนี้หลักฐานของพระนาม

1 สุกุมารทิศ ทิศกุล ศจ.มจ. เรื่องเดียวกัน หน้า 97

2 ลูทึม รุ่งเรืองศรี เทวภาพระเวท อาจแล้ว พนา

3 T. A. G. Rao อาจแล้ว หน้า 304

4 สุกุมารทิศ ทิศกุล ศจ.มจ. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

5 สุกุมารทิศ ทิศกุล ศจ.มจ. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

ของกษัตริย์ปกครองอาณาจักรขอมหลายองค์ซึ่งมีพระนามหมายถึงพระอาทิตย์คือ พระนามของ
กษัตริย์สุริยวรมัน ซึ่งมีหลายพระองค์ นั่นอาจจะหมายถึงการเกี่ยวข้องกับชื่อ อาจแสดงว่ามีการ
นับถือในความสำคัญแก่พระสุริยะเพราะว่าพระนามของเพมมาดังเป็นชื่อกษัตริย์ยิ่งใหญ่ของ
อาณาจักรขอม

ศิลปะจามหรือจัมปา

อาณาจักรจามหรือจัมปาเป็นอาณาจักรโบราณตั้งอยู่ทางภาคกลางของฝั่งตะวันออก
ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ประเทศเวียดนามในปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลของอารยธรรม
อินเดียมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 9 - 10 มีการทำสงครามกับอาณาจักรใกล้เคียงทาง
เหนือ และที่สุกักตกเป็นของอาณาจักรไทเวียด หรือเวียตนามในกลางพุทธศตวรรษที่ 24
อาณาจักรจัมปานั้นได้รับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียจากอาณาจักรอื่นด้วยเช่น เขมร และชวา
โดยเฉพาะเขมรรับอิทธิพลศาสนาพราหมณ์ทั้งไสวินิกาย และไวษณินิกาย¹

ที่อาณาจักรจัมปานั้นได้พบหลักฐานรูปเทพ 9 องค์คล้าย ๆ ศิลปะของเขมรที่โบราณ
สถานที่สำคัญของจัมปาคือที่ปราสาทตราเกียว² เป็นประติมากรรมลอยตัวขนาดเล็ก ปรากฏ
เทพพญางูเห่าหรือ พระอาทิตย์และพระจันทร์รวมกับเทพอื่น ๆ เริ่มจากซ้ายมือ พระอาทิตย์
ที่ท่า 7 เพ็ชร พระจันทร์ข้างบนแบบทาสยะไม้ชัดเจน พระพรหมทรงหงส์ พระอินทร์ทรงช้าง
และเทพอีก 4 องค์ซึ่งเป็นพาคณะที่ทรงประทับนั้นถูกทำลายไป (ภาพประกอบที่ 46)

สำหรับรูปเทพสุริยะนั้นกล่าวว่า ในจัมปาเทพสุริยะเทพองค์หนึ่ง ทางขวา ถือทวน³ แต่
ไม่ทราบรายละเอียด

1 สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ม.ร.ว. ศิลปะจามและศิลปะพม่า อ่างแล้ว หน้า 1

2 J. Boisselier อ่างแล้ว หน้า 292

3 สุกัทรทิศ พิศกุล ศ.มจ. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม หน้า 73

ทวาร

มีประติมากรรมที่ปรากฏเกี่ยวกับเทพนพเคราะห์ซึ่งได้แก่ จันทรโลโรจกรังที่
หมู่บ้านปริมมะ หรือเรียกว่าเทวาลัยปริมมะนั้น ศิลปะชาวภาคกลาง (พ.ศ. 1200 - 1470)
ตั้งอยู่ภายในกำแพงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส 3 ชั้น มีประตูทุกทิศแต่ละชั้น ลานชั้นในสุดมีเนื้อที่ 110
ตารางเมตร ด้านกว้าง 222 เมตร ด้านนอกกว้างและยาวด้านละ 390 เมตร ลานชั้นในมีเทวาลัย
ขนาดใหญ่ 3 หลังหันหน้าไปทางทิศตะวันออก หลังกลางสร้างถวายพระอิศวร มีเทวาลัยของ
พระพรหมอยู่ทางทิศใต้ และพระนารายณ์อยู่ทางทิศเหนือ ตรงข้ามเทวาลัยพระอิศวรมีเทวาลัย
ขนาดเล็กประดิษฐานรูปโขนนที มีรูปพระอาทิตย์และพระจันทร์ทรงรถอยู่ 2 ทาง¹

รอบฐานชั้นบนของเทวาลัยพระอิศวรมีภาพ 24 ภาพ แสดงถึงเทพผู้รักษาทิศและเทพ
อื่นๆ รวม 17 องค์ เริ่มจากด้านซ้ายจากทิศตะวันออกประตักนิล (เวียงขวา) ไปทางใต้ ตะวันตก
และเหนือ ตามลำดับ คือ พระอินทร์ (ทิศตะวันออก) พระฤๅษณ์สี่ พระอิทธิ (2 รูปแสดงปาง
กรูณาและปางโกธรม) หนุมาน พระยม (ทิศใต้ 2 รูป) พระพรหมนัสบดี พระโนรวิศ พระอาทิตย์
(2 รูป) พระวรุณ (ทิศตะวันตก 2 รูป) พระขันธกุมาร พระพาย (2 รูป) พระกามเทพ
ท้าวภูเวง (ทิศเหนือ) พระโลมหรือพระจันทร์ (ทิศเหนือ) พระวิฆณุกรรม พระอิศาน (2 รูป)
พระนารายณ์ และพระอินทร์ (ทิศตะวันออก)²

จันทรโลโรจกรังหรือเทวาลัยปริมมะนั้นเชื่อว่าสร้างขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ 1๖
โดยพระเจ้ามอญ กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งชาวภาคกลาง หรือสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระองค์ใน
ราว พ.ศ. 147๐ สมัยชาวภาคกลางนี้อาจเรียกว่า ศิลปะอินเดียน-ชวา เพราะศิลปะอินเดียนมี
อิทธิพลสูง³

นอกจากนั้นลวดลายที่นิยมใช้ประดับกรอบประตูหรือซุ้มมักเป็นลายหน้ากาล หรือเกียรติ
มุข หรือหน้าราหู และลายนกร อาจจะได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมภาคใต้ของประเทศ
อินเดียน ในสมัยหลังนพตะ (พุทธศตวรรษที่ 11 - 13) หน้ากาลหรือเกียรติมุข⁴ หรือหน้าราหู

-
- 1 ศุภพรพิศ พิศกุล ศ.จ.มจ. ศิลปะอินเดียน-ชวาโบราณ หน้า 23 - 24
  - 2 ศุภพรพิศ พิศกุล ศ.จ.มจ. เรื่องเดียวกัน หน้า 29
  - 3 ศุภพรพิศ พิศกุล ศ.จ.มจ. เรื่องเดียวกัน หน้า 2๖
  - 4 ศุภพรพิศ พิศกุล ศ.จ.มจ. เรื่องเดียวกัน หน้า ๖ - 6

ก้นบัวสี่ตัว มองเห็นทางด้านหน้าไม่มีริมฝีปากล่าง มีลวดลายหลายลายเปลวไฟอยู่เหนือหน้าอก
หน้าอกอยู่เหนือกรวยประคองหรือหน้าคาง ที่ปลายกรอบมักจะมีริ้วระลอก คือจรเข้มแต่งวง
เหมือนข้างทับหน้าอกทั้ง 2 ข้างด้วย

ศิลปะจากตะวันตก

พระอาทิตย์และพระจันทร์ปรากฏประติมากรรมอยู่ที่จินตจาโก ซึ่งเกี่ยวข้องกับพุทธ
มหายาน ซึ่งมีรูปพระอโมฆบาศคือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 8 กรอยู่ล้อมรอบด้วยนางสยาม
คารา พระศุภกุมาร หันกริพ และนางภฤกษี ประติมากรรมบนแผ่นสำริดที่เข้าใจว่า ได้แบบ
ศิลปะจากทางตะวันออกเนื่องเหนือของอินเดีย ตรงกลางคือรูปพระอโมฆบาศหรือพระโพธิสัตว์
อวโลกิเตศวร ขึ้นแสดงปางประทานพร ประทานอภัย ถือบวงบสศ ลูกประคำ หิ้งล้อ โมตรี
ทัณฑ์ ทอแก้ว และกลีโพน้า มีบริวารทั้ง 4 ขึ้นอยู่เบื้องล่าง มีพระขยานิพุทธเจ้า 4 องค์ และ
นางคารา 2 องค์ ประทับนั่งอยู่ล้อมรอบบนแผ่นเบื้องหลัง พระขยานิพุทธองค์ที่ ๖ คือ พระ
อมิตราปรากฏอยู่เหนือศีรษะของพระอโมฆบาศแล้ว ยังมีพระอาทิตย์และพระจันทร์อยู่บนยอด
ของแผ่นเบื้องหลัง จารึกไทยแผ่นท้ายหลังได้กล่าวไว้ พระเจ้ากฤตชนทรได้ทรงสั่งให้สร้างเพื่อ
อุทิศส่วนกุศลแก่พระอาจารย์ ปิตามารดา และบรรพชิต (พระเจ้ากฤตชนทร กษัตริย์องค์สุดท้าย
แห่งราชวงศ์สิงหาสนา พ.ศ. 1811 - 1835)

สำหรับประติมากรรมรูปพระสุริยะนั้นจากหนังสือ The Bronze of Nalanda and
Hindu Javanese Of A.J. Burnet Kemper² กล่าวถึงพระสุริยะสำริดจากชาว
พร้อมกับบริวาร 2 องค์ มีรูปแบบสัมพันธ์กับศิลปะของปาละของอินเดีย (เป็นสมบัติของเอกชน)

พระสุริยะพร้อมบริวาร 2 องค์ องค์หน้าขวามีมือถือปาลก้าและหนังสือ อาจจะเป็น
ปิงทละ สิ่งเคารพของชาวเมือถือโธและหอก อาจจะเป็นตัวแทนแห่งกองทัพสวรรค์
พระสุริยะสวมมงพระบาทมุกและมีคทาทางพระกรซ้าย ไม่ปรากฏมาอยู่ด้วยซึ่งทำให้เป็นที่สงสัย
อยู่ และทางพระกรขวาก็ไม่ทราบว่ามีวัตถุใดด้วย (รูปประกอบหน้า 43)

1 สุภัทรทิศ หิสิกุล ศจ.มว. เรื่องเดิม หน้า 84 - 85

2 A.J. Burnet Kemper, The Bronze of Nalanda and Hindu Javanese Art
(Lete E.J. Brill LTD, 1933) p. 37 - 38

สรุป

กับแผนที่ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลศาสนาพราหมณ์จากประเทศอินเดียมาตั้งแต่ประมาณราวพุทธศตวรรษที่ 7 - 8 สำหรับรูปแบบของเทพพเคราะห์ในอินเดียซึ่งประกอบด้วยพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร พระเสาร์ พระราหู และพระเกตุ ปรากฏว่าอาณาจักรต่าง ๆ ในสมัยโบราณแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งได้แก่ พม่า ขอม จัมปา ลาว มีการนับถือเทพพเคราะห์เป็นบางองค์เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสุริยะ หรือพระอาทิตย์ซึ่งมักจะมีการสร้างเป็นประติมากรรมเดี่ยว ๆ หรืออยู่ร่วมกับเทพอื่น ๆ เช่น พระจันทร์ พระราหู พระเกตุ พระอินทร์ ฯลฯ ซึ่งอาจเนื่องจากว่า พระสุริยะหรือเทพอาทิตย์นั้นเป็นเทพที่เก่าแก่ตั้งแต่พุทธะเวทของอินเดีย มีลัทธิที่นับถือเป็นเอกเทศในอินเดียด้วย จึงจัดว่าเป็นเทพที่สำคัญและมีบทบาทเด่นกว่าเทพอื่น ๆ ทั้ง 9 องค์

ในพม่า เขมร จัมปา ลาว และไทย (ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป) โปชนหลักฐานของประติมากรรมรูปเคารพและจารึกที่กล่าวถึงพระสุริยะ โดยเฉพาะที่พบที่อาณาจักรขอมหรือเขมร รวมทั้งศิลปะลพบุรีในประเทศไทย (ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป) พบหลักฐานของการนับถือเทพจำนวน 9 องค์ในเขมร หรือ 17 องค์ในลาว สอดคล้องกัน กล่าวว่าจะจะเป็นเทพรักษาทิศในจำนวนนั้นจะมีเทพสำคัญบางองค์ในเทพพเคราะห์รวมอยู่ด้วย เช่น ในลวปรากฏพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระพฤหัสบดีอยู่ด้วย (หรือมีเฉพาะพระอาทิตย์กับพระจันทร์ 2 องค์เท่านั้น) ในเขมรพบหลักฐานการนับถือเทพ มีหลักฐานภาพแกะสลักเทพเหล่านี้รวมอยู่เป็นแถวจำนวน 9 หรือ 10 องค์ (ซึ่งมักจะพบ 9 องค์มากกว่า) ซึ่งปรากฏเทพพเคราะห์รวมอยู่ด้วยคือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู และพระเกตุ นอกจากนั้นเป็นเทพอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่เทพพเคราะห์ เช่น พระอินทร์ (ซึ่งปรากฏอยู่เสมอในภาพของเทพเหล่านี้) พระพาย พระพรหม พระอิศวร พระยม พระขันธกุมาร และพาวกเวร

เป็นที่น่าสังเกตว่าเทพอื่น ๆ และเทพพเคราะห์บางองค์ที่ได้พบว่าสลักอยู่ร่วมกันในศิลปะของเขมรหรือจัมปา (รวมทั้งศิลปะลพบุรีในประเทศไทย) เป็นลักษณะของเทพจำนวน 9 องค์แต่เป็นลักษณะที่แตกต่างจากความเชื่อของอินเดีย เพราะคำว่า เทพพเคราะห์นั้นหมายถึงเทพที่เกี่ยวข้องกับดาวพระเคราะห์ทั้ง 9 ได้แก่ พระอาทิตย์ (ดวงอาทิตย์) พระจันทร์ (ดวงจันทร์) พระอังคาร (ดาวอังคาร) พระพุธ (ดาวพุธ) พระพฤหัสบดี (ดาวพฤหัสบดี) พระศุกร (ดาวศุกร) พระเสาร์ (ดาวเสาร์) พระราหู (ดาวราหูที่นับทั้งพระอาทิตย์และ

พระจันทร์) พระเกตุ (ดาวหางหรือสีฟงโต-ดาวตก) แต่ในศิลปะเขมรนั้นปรากฏเทพพเคราะห์ เพียง 4 องค์ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู และพระเกตุ และมีเทพอื่น ๆ ร่วมด้วยซึ่งไม่ใช่เทพพเคราะห์ เช่น พระอัถพี พระพรหม พระพาย พระยม และพระอินทร์ เทพเหล่านี้เป็นเทพชั้นรอง และในอินเดียมีทมิฬที่ซึ่งกล่าวว่ามีหน้าลักษณะต่าง ๆ

ลักษณะของเทพพเคราะห์ที่ปรากฏในอินเดียกัน บางชิ้นจะสลักอยู่รวมกัน (รูปประกอบที่ 19 - 22) โดยมีพระพิฆเนศวรร่วมอยู่ด้วยกับเทพพเคราะห์ทั้งกล่าว โดยอยู่เป็นองค์แรก (รูปประกอบที่ 19) รูปแบบคล้ายกันที่ปรากฏในศิลปะขอม (แต่ศิลปะขอมเทพแต่ละองค์มักจะมีลักษณะที่เห็นชัดเจน) และรูปแบบในอินเดียอีกรูปแบบหนึ่งก็คือ การสร้างรูปเคารพเทพพเคราะห์เฉพาะแต่ละองค์ แล้วนำไปตั้งเรียงกันตามทิศต่าง ๆ ทั้ง 8 ทิศ โดยมีพระอาทิตย์เป็นประธานตรงกลาง มักจะพบตามศาสนสถานขุขันธ์เพื่อพระอาทิตย์โดยตรง (รูปประกอบที่ 33)

ลักษณะทั้งที่กล่าวมานี้ อาจจะสันนิษฐานได้ว่า ประติมากรรมรูปเทพ 9 องค์ในศิลปะเขมรหรือจัมปาศักดิ์อาจได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องเทพพเคราะห์ แต่เขมรนั้นไม่ได้รับเอารูปแบบทั้งหมดของอินเดียมา ซึ่งถ้าเราจะเรียกเทพ 9 องค์ที่ปรากฏในศิลปะเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร (ซึ่งปรากฏเทพพเคราะห์เพียง 4 องค์) ว่าเทพพเคราะห์เหล่านั้นก็ไม่ได้ถูกต้องนัก เพราะเทพที่ปรากฏในเขมรไม่ใช่เทพที่เกี่ยวข้องกับดาวพระเคราะห์ทั้ง 9 ทุกองค์ มีเพียง 4 องค์เท่านั้นที่เป็นเทพพเคราะห์

อย่างไรก็ตามศาสตราจารย์ฌ็อง บัวเชอเลีย (Jean Boisselier) ก็กล่าวว่า รูปแบบที่เป็นเทพพเคราะห์ในเขมรนั้นได้ปรากฏในศิลปะสมัยก่อนเมืองพระนคร คือที่วัดช้าง (Chveang) ศิลปะสมัยไพรกเมง และอีกชิ้นไม่ทราบที่มาเป็นศิลปะสมัยขอมโบราณในลูก

สิ่งที่น่าสังเกตสำหรับเทพพเคราะห์ในเขมรที่ปรากฏร่วมกับเทพอีก 5 องค์นั้นเป็นเทพที่เทพ ๆ แม้แต่ในอินเดียเองก็รู้จักพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู และพระเกตุคือพอดสมทรวง โดยเฉพาะ 2 องค์แรกเป็นเทพที่รู้จักตั้งแต่สมัยพระเวทรุ่นเดียวกับพระอินทร์ พระพาย พระอัถพี (ซึ่งมักจะปรากฏด้วยกันในศิลปะของเขมร) และรูปแบบลักษณะทางประติมาวิทยาของเทพ 4 องค์นี้สังเกตได้ไม่ยากนัก เช่น พระอาทิตย์ทรงมา (หลายตัว หรือ 7 ตัว) พระจันทร์ตามทมิฬ อังศุมทเวทตามของอินเดียก็กล่าวว่า ประดับทั้งสี่ทศมาณี หรือประดับสี่ทศมาณี (ในศิลปะเขมรมักมีงูพันรอบ) พระราหูมักจะสังเกตได้ง่ายเพราะมักจะเป็นอสุรี มีลำตัวเป็นงู หรือเป็นอสุรีหรือยักษ์ยักษ์ (ดูภาพประกอบที่ 44, 46) ส่วนพระเกตุนั้นที่องค์สุดท้ายออกจากพระ

ราชู รูปแบบหรือภาพปะของศิลปะเขมรบอกว่าประทับสิงห์ ใบไม้กิริของอินเตียเช่น คัมภีร์
 วิศวกรมศิลป์ว่า อาจจะเพิ่มมา 10 ตัว จึงกล่าวได้ว่ารูปแบบพานะของพระเกตุไม้แ
 ขอบนัย ส่วนเทพพระเคราะห์อื่น ๆ เช่น พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี (เทพองค์นี้ปรากฏ
 ใบประติมากรรมเทพรักษาทิศและเทพอื่น ๆ 17 องค์ของชาว) พระศุกร พระเสาร์บันรูปไม่ชัดเจน
 และเป็นเทพที่ไม่เด่นชัด แม้ในประเทศอินเตียเองก็ไม่ค่อยปรากฏรูปเคารพของเทพ 5 องค์นี้
 เท่าใดนัก แม้ในภาพสลักเทพพระเคราะห์ของอินเตียก็มักจะสลักภาพเทพเหล่านั้นคล้าย ๆ กัน
 และไม่มีภาพปะที่สังเกตได้ (ภาพประกอบที่ 19 - 22) ดังนั้นเมื่ออิทธิพลของความเชื่อของ
 อินเตียเข้ามาในเขมร โดยเฉพาะเมื่อหลังจากหลักฐานศิลปกรรมเทพ 9 องค์ ศิลปะสมัยเมือง
 พระนครเขมรอาจจะทำรูปแบบเทพ 9 องค์ในแบบเฉพาะของตน (ศจ.มจ. สุกัทธิศ กิสิกูล
 กล่าวว่า รูปแบบอินเตีย-สยามโดยเฉพาะ เพราะใบอินเตียไม่ปรากฏเทพ 9 องค์แน่นอนในเขมร
 เลย) โดยนำเฉพาะเทพที่สำคัญ ๆ และเทพที่เขมรรู้จัก (มักจะเป็นเทพชั้นรอง) มาสลักรวม
 กัน 9 องค์ ซึ่งจำนวน 9 องค์นั้นอาจจะได้เลียนแบบมาจากเทพพระเคราะห์ของอินเตียก็ได้
 โดยเฉพาะเมื่อศาสตราจารย์ของ บัวเชอได้กล่าวไว้ว่า ก่อนทวารวดีในเขมร (สมัยก่อน
 เมืองพระนคร) ไม่ปรากฏรูปแบบเทพพระเคราะห์มาก่อนแล้ว แต่อย่างไรก็ตามการอ้างหลักฐาน
 ของศจ. รองศาสตราจารย์แพรวหล้า และศจ.มจ. สุกัทธิศก็กล่าวว่า ไม่เคยพบรูปแบบเทพพระเคราะห์
 ในเขมรเลย

ความเชื่อในการสร้างรูปเทพพระเคราะห์เรียงกับใบอินเตียมีเกิดว่า เพื่อให้บูชาได้มี
 ความสมบูรณ์เกี่ยวกับทิศตะวันตก (ใบไม้ทรงบูชา) และเพื่อประจักษ์ และรักษาอณ
 กาลต่าง ๆ ด้วย ในเขมรนั้นมีหลักฐานจารึกที่ประกอบด้วยรูปเทพ 9 องค์ที่ปราสาทออกมใน
 พ.ศ. 1๖44 (รูปประกอบที่ 44) ว่าสร้างถวายพระศิวะ ศจ.มจ. สุกัทธิศ กิสิกูลกล่าวว่าอาจจะ
 สร้างขึ้นเพื่อถวาย (แปลว่าเพื่อเซบสรวงให้แก่อสังคหิทธิ) ดังนั้นเรื่องราวของเทพ 9 องค์
 ที่ปรากฏในศิลปะสมัยเมืองพระนครนั้นยังมีปัญหาว่า เป็นเทพรักษาทิศทุกองค์หรือไม่ เพราะใน
 คัมภีร์ของอินเตียกล่าวว่าเทพทุกองค์ในจำนวน 9 องค์ในศิลปะเขมรนี้มีประวัติว่าเป็นเทพรักษา
 ทิศหลักฐานในเขมรได้กล่าวถึงเทพบางองค์เท่านั้น ดังปรากฏในหนังสือรามเกียรติ์ภาษาเขมร
 และภาพสลักที่ปราสาทบเรีควาเป็นเทพ 9 องค์ซึ่งมาร่วมสมุทขนางสีดา เช่น กล่าวถึง
 พระอิศวรทรงช้าง พระอัปสรทรงแรด พระวรุณทรงนาค พระขันธกุมารทรงนกยูง พระพรหมทรง
 หงส์ พระวิรุณดิตรึงยักษ์หรือรากษส ท้าวฤเวททรงวิมาน พระอิศวรทรงไถ

อาจกล่าวสรุปเกี่ยวกับเทพ 9 องค์ในศิลปะเขมรได้ว่า จะปรากฏเทพเทวา พระอาทิตย์ พระจันทร์ (มักจะพบเสมอ) พระพาย พระอินทร์ พระพรหม (มักจะเปลี่ยนแปลงเป็นองค์อื่น ๓-4 องค์) พระอิศวร (มักจะพบเป็นองค์กลาง ๓ เสมอและมีประกอบทุกครั้ง) พระยม พระราหู พระเกตุ (2 องค์ดังนี้มีพบเสมอเช่นเดียวกับพระจันทร์และพระอาทิตย์) บางครั้งก็จะปรากฏ พระกิริติ พระวรุณ ท้าวฤๅษะ พระขันธกุมารและพระนารายณ์รวมด้วย (เทพเหล่านี้ปรากฏในทัมบิรของอินเตียว่าเป็นเทพรักษาทิศทุกองค์) แต่ในหลักฐานของเขมรนั้นกล่าวไว้เป็นบางองค์ มีบางองค์ที่เป็นเทพพญางู และบางองค์ก็เป็นเทพที่สำคัญ เช่น พระนารายณ์ พระอิศวร พระพรหม (แต่พระนารายณ์พบอยู่ร่วมกับเทพ 9 องค์มีหลักฐานเพียงชั้นเดียวพบที่ปราสาทบายน) ที่น่าสนใจคือไม่พบพระคเณศ (ข้อนี้จะสัมพันธ์กับการสร้างถวายแด่พระคเณศหรือไม่)

ดังนั้นเรื่องราวของเทพจำนวน 9 องค์ซึ่งปรากฏในศิลปกรรมเขมรหรือในจัมปา (ซึ่งลักษณะใกล้เคียงกัน) และยังปรากฏในศิลปะสมัยลพบุรีในประเทศไทย (ซึ่งจะกล่าวต่อไป) น่าจะต้องมีหลักฐาน เพื่อจะเป็นข้อมูลที่จะสนับสนุนว่าภาพสลักเทพทั้ง 9 องค์นี้สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระคเณศ (ซึ่งมีหลักฐานเป็นจารึกอยู่ร่วมกับประติมากรรมเทพ 9 องค์นี้เพียง 1 ชิ้น) หรือเพื่อเป็นเทพรักษาทิศ (ดังที่ปรากฏในทัมบิรของอินเตียว่าเทพที่ปรากฏในประติมากรรมนั้นเป็นเทพรักษาทิศทั้งหมด) หรือเป็นลักษณะที่เขมรได้รับคติความเชื่อความเชื่อเกี่ยวกับเทพพญางู แต่อย่างมาประยุกต์ และมีจุดมุ่งหมายการบูชาแบบเดียวกับความเชื่อในอินเตีย (จากเหตุผลการสร้างเทพจำนวน 9 องค์ เช่น เกี่ยวกับการสร้างเทพพญางูในอินเตียและยังปรากฏเทพพญางูทั้งที่เป็นเทพ ๓ รวมด้วย นอกจากนั้นเขมรก็ยังได้รับวัฒนธรรมความเชื่อจากอินเตียโดยตรง สัมพันธ์กับความเชื่อในอินเตียที่ว่า เทพพญางูก็เป็นเทพประจำทิศต่าง ๆ ด้วยและข้อมูลของ ศจ. ของ บัววิเชียร ที่ปรากฏทับหลังเทพพญางูมากองแล้ว)

ในประเทศไทย ๓ เช่น พบว่า ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับเทพพญางูนี้ ในขวปรากฏเทพ 17 องค์ ซึ่งก็เป็นเทพรักษาทิศ และเทพอื่น ๆ ทั้งที่ได้สรุปมาแต่ต้น อย่างไรก็ตามความเชื่อหรือคติในการสร้างเทพจากองค์ซึ่งปรากฏเทพพระเทวราชบางองค์รวมด้วยที่ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังไม่รู้ชัดรูปแบบการสร้างขึ้นมาเพื่ออะไร แต่อย่างไรก็ตามอิทธิพลวัฒนธรรมของอินเตียนั้นก็ปรากฏให้เห็น โดยเฉพาะหลักฐานรูปเคารพพระสุริยะที่พบในทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าวัฒนธรรมความเชื่อของอินเตียได้มีอยู่ในดินแดนแถบนี้

รูปแบบของเทพนพเคราะห์ที่พบในประเทศไทย

4.1 นักษัตรของศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย

สมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 16 เป็นอาณาจักรซึ่งมีหลักฐานว่าได้ตั้งอยู่ใต้อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ และกระจายไปในพื้นที่ทางแห่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จนกระทั่งเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 16 ชาวจีนลัทธิขงจื๊อซึ่งมีอำนาจจับและได้เข้ามามีอำนาจในแถบเมืองกะโหลก (ลพบุรี) และได้ขยายอำนาจเข้ามาและขยายจนถึงเขตแดนของอาณาจักรทวารวดี (ลพบุรี) ในราวพุทธศตวรรษที่ 17¹

ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ชาวจีนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16 โดยมีหลักฐานจารึกซึ่งกล่าวถึงชาวสยามไว้² เช่น จารึกของชาวจีนที่ปราสาทโพธิ์นคร เมืองชาตรี จังหวัดเวียงจันทน์ กล่าวถึงทาสและเชลยที่กวาดต้อน และในราวพุทธศตวรรษที่ 17 ในภาพสลักบนผนังระเบียงทิศใต้ของปราสาทนครวัด มีภาพกลุ่มนักบวชซึ่งแต่งตัวต่างจากทหารเขมร มีจารึกสั้น ๆ 2 แห่ง กลุ่มนักบวชนี้ที่กล่าวถึงมาจากกระติ่งราวปราสาทพุทธศตวรรษที่ 18 ชาวจีนได้ตั้งตัวเป็นอิสระ โดยชุมชนชาวจีนในแถบนี้เรียกว่า เจ้าพระยาจกตอมนก มีวัดในเมืองสุโขทัย สุริยนาถ และสวรรคโลก เรียกว่า อาณาจักรสุโขทัยนั่นเอง

อิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียโบราณโดยเฉพาะในเรื่องของศาสนาพราหมณ์นั้นมีอิทธิพลต่องานศิลปะต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากก่อนหน้านี้แล้ว เช่น ใบเขมรได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 - 7 (ช่วงอาณาจักรฟูนัน) สำหรับในประเทศไทยได้ได้รับอิทธิพลศาสนาพราหมณ์ก่อนที่ไทยจะรวมเมือง และใบช่วงที่อิทธิพลของเขมรครอบงำบริเวณภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ก็เข้ามาทางเขมร แต่ก่อนหน้าที่จะมีทวารวดี จากลักษณะหลักฐานที่พบ เช่น พระพุทธรูป แสดงว่าได้รับอิทธิพลของศิลปะแบบ Gupta ของประเทศอินเดีย การได้ของไทยก็ได้รับอิทธิพลของอินเดียด้วย และกล่าวว่าเป็อิทธิพลของอินเดียโดยตรง

1 จีระธนา นาคีระ อ้างแล้ว หน้า 76

2 สุภัทธานิ จีระธนา จ.นร. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000 คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักกษัตริย์ มหาวชิราลง 2522) หน้า 220 - 226

รูปแบบของเทพนพเคราะห์ที่พบในประเทศไทย

4.1 หลักฐานทางศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย

สมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 16 เป็นอาณาจักรซึ่งมีหลักฐานว่าได้ตั้งอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และกระจายในพื้นที่บางแห่งทางภาคตะวันออกของประเทศไทย จนกระทั่งเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 16 ชนชาติขอมซึ่งมีอำนาจขึ้นและได้เข้ามามีอำนาจในแถบเมืองละโว้ (ลพบุรี) และได้ขยายอำนาจเข้ามาและขยายจนถึงเขตแดนของอาณาจักรสุโขทัย

(ลพบุรี) ราวพุทธศตวรรษที่ 17¹

ราวพุทธศตวรรษที่ 18 ชนชาติไทยซึ่งได้เข้ามามีบทบาทในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16 โดยมีหลักฐานจารึกซึ่งกล่าวถึงชาวสยามไว้² เช่น จารึกของชาวลาวที่ปราสาทโพนคร ๔ เมืองธาตุรัง ประเทศเวียตนาม กล่าวถึงทาสและเชลยศึกชาวสยาม และราวพุทธศตวรรษที่ 17 ในภาพสลักบนผนังระเบียงทิศใต้ของปราสาทนครวัด มีภาพกลุ่มนักบวชซึ่งแต่งตัวต่างจากทหารเขมร มีจารึกสั้น ๆ 2 แห่ง กลุ่มนักบวชนี้คือชาวสยาม จนกระทั่งราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ชนชาติไทยได้ตั้งตัวเป็นอิสระ โดยชนชาติในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน มีบริเวณเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และสวรรคโลก เรียกว่า อาณาจักรสุโขทัยนั่นเอง

อิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียโบราณโดยเฉพาะในเรื่องของศาสนาพราหมณ์นั้นมีอิทธิพลต่อกับแถบต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาช้านานแล้ว เช่น ในเขมรได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 - 7 (ช่วงอาณาจักรฟูนัน) สำหรับในประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลศาสนาพราหมณ์ก่อนที่ไทยจะทรงครอง และในช่วงที่อิทธิพลของเขมรครอบงำบริเวณภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ก็เข้ามาทางเขมร แต่ก่อนหน้านี้ได้มีสมัยทวารวดี จากลักษณะหลักฐานที่ปรากฏ เช่น พระพุทธรูป แสดงว่าได้รับอิทธิพลของศิลปะแบบคุปตะของปรเทศอินเดีย ภาคใต้ของไทยก็ได้รับอิทธิพลของอินเดียด้วย และกล่าวว่าเป็นอิทธิพลของอินเดียโดยตรง

1 จีรัลสา เบาชีวะ อางแลว หน้า 76

2 สุภัทรทิศ กิติกุล ศจ.มจ. ประวัติศาสตร์เอเชียอาทเนย์ถึง พ.ศ. 2๐๐๐ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักกษัตริย์มนตรี 2522) หน้า 22๖ -

ราวพุทธศตวรรษที่ 7 - 8 ศาสนาพราหมณ์ยังนับถือกันโดยพวกชนชั้นสูง ส่วนในระดับประชาชน อาจจะนับถือพุทธศาสนา หรือศาสนาพราหมณ์ด้วย เพราะชาวพื้นเมืองยังนับถือสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ได้¹

4.2 เทพพเคราะห์ที่พบในประเทศไทย

ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา เราได้พบรูปเคารพและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเทพพเคราะห์ แต่ส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้องกับพระอาทิตย์ หนึ่งในเทพพเคราะห์ที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลกับคนไทยมาแต่โบราณ (ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 และ 2 แล้ว) ในศิลาแลงของประเทศไทย หลักฐานที่พบรูปเคารพและสัญลักษณ์พระสุริยะ หรือพระอาทิตย์ พอสรุปได้ดังนี้

1. เหรียญโบราณ มีสัญลักษณ์คล้ายรูปพระอาทิตย์ที่ อ. อุทอง จ. สุพรรณบุรี มีลักษณะเป็นเหรียญกลม ตรงกลางเป็นรูปครึ่งวงกลม และมีรัศมีหรือเส้นรอบวงกลมรอบ ๆ ตรงกลางนั้น ศ.จ. ของ บัวเชด (Jean Boisselier) ² กล่าวว่า เหรียญที่พบที่อุทองนี้มีลักษณะคล้ายรูปสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์ อาจจะอยู่ในช่วงสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 (รูปประกอบที่ 47)
2. ขรรค์กัณฑ์จังหวัดนครปฐม มีรูปพระสุริยะ 2 องค์หันพระปฤษฎางค์กัน (หันหลัง) โดยมีจักรกับ พระหัตถ์ของพระสุริยะถือคอกัน โดยจักรมีคนแบกอยู่ 2 คน (ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ ³ กล่าวว่า อาจจะเป็ปางวามบางตารของพระวิษณุ และประติมากรรมนี้มีอายุ ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12 อาจจะเกี่ยวข้องกับลัทธิไวษณพ จักรนี้อาจเป็นสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์ และเป็นตัวแทนของพระสุริยะหรือพระวิษณุก็ได้) ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร (รูปที่ ๖2)
3. ประติมากรรมศิลาซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นรูปเทพสุริยะที่เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีขนาดความสูงประมาณ 92 เซนติเมตร ประทับยืนทรง กรทั้งสองหักหายไป และส่วนพระบาทก็หักหายไปด้วย แสดงอิทธิพลอินเดียสมัยคุปตะ กำหนดอายุในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 10 - 12 ลักษณะซึ่งทำให้สันนิษฐานว่าเป็นพระสุริยะนั้นสังเกตจากลักษณะการแต่งพระวรกาย ซึ่งคล้ายกับลักษณะของพระสุริยะ⁴ แต่ไม่ปรากฏรูปมาหรืออุบาย ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (รูปประกอบที่ ๖6)

1 จีรวัสส์ แก้ววิริยะ เรื่องเดียวกัน หน้า 77

2 Jean Boisselier Asie DU SUD อ้างแล้ว หน้า 32

3 พิริยะ ไกรฤกษ์ ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย (อมรินทร์การพิมพ์ : กรุงเทพฯ 2528) หน้า 33

4 พิริยะ ไกรฤกษ์ เรื่องเดียวกัน หน้า 45

4. ประติมากรรมรูปเทพสุริยะที่พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นรูปพระสุริยะทำด้วยศิลาทรายสีแดง สูง 6๖ เซนติเมตร ส่วนพระบาทหักหายไป แต่ก็เห็นได้ชัดเจนว่าไม่ให้สวมรองเท้าพระบาทบูท ปีกขณะพระบาทเปล่าตามแบบนิยมของศิลปะอินเดียภาคใต้ มีผู้กำหนดอายุไว้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 เพราะมีรูปแบบคล้ายคลึงกับศิลปะอินเดียสมัยโจละ ปัจจุบันประติมากรรมนี้อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร (รูปประกอบที่ ๖๖)

๖. ประติมากรรมพระสุริยะสำริดที่เมืองโบราณ บานภูวียง อ.กระดังง์ จ.ปัตตานี (จากโบราณสถานหมายเลข 29) มีขนาด 10.30 x 20.30 เซนติเมตร ประทับกับสมมิงค์ (หินตรง) บนบัลลังก์ดอกบัวซึ่งวางอยู่เหนือราชรถ ราชรถมีล้อเดียว เพ็ญมา 7 ตัว โดยมาตัวกลางจะโผล่ออกมาจากซีกตรงลอร์ด มีรูปเทพเป็นสารถิ ๗ ราชรถของพระองค์ปรากฏบริวารคือ เมืองช้างที่ถือธง หรือหัตถ์ ขันหัตถ์ก็ก่อวัตถุบางอย่างซึ่งไม่อาจตีความได้ (อาจจะเป็นสังข์) เมืองช้างถือธงหรือหัตถ์ ขันหัตถ์ถือไม้วางและดาวหมึก และมีประภาลัยอยู่เบื้องหลัง ท้ายหน้าของปิงทะเลปรากฏเห็นเห็นเพียงครึ่งองค์ อาจจะเป็เทพีอุษา (เทพีผู้ขับไลความมืด) ส่วนก้านหน้าของหัตถ์ซึ่งหักไปอาจจะเป็รูปเทพีปรัศญา ซึ่งอยู่กับเทพีอุษา

พระสุริยะสวมกิริยุมกฏ พระวรกายช่วงบนเปลือย ช่วงล่างทรงกางเกงและสวมรองเท้าบูท ถัดออกคือบัวในพระหัตถ์ทั้งสองข้างยกขึ้นไว้ระดับพระโสณ (สะโพก) แต่ดอกดอกบัวอยู่ในระดับพระเศียร (ดอกบัวมีทั้งตูมและทั้งตูมทั้งบาน) เบื้องหลังพระเศียรมีประภาลัย มีเส้นขอบเป็นวงโค้งรูปไข่ ตกแต่งลายลูกปัด และรัศมีเปลวไฟ ซึ่งเป็นรูปคล้ายใบไม้ ยอดสุดของเส้นวงโค้งประกบด้วยฉัตร ซึ่งมีขั้วยาวและมีพวงมาลัยประดับ (ภาพประกอบที่ ๖3 และ ๖4)

รูปแบบของพระสุริยะสำริดที่คล้ายคลึงกับประติมากรรมของอียิปต์ตะวันออกเฉียงเหนือในแถบเบงกอล ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 1๖ - 16 (คริสต์ศตวรรษที่ 9 - 10) จึงอาจจะกำหนดอายุรูปสุริยะสำริดนี้ว่าน่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 1๖ - 16³

รศ. ศาสตราจารย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา กล่าวว่า อาจจะสันนิษฐานได้ว่า ชุมชนโบราณที่ อ.กระดังง์ นอกจากจะมีศาสนาพุทธเป็นหลัก และมีการนับถือศาสนาพราหมณ์ไศววิทยาแล้ว ชุมชนโบราณนี้ยังได้รับอิทธิพลศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวะซึ่งเจริญอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย

1 ศาสตราจารย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา พระสุริยะสำริดที่พบที่เมืองโบราณ อ.กระดังง์ จ.ปัตตานี สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 6 (ชมรมทักษิณศึกษา 2๖29) หน้า 2401 - 2402

2 ศาสตราจารย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา เรื่องเพิ่มเติม หน้า 127

3 ศาสตราจารย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา เรื่องเพิ่มเติม หน้า 130

โดยเฉพาะแคว้นเบงกอลในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 อีกด้วย¹

รูปแบบของพระสุริยะที่ปรากฏในประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 - 16 นี้ มีอยู่จำนวนไม่มากนัก อาจจะสรุปได้ว่า หลักฐานที่พบนี้อาจได้รับอิทธิพลจากอินเดียโดยตรง และลักษณะการบูชาพระสุริยะกับไม่แพร่หลายมากนักในประเทศไทย และอายุของพระสุริยะที่พบนั้น จะอยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 10 - 16

รูปแบบของเทพพญะราหูในศิลปะลพบุรี (ราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18)

ในประเทศไทยนั้น เราได้พบศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมลักษณะคล้ายกับศิลปกรรม ขอมหรือเขมรในปัจจุบัน โดยพบในบริเวณภาคกลางบางแห่ง และพบส่วนใหญ่ทางภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ทางโบราณคดีกำหนดเรียกศิลปกรรมแบบนี้ว่า ศิลปะลพบุรี ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ เมืองลพบุรีหรือเมืองละโว้ได้เป็นเมืองสำคัญในระบายนั้น คือราว พุทธศตวรรษที่ 16 - 18 และคำว่าศิลปะลพบุรีนั้น ในปัจจุบันได้หมายถึง โบราณวัตถุสถานขอม จึงได้พบพบในประเทศไทยด้วย

ศิลปกรรมแบบที่กล่าวข้างต้นนี้ในประเทศไทยยังเห็นได้ว่าไม่พบอักขระจารึกเขียน อายุแน่ชัด จึงได้กำหนดอายุสมัยโดยประมาณตามแบบอย่างศิลปกรรมในเขมรซึ่งคล้ายคลึงกัน ศิลปะลพบุรีส่วนใหญ่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18 ที่ตรงกับศิลปะขอมสมัยบาปวน (พุทธศตวรรษที่ 16 - 17) สมัยนครวัด (ปลายพุทธศตวรรษที่ 17) และสมัยบาปวน (ต้นพุทธศตวรรษที่ 18) แต่พบว่าศิลปะลพบุรี และศิลปะขอมที่พบในประเทศไทยโดยเฉพาะทางภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอายุเก่าแก่กว่านี้ก็มีบ้าง แต่ก็น้อย²

เราได้พบหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยลพบุรีซึ่งมีรูปแบบคล้ายคลึงกับในเขมร ทั้งศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะรูปแบบทางศิลปกรรมการสร้างรูปเทพ 9 องค์ศักดิ์ เรืองกับขบแห่งคิลา นั้น เราได้พบอยู่พอสมควรในหินดินเผาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่น จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งพญะราหู และที่จังหวัดศรีสะเกษ รูปแบบการสร้างคล้ายคลึงกัน แตกต่างกับตรงรายละเอียดของภาพเท่านั้น แต่เรายังไม่ได้พบหลักฐานจารึกหรืออักขระใด ๆ ที่จะบอกความแน่นอนหรือความมุ่งหมายของการสร้างรูปเทพ 9 องค์เช่นเดียว เทพ 9 องค์ในเทพ พระพรหมรวมอยู่ 4 องค์และเทพอื่น ๆ อีก 5 องค์ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะเขมร

1 นวสุต อิมพรานุช รัช. เรื่องเดิม หน้าเดียวกัน

2 ศุภพรทิศ กิตกุล ศว.มจ. ศิลปะในประเทศไทย (อมรินทร์การพิมพ์ : กรุงเทพฯ

ใบศิลปะพระพุทธรูปปางลีลาพระพุทธรูปพระเถระพร้อมกับเทพอื่น ๆ รวม 9 องค์ ซึ่งปรากฏดังนี้ คือ

1. รูปเทพพระเถระและเทพอื่น ๆ 9 องค์ จากเทวสถานพระนารายณ์ อำเภอบึงเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพประกอบที่ 49) เป็นแท่งศิลาสลักลาย ปัจจุบันอยู่ที่หน่วยศิลปากรที่ 6 วิทยา จังหวัดนครราชสีมา ปรากฏเทพต่าง ๆ จากซ้ายไปขวาคือ¹

- องค์ที่ 1 พระอาทิตย์ ประทับนั่งบนม้า 3 เศียร
- องค์ที่ 2 พระจันทร์ ประทับนั่งบนแท่น
- องค์ที่ 3 พระอินทร์ ทรงแรด
- องค์ที่ 4 พระพรหม ทรงหงส์
- องค์ที่ 5 พระอินทร์ ทรงช้าง
- องค์ที่ 6 พระพาย ทรงม้า
- องค์ที่ 7 พระยม ทรงกระบือ
- องค์ที่ 8 พระราหู ทอนล่างเป็นลำตัวของงูเห็นครึ่งตัว
- องค์ที่ 9 พระเกตุ ทรงสิงห์

รายละเอียดของภาพนี้สลักเป็นรูปเทพ 9 องค์ นั่งอยู่ภายในร่มลายใบไม้ มีคอกบัว ขนาบข้างอยู่ระหว่างมุม เทวตาเหล่านี้มุ่งมาจับเป็นริ้ว ศักขายศากออกมาเป็นวงโค้ง ลักษณะและตำแหน่งของเทพทั้ง 9 องค์นี้อาจเปรียบเทียบกับต้นหลังจากปราสาทออกมม ซึ่งอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งอาจเป็นต้นเกดียง แต่ลักษณะต่างๆที่ศักขายศากออกมาเป็นวงโค้ง คานเหล่านี้ก็อาจจะเป็นแบบปาปวน ส่วนรูปเทพซึ่งมีคอกบัวขนาบข้างเป็นระยะ ๆ นั้นอาจเปรียบเทียบกับต้นหลังรูปเทพ 9 องค์ ซึ่งในทรางมีมา ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติโยจินันท์ (โรงอบ) ซึ่งทางเขตรากกล่าวว่าเป็นศิลปะแบบปาปวน²

1 วัชศิลป์ เสวนะลำ นิตยสารเพื่อเรื่องพระอินทร์ใบศิลปะกรมแบบเขมรในประเทศไทย (สารนิพนธ์ปริญญาโท (โบราณคดี) มหาวิทยาลัยศิลปากร 2530) หน้า 120

2 เรื่องเดียวกัน อ้างจาก สุริยวุฒิ ทรม.มว. การศึกษาต้นหลังแบบเขมรในหน่วยศิลปากรที่ 6 อ. วิทยา จังหวัดนครราชสีมา วิทยานิพนธ์ปริญญาโท (โบราณคดี) มหาวิทยาลัยศิลปากร หน้า 166 (นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต)

2. ภาพสลักเทพ 6 องค์ (ชำรุด) พบที่ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา¹
เป็นทับหลังศิลาสลักลาย ไม่นทราบจำนวนเทพแน่นอนเพราะหักหายไป ปรากฏเพียง 6 องค์
(ซึ่งอาจจะถึง 9 องค์) ปัจจุบันอยู่ในหน่วยศิลปากรที่ 6 อ.พิมาย จ.นครราชสีมา (ภาพประกอบ
ที่ 49)

เทพและพาหนะที่ปรากฏในภาพสลักดังกล่าว จากซ้ายไปขวา ประกอบด้วย

องค์ที่ 1	เทพ ๑	ซึ่งพาหนะหรือที่นั่งหายไป
องค์ที่ 2	เทพ ๑	ทรงสิงห์
องค์ที่ 3	พระอินทร์	ทรงช้าง
องค์ที่ 4	พระยม	ทรงกระบือ
องค์ที่ 5	เทพ ๑	ทรงสิงห์
องค์ที่ 6	เทพ ๑	ประทับนั่งบนแท่น

รายละเอียดของภาพนี้ทราบว่า สลักเป็นทับหลังเพื่อประดับกรอบประตู แต่ไม่สามารถบอกได้ว่ามาจากทิศไหน ด้านใด บนทับหลังซึ่งปรากฏเทพอยู่เพียง 6 องค์ เพราะหักหายไปทางหนึ่ง ทำให้ไม่สามารถบอกได้ว่า มีจำนวนเทพมากกว่านี้หรือไม่ แต่หากว่าน่าจะมีอีกองค์ เพราะมักจะทำเป็นรูปเทพจำนวนคู่ โดยพระอินทร์นั่งตรงกลาง เทพแต่ละองค์จะประทับนั่งขับเขาพาหนะของตน เทพทุกองค์ที่เห็นทรงมงกุฏ และสวมตุ้มหู หัตถ์ขวาถือคอกบัว หัตถ์ซ้ายวางเป็นขาของตนเอง ลักษณะการนุ่งผ้าเทพสตรีท่ายจะนุ่งผ้าสักดาออกมาเป็นวงโค้ง เปิดหน้าท้อง จะสังเกตพาหนะของเทพแต่ละองค์ที่เห็นชัดเจนก็คือ พระอินทร์และพระยม ส่วนเทพที่ทรงสิงห์ถึง 2 องค์นั้นอาจจะเป็นท้าวฤเวระองค์หนึ่งก็ได้ แต่อีกองค์ไม่สามารถกำหนดได้

1 วัชทีย์ เสภาะคำ อ่างแก้ว หน้า 118

2 วัชทีย์ เสภาะคำ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

๕. รูปเทพพระเทวราชและเทพอื่น ๆ จำนวน 9 องค์ที่ปราสาทกำแพงใหญ่ ตำบลกำแพง อำเภอกุหลาบบุรี จังหวัดศรีสะเกษ (เป็นศิลปะขอมสมัยบาปวน ราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17)¹ ภาพประกอบที่ ๖1 ปัจจุบันอยู่ในวิหารหลังใหม่ที่ทางวัดสร้างขึ้น

ปรากฏเทพ 9 องค์ จากซ้ายไปขวาคือ

1. พระอาทิตย์ ทรงรถม้า ถือคอกบัว 2 ดอก
2. พระจันทร์ ประทับนั่งบนแท่น ถือคอกบัว 2 ดอก
3. พระอินทร์ ทรงแรด
4. พระพรหม ทรงหงส์
5. พระอิศวร ทรงช้างเอราวัณ
6. พระพายู ทรงม้า
7. พระเวณ ทรงกระบือ
8. พระราหู เห็นหญิงตัว
9. พระเกตุ ทรงสิงห์

รายละเอียดของภาพเป็นแบบภาพที่แกะสลักบนแผ่นศิลาที่เดียวกันกับภาพสลักเป็นเทพ 9 องค์ ซึ่งบนภาพจะภายในขอมหมวยตามกับอยู่ และที่ด้านบนก็มีคอกบัว 9 ดอก สลักอยู่ตรงกับเทพแต่ละองค์ มีเทพพระเทวราชปรากฏอยู่ 4 องค์ และเทพอื่น ๆ อีก 5 องค์

ลักษณะของการวางตำแหน่งของเทพแต่ละองค์นั้น และพาหนะของเทพแต่ละองค์อาจจะเปรียบเทียบได้กับภาพสลักเทพ 9 องค์ จากเทวสถานพระนารายณ์ อ.เมือง จ.นครราชสีมา ที่หน่วยศิลปากรที่ 6 อ.พิมาย ซึ่งถูกจัดให้อยู่ในสมัยบาปวน ทั้งนี้ลักษณะใกล้เคียงนี้อาจจะจัดให้อยู่ในสมัยที่เดียวกันได้

1 วัชรวิทย์ เสวาระดำ อางแล้ว หน้า 119 - 120 อ้างจาก อนันต์ พงศ์ภาค...
ปราสาทกำแพงใหญ่ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร 2526 หน้า 38 - 39

4. รูปเทพพระเฑาะฐและเทพอื่น ๆ 9 องค์จากวัดปรางค์หรือวัดกลาง จังหวัด
บวรราชธานี เป็นแบบศิลาสลักฝังติดกับกำแพงภายในวัดปรางค์¹ (ไม่มีภาพประกอบ) อาจจะเป็น
ศิลปะขอมสมัยปลายวรมัน ปรากฏเทพ 9 องค์ คือ

1. พระอาทิตย์ ทรงมา 3 เคียน
2. พระจันทร์ ประทับบนแท่น
3. พระอินทร์ ทรงแรด
4. พระพรหม ทรงหงส์
5. พระอิศวร ทรงช้าง
6. พระพาย ทรงม้า
7. พระยม ทรงกระบือ
8. พระราหู เห็นครึ่งตัว
9. พระเกตุ ทรงสิงห์

รายละเอียดของภาพนั้นเป็นเทพ 9 องค์ อยู่ในชั้นลายใบไม้ มีสายคอกลมไม้ตันอยู่
ระหว่างขม ลักษณะลวดลายรอบข้างขอบเดือน มีลักษณะใกล้เคียงกับแบบศิลาสลักลายจากปราสาท
กำแพงใหญ่ และจากเทวสถานพระนารายณ์ ตำแหน่งของเทพตรงกัน ดังนั้นอาจจะอยู่ในช่วง
สมัยปลายวรมันเช่นกัน²

นอกจากนี้ใบพิพิภพเทวสถานแห่งวัดพระนคร ได้ปรากฏรูปสลักเทพพระเฑาะฐและ
เทพอื่น ๆ แต่เป็นศิลปะเขมรจำนวน 2 ชิ้น คือ เป็นประติมากรรมสลักภาพเทพพระเฑาะฐ
และเทพอื่น ๆ จากปราสาทออกมด้วยศิลาทราย ศิลปะขอมแบบทับทวยศรีหรือคลังประมาณ
พ.ศ. 1544 (ทั้งที่กล่าวแล้วใบพิภพที่ 3) และยังมีประติมากรรมแกะสลักเทพ 9 องค์จากปราสาท
ไถ่เล้าท้าวศิลาทราย (รูปประกอบที่ 50) ซึ่งลักษณะของเทพที่ปรากฏนั้นแกะสลักเทพพระเฑาะฐ
ได้อย่างชัดเจน เช่น พระอาทิตย์ทรงมา พระจันทร์ประทับบนแท่น พระราหูเป็นยักษ์อยู่บนเมฆ เป็นต้น

1 วัชรวิทย์ เสงี่ยมคำ อ้างแล้ว หน้า 120

2 วัชรวิทย์ เสงี่ยมคำ อ้างแล้ว หน้าเดียวกัน

รูปเทพทั้ง 9 องค์ที่พบในประเทศไทยนั้นคล้ายคลึงกับศิลปกรรมที่พบในเขมร และ
จัมปา จึงสันนิษฐานได้ว่า เป็นรูปแบบที่รับอิทธิพลจากเขมรโดยตรง สำหรับในดินแดนของประเทศ
ไทยนั้นได้พบหลักฐานจารึกเรื่องราวของเทพ 9 องค์นี้ จึงไม่อาจสันนิษฐานได้ว่าสร้างขึ้นมา
เพื่ออะไร มักจะพบว่าเป็นรูปสลักเทพ 9 องค์เรียงสลักบนแท่งศิลาที่เชื่อมกับเสาหลักปูนสูง และ
มีอยู่ 2 ชั้นที่แตกหักไปมาก เช่น ที่วัดปรังน และจากปราสาทอากุม

ในศิลปะลพบุรีได้พบหลักฐานรูปสลักเทพ 9 องค์ ปรากฏเทพพระเคราะห์บางองค์คือ
พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู และพระเกตุ คล้ายในศิลปะเขมร ลักษณะนี้จึงทำให้เข้าใจว่า
เป็นอิทธิพลเขมรโดยตรง แต่รูปแสดงแต่ละแห่งนั้นมีลักษณะรายละเอียดของรูปภาพแตกต่างกันไป
บ้าง ส่วนเทพอื่นประกอบด้วยพระอิทธิ พระพรหม พระอินทร์ (มักจะพบเสมอเช่นเดียวกับศิลปะ
เขมรและมักสลักเป็นองค์กลาง ๓ ทิศ) นอกจากนี้ก็ยังปรากฏพระพาย พระยม เทพเหล่านี้
จะสลักลักษณะพระพักตร์คล้ายกัน จะแตกต่างกับตรงพาดหะ หรือที่ประทับที่ทำให้สังเกตเห็นได้ว่าเป็น
เทพองค์ใด

เทพองค์หนึ่งที่น่าสนใจเทพพระเคราะห์คือ พระราหู ในประเทศไทยรู้จักเทพองค์นี้โดย
มีเรื่องเล่าที่เรียกว่า เทพปีศาจคล้าย ๆ ในอินเดีย คือ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ
เรียกว่า สุริยุปราคา และจันทรุปราคา ว่าเกิดจากพระราหูอมพระจันทร์ และยังผูกเรื่องไปถึงระบบ
โหราศาสตร์ด้วย และยังมองว่าเป็นอสูรที่ร้ายกาจ แม้ในพุทธศาสนาก็กล่าวถึงพระราหู คนไทย
ในนิมยุชาพระราหู อาจมองว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัวมากกว่า แต่พบรูปสลักของเทพองค์นี้อยู่บาง
เช่น ใบสมัชสุโขทัย พบรูปสลักที่คล้ายพระราหูเป็นส่วนประกอบของกำแหง (เวียงกา) ที่วัด
พระศรีรัตนมหาธาตุฯ เชียง อ. ศรีสะเกษ จ. สุโขทัย สร้างในสมัยพระเจ้ารามคำแหง 1 อายุ
ราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นรูปอสูรอาปาก ลำตัวลักษณะเป็นเกล็ดงู หูคล้าย ๆ หนากาใน
ศิลปะเขมร (เฉพาะโหนกา) ภาพที่ 57

สำหรับหนากาหรือเกียรติมุขนั้นศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุวัชรวิศ ทิศกุลทรงอธิบาย
ว่า² กาคือ หน้าของสัตว์ที่ไม่มีขากรรไกรข้าง บางครั้งก็เรียกกันว่าหนาราคู หน้าเช่นนี้จะทลาย
สวทลายเมื่ออยู่เสมอ เช่น ราหูอมจันทร์ หนากาลึกคือ เกียรติมุขหรือสิงหนุข (หนาดิงห์) ซึ่ง
มักจะอยู่ปะปนกับเสมอ มักจะปรากฏบนแท่นตั้ง หน้าบัน บนที่วางระหว่างเสาคันหนึ่ง ในศิลปะ

1 กริยาวณีย์ มัท, หลวง สุโขทัย ศรีสะเกษ กำแหงเพชร (มูลนิธิไทยวัฒนา ต.
สุวรรณ : กรุงเทพฯ 2514) หน้า 101

2 สุวัชรวิศ ทิศกุล คจ.มจ. ประติมากรรมขอม อังแล้ว หน้า 106

ยอมมีค่านายจูงคล้ายห้วยพญา ถ้าให้ค่าช่างมักขายสัตว์ เช่น สิงห์ หรือบาท

ใบศิลปะพวกนี้มีพวกเก็บรติชอยู่มาก มีคึกว่าเป็นผู้กลืนความชั่วไว้ จึงมักจะทำที่
เหนือบุ่มประตู่ทางเขาศาสสนสวน เมื่อเขาไปก็จะกลืนออกมาโดยมีแต่ทวงถามถึงเพราะความชั่ว
ถูกกลืนไป ¹

ใบความเชื่อของไทยต่อเทพพเคราะห์ในปัจจุบันเกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์โดยตรง นิยมผูกเรื่องราวของเทพแต่ละองค์เพื่อมาเปรียบเทียบกับบุคคล ในกรณีวันใด มีอุปนิสัย
อย่างไร โหรมักจะใช้อุปนิสัยของเทพประจำวันมาเกี่ยวข้องกับเขา เช่น วันเกิดวันอาทิตย์มักมีรูปร่าง
สันทัด ผิวเข้มแดง ซึ่งคล้ายกับลักษณะของเทพอาทิตย์นั่นเอง นอกจากนั้นยังโยงไปถึงระบบการรา
ศาสตร์ หรือดวงดาวใดที่มีอิทธิพลต่อชะตาเวรเกิดของบุคคล และนับถือเป็นสิปประจำวันตามสี่
ประจำเทพพเคราะห์ ซึ่งอาจจะต่างไปจากในอินเดียอยู่บ้างในแง่ของสิปประจำเทพ เช่น
วันจันทร์ถือให้ใช้สีขาว ของไทยให้สีเหลืองนวล หรือวันอังคารสีแดง ของไทยให้ชมพู แต่ก
ับว่าใกล้เคียงกับ หรือแม้แต่การใช้เครื่องประดับซึ่งเรียกว่า เขาวรรณ หรือพรตน์ กล่าวว
า สีแดง ถือเพชรถือสัญลักษณ์ใกล้เคียงกับสิปวันอาทิตย์ เป็นต้น

แม้ว่าในประเทศไทยในปัจจุบันนับถือศาสนาพุทธเป็นหลักกว่าศาสนาอื่น การนับถือ
โหราศาสตร์จึงอาจจะเป็นอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์มากกว่าที่จะโยงมาเกี่ยวข้องกับ เขา ผู้เกิด
วันใดก็จะมีการนับถือพระพุทธรูปประจำวันนั้นด้วย ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการบูชาเทพพเคราะห์
ของอินเดีย ซึ่งบูชาเพื่อความสันติสุข คุ้มครองตนเอง นับว่าคนไทยผูกพันกับโหราศาสตร์อยู่มาก
ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าผูกพันมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว (อาจจะเป็นไปได้ว่าตั้งแต่รับอิทธิพลของ
พราหมณ์)

¹ จุฑิต จิตต์แก้ว การศึกษาด้านท้าวทาลอนพื้นถิ่นดั้งแบบเขมรในภาคตะวันออกเฉียง
เหนือของไทย วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร พ.ศ. 2527 หน้า ๖ - 6

รูป

กล่าวได้ว่าตั้งแต่สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11 - 16) เป็นต้นมา เราได้พบหลักฐานเกี่ยวกับเทพในอุษุมพเทวราชที่โศภนปรากฏเป็นสัญลักษณ์ และรูปเคารพของพระสุริยะ โศภนหรือพระอาทิตย์ ลักษณะคล้ายรูปพระอาทิตย์ มีลักษณะเป็นรูปครึ่งวงกลมและมีรัศมีโดยรอบ และรูปเคารพที่ทรงเป็นอิทธิพลที่รับมาจากประเทศอินเดียโดยตรง พบหลักฐานรูปเคารพพระสุริยะในบริเวณจังหวัดนครปฐม สลักอยู่กับธรรมจักรซึ่งอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมรูปพระสุริยะที่ อ. ศรีเทพ จ. เพชรบูรณ์ อ. ไชยา จ. สุราษฎร์ธานี และที่ อ. ยะรัง จ. ปัตตานี ซึ่งประติมากรรมเทพสุริยะเหล่านี้อาจจะเป็นอิทธิพลจากอินเดียโดยตรง โดยกล่าวว่า พระสุริยะที่พบที่ ไชยา นั้นน่าจะเป็นอิทธิพลศิลปะอินเดียมาที่ เพราะคล้ายคลึงกับศิลปะอินเดียสมัยโจระ (ราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16) ที่ศรีเทพนั้นเป็นศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 10 - 11) และที่ อ. ยะรังนั้นเป็นศิลปะอินเดียสมัยปาละ รูปแบบคล้ายใบแฉกวงเบงกอลของอินเดีย

ต่อมาใบสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 16 - 18) ได้พบประติมากรรมรูปเทพจำนวน 9 องค์ ลักษณะคล้ายในศิลปะของเขมรและจัมปา พบเทพพระเคราะห์รวมด้วยกันเพียง 4 องค์ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู และพระเกตุ พระอินทร์จะปรากฏรวมหลายเสมอในประติมากรรมที่พบนี้ ยังไม่พบจารึกในประเทศไทย หรือจารึกที่พบรวมกับประติมากรรมที่กล่าวถึงเทพ 9 องค์นี้ว่าสร้างขึ้นเพื่ออะไร จะเรียกว่าเป็นเทพรักษาทิศหรือไม่ หรือสร้างขึ้นมาเพื่อถวายแด่พระอิศวรเหมือนในจารึกที่ประกอบในประติมากรรมรูปเทพ 9 องค์ชิ้นหนึ่งของเขมร (จากปราสาทลพนคร) หรือไม่นั้น ใบเขมรเองก็ยังไม่สรุปได้แน่ชัดนัก ทั้งนี้หลักฐานในประเทศไทยนั้นก็ยังไม่เพียงพอที่จะสรุปได้เช่นกัน แต่จากรูปแบบนั้นคล้ายคลึงกับศิลปะของเขมรและจัมปามาก เทพ 9 องค์นี้จึงมีเหตุที่น่าจะจะได้รับอิทธิพลของเขมร

ในปัจจุบันคนไทยก็ยังปรากฏการเชื่อถือในโศกสะดา ซึ่งเกี่ยวข้องกับเทพพเทวราช แต่ไม่ใช่รูปแบบของการบูชาเทพเหล่านี้โดยตรงเหมือนในอินเดีย บูชาเพื่อความสันติสุข เพื่อการคุ้มครองป้องกันอันตราย นอกจากนี้เทพพเทวราชทั้งหมดยังถูกเกี่ยวข้องกับการกำหนดโศกสะดาของคนด้วย มีการนำเอาเทพเจ้าของอินเดียมาเกี่ยวข้องกับบุคคลโดยเฉพาะในเรื่องของอุปนิสัย หรือลักษณะบุคลิก มีการเปรียบเทียบว่าบุคคลที่เกิดวันนั้น หรือมีอิทธิพลของดวงดาวนั้นจะมีลักษณะอุปนิสัยคล้ายเทพประจำวัน หรือเทพ (ดาว) องค์นั้น หรือการโคจรของดาวต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของบุคคล หรืออิทธิพลต่อโลกด้วย

บทสรุป

วัฒนธรรมของอินเดียในด้านการนับถือศาสนานั้น มีหลักฐานปรากฏมาเป็นเวลานานแล้วว่ามีอารยณ์ดึกดำบรรพ์ต่าง ๆ โดยวัฒนธรรมดั้งเดิมก่อนที่พวกอารยันซึ่งเป็นชาวต่างชาติของอินเดียจะเข้ามาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากชนเผ่าพื้นเมืองแถบลุ่มแม่น้ำสินธุว่า มีการนับถือเทพเจ้าอยู่แล้ว โดยมักจะเป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์ เมื่อชาวอารยันอพยพเข้ามา พวกเขามีความรู้ทางโหราศาสตร์ มีการนับถือเทพเจ้าต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ หลักฐานจากคัมภีร์พระเวทหรือคัมภีร์พราหมณ์ซึ่งพวกอารยันได้นำเข้ามาในอินเดียนั้น แสดงว่ามีการนับถือเทพเจ้าหลายองค์ (พหุเทวนิยม) ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับเทพในปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้น คือ พระสุริยะ (ดวงอาทิตย์) พระอินทร์ (สายฟ้า) พระวาโย (ลม) พระอัคนี (ไฟ) ซึ่งต่อมาจะมีการนับถือเทพเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียว (เอกเทวนิยม) ในยุคพระเวทมีพิธีกรรมเนื่องในการบูชาเทพเจ้านั้นค่อนข้างเคร่งครัดทีเดียว

เทพพหุเทวะซึ่งประกอบไปด้วยเทพ 9 องค์ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร พระเสาร์ พระราหู และพระเกตุ เทพเหล่านี้มีหลักฐานว่าชาวอารยันได้นับถือมาเป็นเวลานานแล้ว เนื่องจากเทพเหล่านี้เกี่ยวข้องกับระบบของดวงดาวบนท้องฟ้า (ดาราศาสตร์) คือเป็นชื่อของดวงดาวต่าง ๆ นั่นเอง มีหลักฐานว่าพวกเขาได้นำเอาความเชื่อของดวงดาวนี้มาตั้งเป็นนามของวัน (7 วัน) และกลายมาเป็นเทพเจ้าด้วย ซึ่งถ้าบูชาารวมกันครบ 9 องค์แล้วมีจุดหมายเพื่อขอให้เทพเหล่านี้คุ้มครองตนและเกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์ด้วย จะมีการตั้งพิธีกรรมรูปเคารพของเทพทั้ง 9 องค์ที่ตามตำแหน่งประจำทิศต่าง ๆ หรือตามตำแหน่งจักรราศี (ตำแหน่งที่ดาวทั้ง 9 โคจรบนท้องฟ้า) และรู้จักกันว่ามีหน้าที่ประจำทิศและรักษาฤดูกาลต่าง ๆ

นอกจากนี้เรายังพบว่า เทพบางองค์ในจำนวน 9 องค์ ปรากฏเป็นรูปเคารพ (ซึ่งในอินเดียมักจะสร้างด้วยศิลา ไม โดหะ เช่น สารีศ เฉพาะเพียงองค์เดียว เช่น พระอาทิตย์ หรือพระสุริยะ มีลัทธิสภาระที่นับถือพระสุริยะเป็นใหญ่ในสมัยยุคปะตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 9 - 11) มีพิธีกรรมเฉพาะมาตั้งแต่สมัยพระเวทเช่นเดียวกับพระจันทร์หรือพระโลมา มีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทักโลมา และบูชาพระจันทร์ ซึ่งจัดว่าเป็นพิธีที่เค้นในสมัยพระเวท

ลักษณะรูปเคารพของเทพพหุเทวะที่ในอินเดียเห็นนั้นอาจจะสร้างขึ้นเฉพาะแต่ละองค์แล้วนำไปวางในตำแหน่งต่าง ๆ ในศาสนสถานเดียวกัน และพบบ้างที่สลักร่วมกันบนแผ่นศิลา บางครั้งก็พบว่ามีการสลักรูปเทพทั้ง 9 องค์ร่วมกันและมีพระพิฆเนศวรสลักเป็นเทพองค์

รวมกับเทพพเทระหัตถ์ (รวมเป็น 16 องค์) รูปเคารพของพระสุริยะนับพบมากพอสมควร ทั้งในอินเดียภาคเหนือและอินเดียภาคใต้ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันบ้างพอสมควร

อิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดียที่มีต่อดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราก็ได้ทราบมาแล้วว่า มีหลักฐานซึ่งปรากฏแน่ชัดถึงอิทธิพลทางศาสนาของอินเดีย โดยเฉพาะศาสนา พราหมณ์ฮินดู ใบงของการปรากฏหลักฐาน รูปเคารพของเทพต่าง ๆ ในดินแดนแถบนี้ล้วนเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ฮินดูของอินเดียแทบทั้งสิ้น เช่น พระวิษณุ (พระนารายณ์) พระอินทร์ พระพิณพเศวร์ พระศิวะ พระลักษมี ซึ่งจัดว่าเป็นเทพที่สำคัญ แต่สำหรับเทพพเทระหัตถ์แล้วจัดว่าเป็นเทพชั้นรอง และปรากฏว่าในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในอาณาจักรขอมหรือเขมร จัมปา ชวา พม่า และไทย ก็ได้พบหลักฐานที่เกี่ยวกับเทพพเทระหัตถ์อยู่บ้างพอสมควร

เฉพาะรูปเคารพของพระสุริยะซึ่งเป็นหนึ่งในจำนวนเทพพเทระหัตถ์ และมีความสำคัญในอินเดียนั้น ได้พบรูปเคารพอยู่ในทุกประเทศ แต่ก็เป็นจำนวนไม่มากนักในแต่ละประเทศ แต่อย่างไรก็ตามก็เป็นหลักฐานว่าอิทธิพลของการนับถือเทพองค์นี้จากอินเดียได้มาเกี่ยวข้องกับดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ภาพสลักหินแบบศิลารูปเทพพเทระหัตถ์และเทพอื่น ๆ รวม 9 องค์ ซึ่งพบในดินแดนเขมร จัมปา และไทยนั้น มักจะปรากฏเทพพระเทระหัตถ์เพียง 4 องค์ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู และพระเกตุ ส่วนเทพอื่น ๆ คือ พระอัถนี พระพรหม พระอินทร์ (ซึ่งมักจะพบอยู่เสมอและมักจะสลักอยู่ตรงกลาง) พระยม และพระพาย ในศิลปะเขมรบางครั้งก็ปรากฏภาพท้าวอุเวร พระบิรลติ พระวรุณ พระขันธกุมาร รวมถึงพระนารายณ์ ในทัมบิรของอินเดียนั้น เทพเหล่านี้ปรากฏเป็นเทพรักษาทิศทุกองค์ เนื่องจากทัมบิรของเขมรเช่น รามเกียรติ์ภาษาเขมร ก็กล่าวถึงเทพเหล่านี้บ้างองค์ อาจจะเป็นเทพรักษาทิศก็ได้ แต่ก็ยังไม่อาจสรุปแน่นอนได้ว่า เทพพระเทระหัตถ์ 4 องค์ที่ปรากฏรวมทว้นั้นมีหน้าที่รักษาทิศหรือไม่ โดยเฉพาะในเขมร (ถ้าไม่อ้างทัมบิรของอินเดีย) และโดยเฉพาะหลักฐานที่กล่าวถึงเทพจำนวน 9 องค์ที่มีปรากฏไม่มากนัก เช่น จารึกร่วมกับภาพสลักรูปเทพ 9 องค์ที่ปราสาทออกม โดยกล่าวว่าสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระศิวะ ซึ่ง สุริย-มจ. สุภัทรพิศ หิตถุด ทรงอธิบายว่าอาจจะสร้างขึ้นมาเพื่อถวายเป็น (เช่นสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์) และสังเกตว่าเทพที่ปรากฏ 9 องค์นั้นจะไม่ปรากฏพระศิวะอยู่ด้วย ชัดเจนเกี่ยวกับการสร้างขึ้นเพื่อถวายพระศิวะหรือไม่ นอกจากนี้ การสร้างรูปเทพ 9 องค์นี้ก็ป็นลักษณะเฉพาะของเขมร เพราะในอินเดียจะปรากฏเทพ 9 องค์ ซึ่งจะหมายถึงเทพพเทระหัตถ์ หรือเทพที่เกี่ยวข้องกับดาวพระเคราะห์ทั้ง 9 ทว้นั้น แต่ก็อาจจะกล่าวได้ว่า เขมรอาจจะได้รับอิทธิพล

จากการสร้างรูปเทพพระเคราะห์จากอินเดียนั้น เพราะปรากฏเทพพระเคราะห์อยู่ด้วย และ
สังเกตจากจำนวน 9 องค์ โดยเฉพาะจะนำเทพที่เขมรรู้จักมาจัดลำดับแทนเทพพระเคราะห์
อีก 9 องค์ คือ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ ซึ่งเป็นเทพที่ไม่ค่อยรู้จัก
กันดี เพราะไม่มีบทบาทเด่นนัก (ยกเว้นพระพฤหัสบดีซึ่งเคยมีความสำคัญในช่วงพระเวท ปรากฏ
ในเทพรักษาคีต และเทพอื่น ๆ 17 องค์ซึ่งอยู่ในชาว แต่ไม่พบในเขมร) อาจจะนำเทพที่เขมร
รู้จักไปแทนที่เทพพระเคราะห์เหล่านั้นได้ และเรียกว่าเป็นลักษณะศิลปะอินเดีย-เขมร (เขมร
เข้ามาประยุกต์) แต่อย่างไรก็ตามมุนีก็ยังสรุปแบบอนไม่ไ้ เพราะคงจะต้องอาศัยหลักฐาน
จารึกอักษรมาช่วยชี้แจงให้มากกว่านี้

รูปแบบของเทพ 9 องค์ของเขมรนี้ยังปรากฏรูปแบบคล้ายคลึงกันนี้ในจัมปาและไทย
เฉพาะในเขมรสมัยลพบุรี (ราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18) สันนิษฐานว่าเป็นอิทธิพลของเขมร
โดยตรง แต่ลักษณะการสร้างก็มีรายละเอียดทางศิลปะต่างกันไปในแต่ละสถานที่ แต่องค์ประ-
ทอบของเรื่องราวคล้ายกันคือ เทพทั้ง 9 องค์มีพยานะซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้สังเกตได้ว่าเป็นเทพองค์ใด
ในประเทศไทยไม่พบจารึกที่กล่าวถึงเทพองค์นี้ แต่สันนิษฐานว่าเหตุการณ์การสร้างคงจะคล้ายกันในเขมร
เราพอจะดูจากแหล่งศิลาซึ่งอาจจะเห็นถึงเทพ 9 องค์นี้ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ของไทยทั้งสิบ เช่น จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดพระตะบอง

ส่วนรูปในประเทศไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 - 16 มีหลักฐานภาพสลักของพระ
สุริยะ ใ้เห็นรูปพระวิษณุลักษณะคล้ายรูปพระอาทิตย์ที่ อ.อุทอง จ.สุพรรณบุรี ซึ่งอาจจะอยู่ใน
สมัยทวารวดี และพบภาพสลักของพระสุริยะปรากฏร่วมกับบรมจักรที่จังหวัดนครปฐม อายุราว
พุทธศตวรรษที่ 12 นอกจากนั้นยังใ้พบรูปสลักลอยตัวของพระสุริยะที่ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์
อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี อ.ยะรัง จ.ปัตตานี อาจจะกล่าวได้ว่ารูปเคารพของพระสุริยะใน
ประเทศไทยเป็นอิทธิพลของอินเดียโดยตรง โดยเฉพาะพระสุริยะที่พบที่ อ.ยะรัง จ.ปัตตานี
เป็นหลักฐานที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่า อาจจะได้รับอิทธิพลพราหมณ์ลัทธิไศวระด้วย นอกเหนือจาก
การนับถือศาสนาพุทธ และศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ ความเชื่อซึ่งปรากฏในประเทศไทยเกี่ยวกับเทพพระ
เคราะห์นั้นคล้ายกับความเชื่อในอินเดียอยู่บ้าง เป็นต้นว่า การให้ชื่อวันในสัปดาห์ ชื่อของดาว
พระเคราะห์ ความเชื่อในโชคละชะหรือโหราศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับดวงดาวต่าง ๆ กล่าววว่า
การศึกษาลักษณะและของเทพซึ่งเป็นตัวแทนของดาวพระเคราะห์เหล่านี้เป็นลักษณะทางโหร-
ศาสตร์ก็จะทำให้การดูดวงชะตา หรือทายลักษณะนิสัยของคนได้ง่ายขึ้นจากการเปรียบเทียบ

ลักษณะของเทพเจ้าเหล่านั้น หรือบางทีก็พบว่าการบูชาพระพุทธรูปคล้ายกับเป็นตัวแทนของวัน
ต่าง ๆ เช่น วันอังคารบูชาพระพุทธรูปปางไสยาสน์ นอกจากนั้นยังมีการประดับหรือตกแต่งควนสี
ประจำวัน เช่น วันอาทิตย์สีแดง วันจันทร์สีเหลืองนวล คล้ายคติที่ใช้ในอินเดีย (การใส่ผ้าตกแต่ง
กับเทพพญาราหูในอินเดีย) หรืออัฐมณีที่เรียกว่า เนาวรัตน์ นวรัตน์ หรือนพรัตน์ (แก้ว ๘
ประการ) นั่นคือว่าเกี่ยวข้องกับคติเทพพญาราหูเช่นกัน คือ อัฐมณีสีแดง เช่น ทับทิม หรือ
เพชร (คล้ายสีพระอาทิตย์)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 1

พระสุริยะประทับนั่ง ฉายารางพุทธศตวรรษที่ 16 จากวังโอริสสา (ปัจจุบันอยู่ที่
พิพิธภัณฑ์เซียม กรุงดอบกอบ ประเทศอังกฤษ)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 2

พระสุริยประทีปขึ้น จากเบงกอล อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 ศิลปะ
แบบปาละ

ภาพที่ 3

พระพุทธรูปปางสมาธิ จากกรุโอริสสา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 (จากบริเวณวัดไชย
มกุฏราชวิทยาลัย)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 4

พระเกตุ เป็นอสุร มีท่อนหางเป็นลำตัวของงู จากโกบารัต รัฐโอริสสา อายุราว
พุทธศตวรรษที่ 18 (จากบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๕

ประติมากรรมแกะสลักรูปเทพพญาราเซท 4 องค์ จากสารนาถ (พิพิธสถาน
เมืองสารนาถ)

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

ภาพที่ 6

รูปเหรียญสมัยโบราณของไทย เรียกว่า Punch Marked Coin (Silver)

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

ภาพที่ 7

รูปเหรียญสมัยโบราณของอินเดีย เรียกว่า Punch Marked Coin (Silver)

มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสุโขทัย

ภาพที่ 8

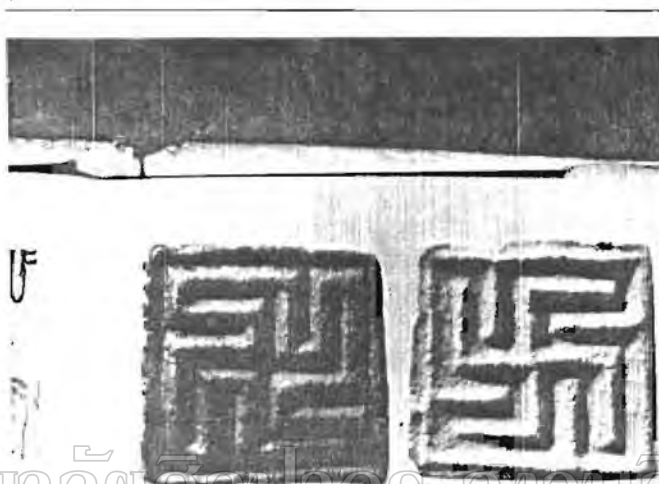
รูปเหรียญสมัยโบราณของอินเดีย เรียกว่า Punch Marked Coin (Silver)

มหาวิทยาลัยศิลปากร ศูนย์อนุรักษ์

ภาพที่ 9

สลักรูป สลักโลหะที่เกี่ยวกับพระอาทิตย์ จากเมืองฮาร์ปา (จากบริติชนิวซีแลนด์)

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนศิลปกรรม

ภาพที่ 10

รูปลัทธิศาสนาสถูปพระอาทิตย์ ที่โกบาร์ต รัฐโอริสสา สร้างในลักษณะของวงล้อ
พระอาทิตย์ อารยธรรมพุทธศตวรรษที่ 17 - 18

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระสุริยะศิลาจาก Nuggehalli ศิลปะแบบอินเดียนใต้ - ด้านข้างคือ
ราชินีและนิกะภา พร้อมเทพ และปิงกละ (ราชวงศ์ไอยคุงะ)

Sūrya: Stūpa: Nuggehalli.

มหาวิทยาลัยศิลปากร จ.นนทบุรี

ภาพที่ 12

พระสุริยะศีลา จากมาร์วาร (Marvar)

ศิลปะภาพแผ่นของอินเดีย

มหาวิทยาลัยศิลปากร งามอนดิชสิทธิ์

ภาพที่ 13

สุริยะจากแอจเมอ์ (Ajmere)

ศิลปะภาคเหนือ ราชปุฏน (Rajputana)

มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุรักษ์ศิลปกรรม

ภาพที่ 14

สุริยะศิลา ศิลปะอโศกอินเดีย

(ภาพ ๑)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 15

พระสุริยะจากแคว้นเบงกอล (from Asutash Museum)
(ศิลปะสมัยหลังคุปตะ)

4

Asutash Museum

ภาพ 16

พระสุริยประทีปหิน จาก Khiching

2

Sury
(Khich

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 17

พระสุริยประทีปหนึ่ง จาก Khiching

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

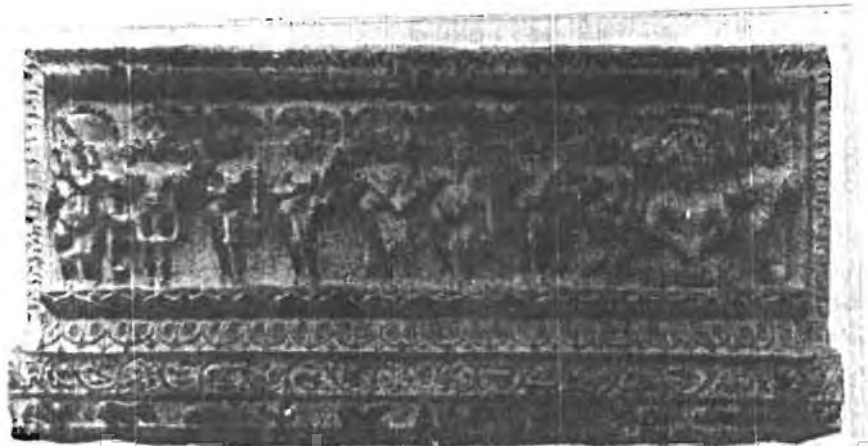
ภาพที่ 18

พระสุริยะ ศิลปะนฤกรา ธรรมทวยศิลาทราย

ภาพที่ 19

เทพพกระาห์เป็นประติมากรรมและสลักบนแผ่นศิลา จาก Asotosh Museum

มหาวิทยาลัยศิลปากร ² ส่วนลิขสิทธิ์

Navagraha Relief (Asotosh Museum)

ภาพที่ 20

เทพยพเทวราชเพียง ๖ องค์ สังเกตว่ามีพระราหูและพระเกตุอยู่ด้วย ศิลปะ
จีนสมัยภาคเหนือ

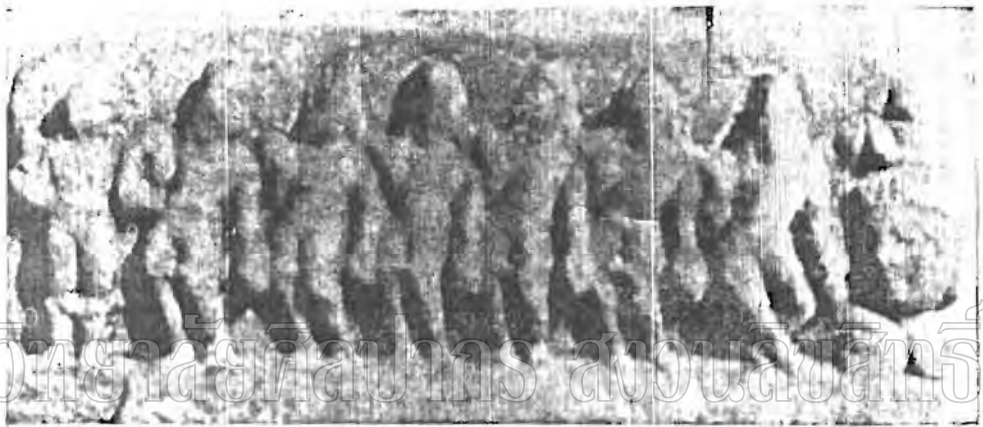

มหาวิทยาลัยศิลปากร งามวงศ์มาตร์

ภาพที่ 21

เทพนพเคราะห์เป็นประติมากรรม และสลักบนแท่นศิลาารวมกัน ศิลปะอียิปต์
ภาคเหนือ

Pl. XX
Fig. 37—Navagraha-Panels

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยอัสสัมชิสต์

ภาพที่ 23

รูปพระสุริยเททันชาธรรมาจารย์ จากพิพิธภัณฑ์อินเดีย

มหาวิทยาลัยศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ

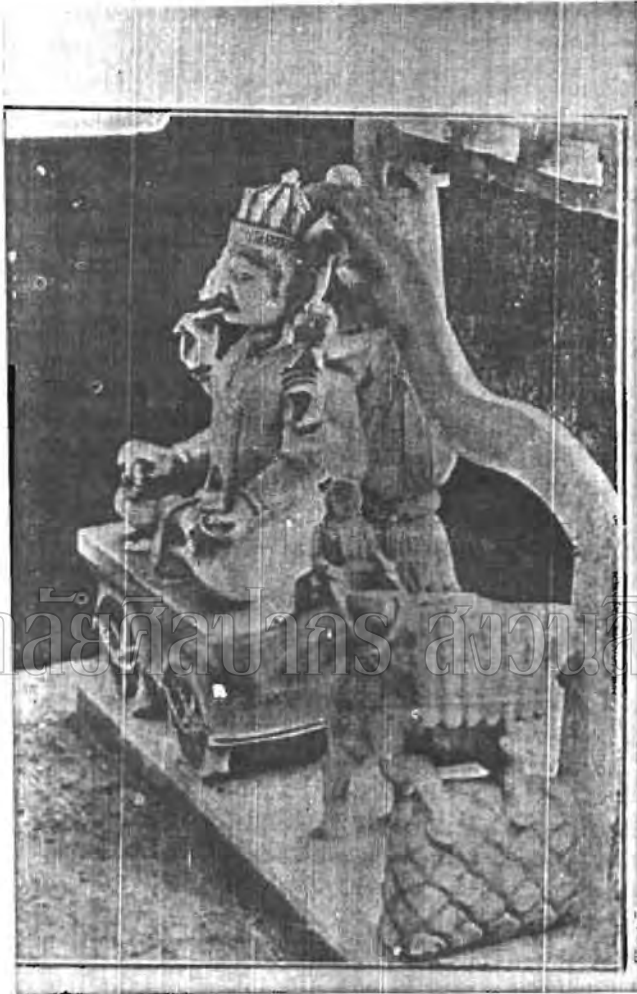

Fig. 24. — Surya.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 2๖

พระศิวะทำจากหินอ่อน จากเมือง Rajputana

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

ภาพที่ 26

พระสุริยะสีลา จากพิพม์ Rajputana

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 27

พระสุริยาองค์แรกวงศ์โหดละ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 ศิลปะอินเดีย
ใต้ ถวายของพระสุริยาเทอ เพ็ญธา และปรัศญา เทพียบไลความมิด

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

ภาพที่ 26

พระสุริยประทีปหิน ในศาลสถานปรสุราเมศวร ในอุษิมลัม รัษฎราศ อาญ
วงกอบสมัยพุทธศตวรรษที่ 22

PLATE LXXXVI

Surysa - Monu, Gudumallam.

(The Indian Museum, Calcutta)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๒๑

พระสุริเยะประทีปยืน จากโปสนนาลูวะ อารยธรรมพุทธศตวรรษที่ ๑๖
ศิลปะอินเดียใต้ พุทธศตวรรษที่ ๑๖

มหาวิทยาลัยศิลปากร งามวลีขสิทธิ์

ภาพที่ 29

พระสุริเยะประทีปยืน จากโปโลนนารูวะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16
ศิลปะอินเดียใต้ พุทธศตวรรษที่ 16

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระสุริยะพระอินทร์ (Ellora) พระสุริยะประทับอยู่บนราศี มีนาง
 7 คู่ และดาวฤกษ์ 7 ดวง และพระอินทร์ประทับอยู่ข้างขวา พระสุริยะถือ
 ไม้เท้าและพระอินทร์ถือธนู และลูกศร วรรคมี 2 คือ ดาวฤกษ์พระสุริยะ
 12 - 14 (วรรคนี้คือวรรค)

มหาวิทยาลัยศิลปากร - สถาบันศิลปศึกษา

ภาพที่ ๕๑

พระโสมหรือพระจันทร์ เทพแห่งการบูชา ศิลปะแกละดักไม์ ศิลปะอียิปต์
(จากพิพิธภัณฑ์เมย์ กรุงปารีส ฝรั่งเศส)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 32

เทพอุษา เทพยามเฒ่า ศิลปะแกะสลักไม้ ศิลปะอีสานใต้ เทพอุษามักกระเด็น
เทพอุษามักกระเด็น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 34.

พระสุริยะสาริก ศิลปะอินเดีย จากพิพิธภัณฑ์พระราช

1018-1019-1020

(Fig. 1) Surya : Bronze.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 35

พระสุริยะสิลา จากวัดมณี ทอนใต้ของอินเคีย

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 36

พระสุริยะศิลา จากรัฐทมิฬ ตอนใต้ของอินเดีย

11. Surya-Narāyaṇa * Stone * India

มหาวิทยาลัยศิลปากร สหวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 38

พระสุริยะศิลา จากชาเวลิ ศิลปะอินเดียนใต้ ราชวงศ์โทมสละ เมืองจาลุกยะ
พระสุริยะไมสวมรองเท้า คานข้างถือเทพีอุษาและปรัตมุขา

Sūrya: Stone: Havōri, Jharwar District.

พระสุริยะสีลาจากมัลเชรีในลัทธิเวลิปากลัม สมัยปัลลวะตอนปลาย (พ.ศ. 1343)

PLATE LXXXVII

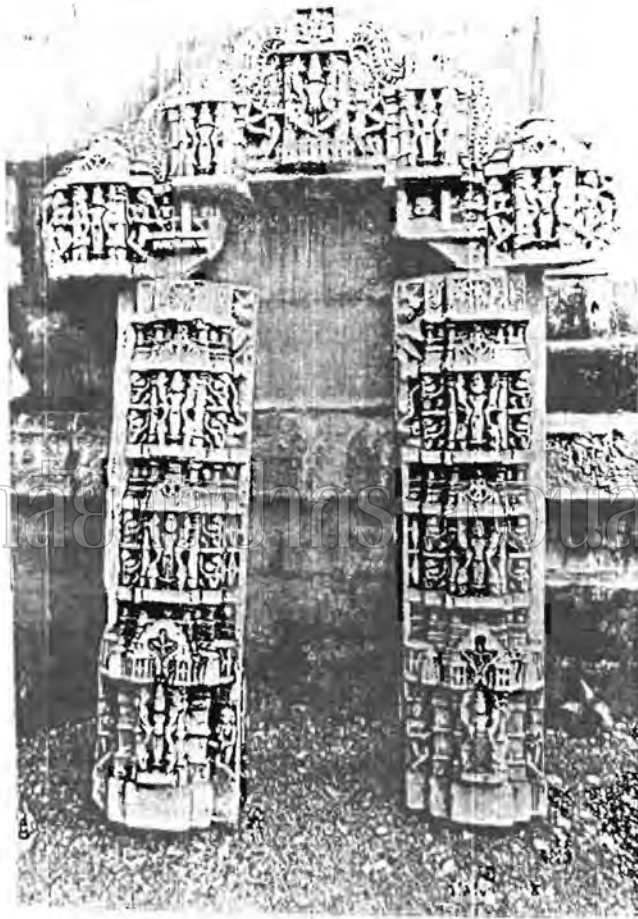

[For face page 231.]

Burya: Stone: Malabar.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

โตรณะทางเข้าศาสนสถานพระอาทิตย์ ทำจากศิลาขัดยิบเคียวโต

Torana of a Sūrya Temple; Stone; Juvagari Museum.

ภาพที่ 41

พระสุริยะจากเมืองมโหฬาร ประเทศพม่า ราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 22 เป็น
ศิลปะแบบอินเดียนเหนือ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สอนวิชาสีทธี

พระสุริยะ? จากเทวาลัยวัดหนองกุงวง ประเพณีมา ศิลปะแบบอับเฉาได้

พระสุริยะ ศิลปะชวา อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๙

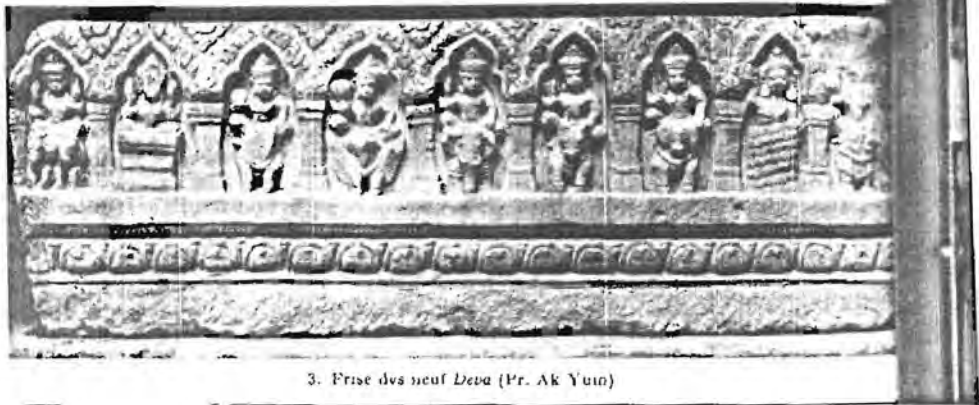

มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 44

เทพรักษาทิศและเทพพเคราะห์ที่ปราสาทออกอม ศิลปะขอมแบบบายน
หรือถ้ำ พ. ศ. 1544 (พิพิธภัณฑ์สถานพระนคร)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 4๖

เทพธิดาสิบและเทพพญาราช ศิลปะแบบบาเยนของซอมเทรหรือเขมร

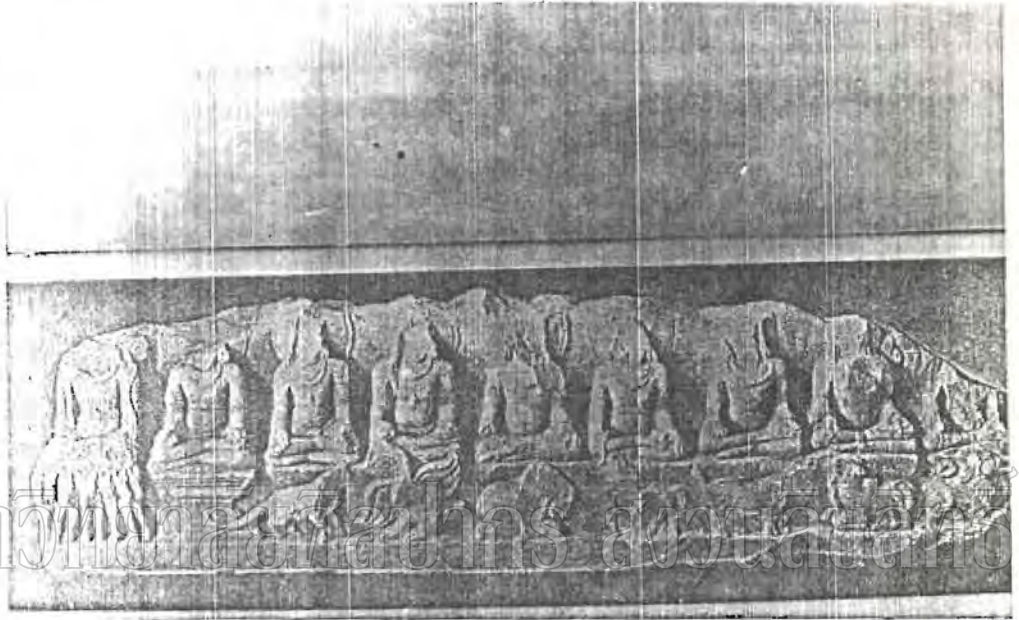

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 46

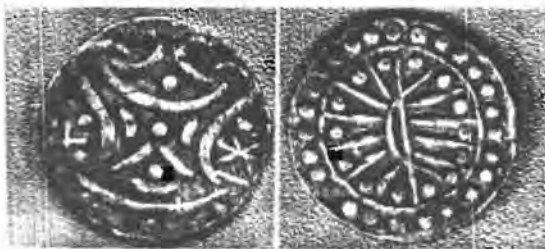
เทพรักษาทิศและเทพนพเคราะห์ ศิลปะจาม จากปราสาททราเกีย

มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ

ภาพที่ 47

เหรียญทอง ๑. ศ. พ. ๒๕๐๖

4. Médaille d'Or « au soleil » (U-Thong, Thaïlande)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 48

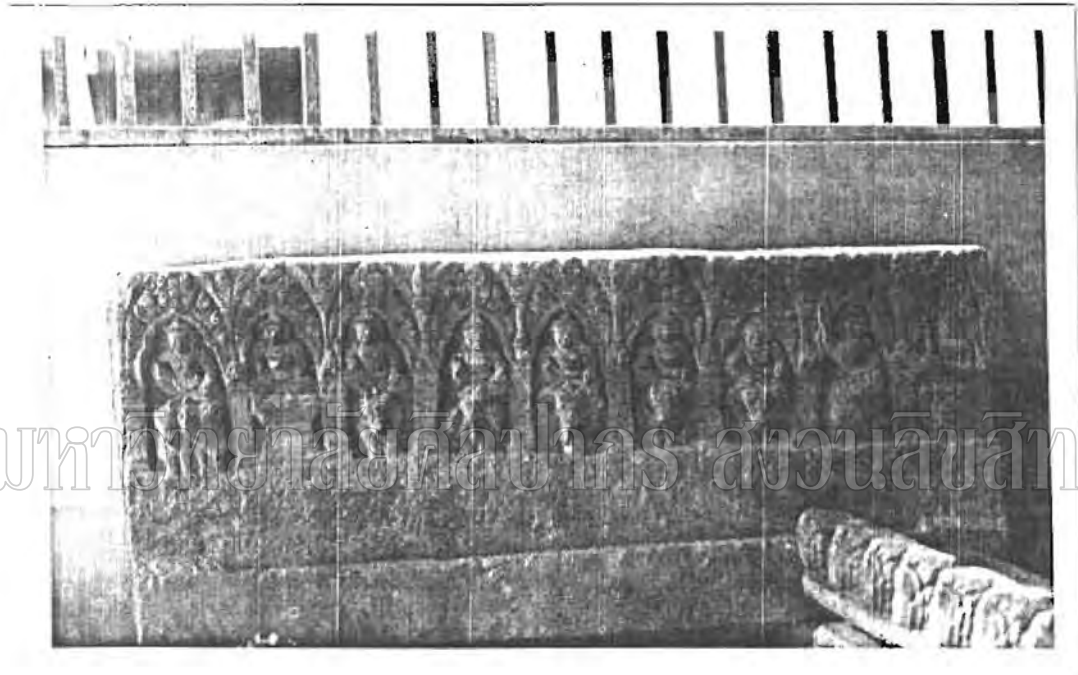
เพนพเคราะห์และเพชร์กษัตริศ จากปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
เป็นแท่งศิลาลึกลาย ซึ่งอาจเป็นทับหลัง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 49

เทพยพกระวาทและเทพรักษาทิศจากเทวสถานพระนารายณ์ อำเภอนิคม
จังหวัดนครราชสีมา เป็นแท่งศิลาสลักลาย

ภาพที่ ๖๐

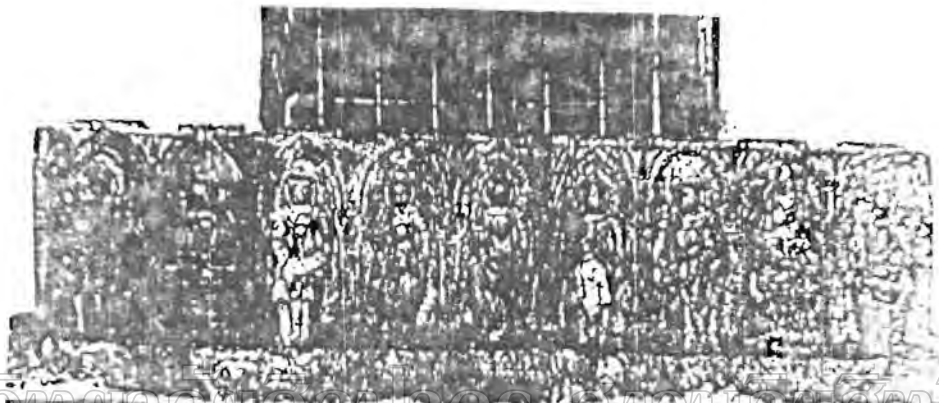
เทพพนมและเทพรักษาทิศ จากปราสาทโลเล ศิลปะแบบเขมรหรือขอม
(พิพิธภัณฑสถาน พระนคร)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 51

เทพนพเคราะห์และเทพรักษาทิศ จากปราสาทกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย
จังหวัดศรีสะเกษ

มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสุโขทัย

ภาพที่ ๖๒

วัดระฆังจักร พุทธมณฑล
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ

จังหวัดนครปฐม

มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร

สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๖๓

พระสุริยะสารีร สูง ๒๐.๓ เซนติเมตร พบที่เมืองโบราณ อ่าวเกาะรัง จังหวัด
ปัตตานี

ที่ ๑ พระสุริยะสารีร สูง ๒๐.๓ ซม.

มหาวิทยาลัยศิลปากร - สมเด็จพระสังฆราช

ภาพที่ 54

ภาพลายเส้นพระอุปัชฌาย์ พมทอ้าปากกระซิบ

พระอุปัชฌาย์ พมทอ้าปากกระซิบ

ภาพที่ 55

พระสุริยะสำริด จากอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๖๘

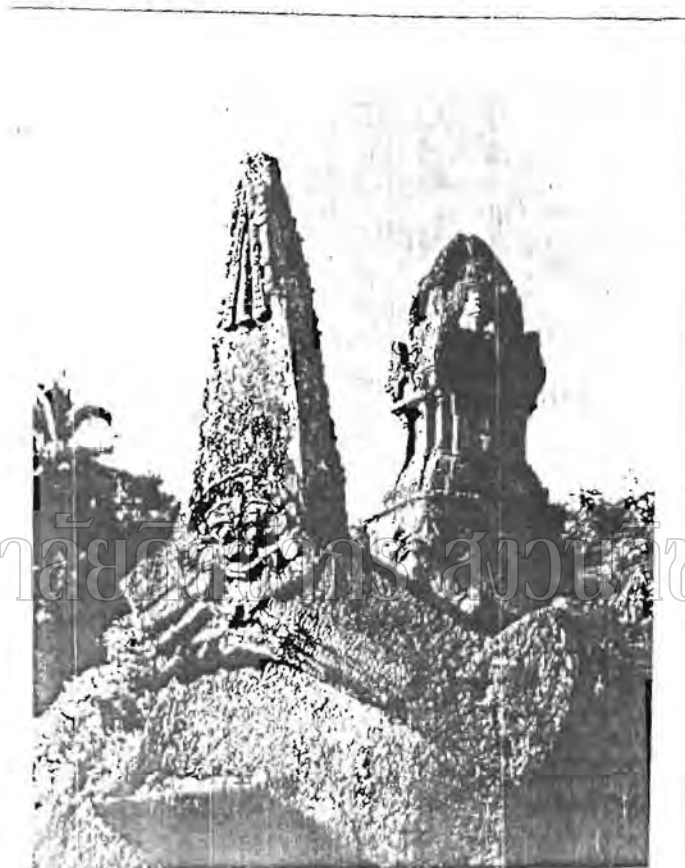
พระสุริยะ จากอำเภอสรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๕๗

หน้ากาลมีลักษณะลำตัวคล้ายราหู วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (พะไลยง) อ.ศรีสัชนาลัย
จ.สุโขทัย กล่าววราสารามสมัยพ่อขุนรามแก้วแห่ง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงขลา

อภิธานศัพท์

กมัลล (Kamandalu)	ภาชนะใส่น้ำ (หม้อน้ำ) มีหลายแบบ บ้างก็เรียกหม้อน้ำมนต์
กัระนฺดมุคฺค (A karanda-mukuta)	หมวกทรงระฆังครอบ
กุนฺดล (Kundalas)	เครื่องประดับหู มีหลายแบบ ประดับคอ ไหล่ ต้นแขน ออกและสะโพก
กุษาณะ	ราชวงศ์ปัทมรองอินเคียทางเหนือ พุทธศตวรรษที่ 4 - 7
กิริฏมฺก (Kirita mukuta)	เป็นหมวกทรงกระบอกที่บนยอดมีปมคอบข้างกลม ยอดแหลม ตัวหมวกประดับด้วยเพชรพลอย ตรงด้านบนหรือรอบ ๆ มีสายสร้อยเพชรพันรอบทั้งข้างบนและข้างล่าง เป็นหมวกที่พระนารายณ์และกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ใช้
คฑะ (Khadga)	เป็นดาบยาวหรือสั้น มักใช้คู่กับเชฏกะหรือโลห์ ดาบมีทั้งคมเดียวและสองคม มีที่จับ ส่วนโลห์มีทั้งกลมและเหลี่ยม มีที่จับอยู่ด้านหลัง ด้านหน้ามีลวดลายหรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ
เคฏกะ (Khetaka)	ปรากฏอยู่ โลห์มี 2 แบบ แบบสี่เหลี่ยมคี่กับห้าเหลี่ยม
คทา	เป็นกระบองขรรคมดา ในยุคต่อมามีการประดับตกแต่ง
คูปตะ	ราชวงศ์ปัทมรองอินเคียทางเหนือ กลางพุทธศตวรรษที่ 9 - 11
จักร	มี 2 แบบ แบบแรกเป็นรูปเหมือนล้อเกวียนทั่วไป อีกแบบหนึ่งมีเครื่องประดับมากมาย ล้อเหมือนกลีบดอกบัว ซึ่งล้อทั้งหมดจะมีรูปร่างเป็นดอกบัวบาน จักรตกแต่งเชยเดียวกับสังข์คือ มีหัวสังข์และผ้าพันรอบทั้งชายลงมาถึงสามส่วน หมายถึงการยืนเอียงศีรษะ ไหล่ และสะโพกทางเขาศาสนสถาน
ตรีภังค (Tribhanga)	รัศมีที่ปรากฏรอบศีรษะ
โศรณะ (Tōrana)	หลายประการณพล แต่ประภาวดีเป็นแสงรัศมี ปรากฏรอบ
ประการณพล	กายของเทพหรือเทพี
ประภาวดี	

ปัทมะ	คอกบัวบาน สัญลักษณ์ความบริสุทธิ์ พลังการสร้างสรรค์และ อุดมสมบูรณ์
ปัทมปี่	แพนหรือท่อนี่รูปคอกบัว ปี่จะความหมายเหมือนอาสนะ
ปัทมสนะ	ทาสีคสมาธิ พระบาทวางซ้อนกัน รูปกลมหรือรูปไข่
ปัลลวะ	ราชวงศ์ที่ปกครองอินเดียตะวันตกเฉียงใต้ พุทธศตวรรษที่ 9 - 15
ปาละ	ราชวงศ์ที่ปกครองอินเดียตะวันตกเฉียงเหนือ พุทธศตวรรษ ที่ 13 - 16
ปาละ (Pāṣā)	เชือกปาละ ใช้ผูกศตวรรษ ประกอบด้วยเชือก 2 - 3 เส้น รวมกัน
ปustaka (Pustak)	คือหนังสือทำด้วยใบปาล์ม หรือในยุคนั้นเป็นกระดาษ
ไม้เท้า	ทาสีคทา หรือไม้เท้า
โพทะ มุทรา	ท่าพระหัตถ์ชาวาวางหัตถ์พระหัตถ์ซ้าย ซึ่งวางบนพระเพลา
ยัชโญปวีต (Yajñōpavita)	สายศักดิ์สิทธิ์ของผู้กำเนิดมาในวรรณะพราหมณ์ ใช้ห้อยพาด ออกจากซ้ายไปขวา ทำจากผ้าหนึ่งสีตัว ไหมก ในรูปเทพ หรือเทพยทนต์ ๖ จะปรากฏว่ามีสายยัชโญปวีตห้อยพาด จากซ้ายไปขวา ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเทพหรือเทวีเริ่ม สวมสายยัชโญปวีตเมื่อไร แต่ปรากฏเด่นชัดในสมัยคุปตะ และในยุคต้นของสมัยจาลูกยะ ปัลลวะ โดยทำเป็นเส้นโบว์ ทาสีคทาออกไปผูกบนไวกาน้ำ สายยัชโญปวีตเป็นสายศักดิ์ สิทธิ์ที่ชาวฮินดูชั้นสูงนิยมทาสีคทา
วาระ - มุทรา (Varda mudra)	ท่าพระหัตถ์ที่แสดงปางประทานพร คือ พระหัตถ์ซ้ายแบออก พระอุ้งศุลทั้งหน้าหลังขึ้น ยื่นออกมาถึงผู้รับพร
ศักติ (Śakti)	เป็นชื่อของหอก ประกอบด้วยชิ้นโลหะ ซึ่งมีรูปร่างเป็นเหลี่ยม ชาวฮินดูทัก หรือรูปใบโพธิ์ เสาติดกับทามไม้โดยใช้ด้าย ปลากแหมขึ้น
สุล (Sula)	คือ 3 ง่าม ลักษณะสำคัญเป็นแท่งเหล็ก มีปลายแหลมคม เสียบอยู่กับทามไม้

มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาลัยศิลปากร

สรุทหรือสรุท (Sruk)

เป็นข้อ 2 แบบ ใช้สำหรับคัมภีร์ ออกจากหม้อ (น้ำมัน
เนย) เพื่อใส่ในไฟอบคัมภีร์ในพิธีบูชาขันธ์ แบบแรก
เป็นรูปครึ่งวงกลมกลวงมีค้ำยาว แบบที่สองมีลักษณะเหมือน
ข้อในปัจจุบัน ในยุคหลัง - มีการประดับตกแต่งอย่าง
งดงาม

สิงหาสนะ

ทำซ้ำใช้กัน พระพาหาและพระหัตถ์เหยียดตรงลงมา
พระโอษฐ์เปิดกว้าง และพระเนตรจับอยู่บริเวณปลายพระ
นาสิก รูปมักเป็นรูปสี่เหลี่ยมแบน

สมยามูรติ (Saumyamūrti)

ลักษณะที่อ่อนช้อย งดงาม หรือปางกรูณา

หาระ (Hara)

สร้อยคอมีหลายแบบ ยุคต้น - เป็นสายสั้น - คิಕ್ಕอ และมัก
ประกอบด้วยวัตถุที่เป็นแผ่นกว้าง - หลายชิ้นต่อกัน

อภยะ - มุทรา (Abhaya)

ปางประทานอภัย พระหัตถ์ยื่นออกมา พระองค์ทั้ง ๖ ขึ้น
ข้างบน

อวตาร

การเสด็จลงมา การจุติของเทพในรูปมนุษย์

อวตาร

เข็มขัดคัมภีร์ของบรรดาผู้นับถือพระอาทิตย์หรือโซโรอัส
เตอร์ มีทวามหมายเท่ากับสายธนูหรือโยธูปวัดของ
พราหมณ์

อักษมาลา (Akshamala)

พวงมาลัยลูกปัดหรือสร้อยลูกปัด

อัญชลี

ท่าไหว้ พระหัตถ์ทั้ง 2 ข้างประกบกันแสดงคารวะ

อุทร พันธะ (Udara - bandha)

เข็มขัดขนาดใหญ่ใช้สวมบริเวณใต้อกเหนือเอว

บรรณานุกรม

- จิรัชสา, ศาสตราจารย์, คติความเชื่อเรื่องพระพิมพ์เบญจศรีในประเทศไทย วิทยานิพนธ์ประกอบ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร 2527
- สุทธิจิต จิตต์แก้ว, ร้อยเอกหญิง, การศึกษาลายหน้ากาลแบบดั้งเดิมแบบเขมรในภาคตะวันออก
เฉียงเหนือของไทย วิทยานิพนธ์ประกอบการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร 2527
- บริษัทลูกรัก, หลวง ส.ไพฑูริย์ ศรีสุชาลัย กำแพงเพชร มูลนิธิไทยวัฒนาพานิช: กรุงเทพฯ 2518
- ประจักษ์ ปรภาพิทยากร, เทวคานุกรมในวรรณคดี โอเดียนสโตร์: กรุงเทพฯ 1519
- ภาสกร อิมหาราช ร.ศ., รูปเคารพในศาสนาฮินดูมหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 2520
- ภาสกร อิมหาราช ร.ศ., พระสุริยสารวิทย์พิมพ์ที่เมืองโบราณ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี
วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร (ภาคปลาย) 2529
- พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ ผศ.ดร., ค้นกับพระเจ้า กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพฯ 2523
- พลุทอง (นามแฝง) เทวโลก เมืองโบราณ: กรุงเทพฯ 2530
- พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะในประเทศไทย อมรินทร์การพิมพ์: กรุงเทพฯ 2528
- มงคลเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, เทพเจ้าและสิ่งพิทักษ์ ชรรณบรรณาการ:
พระนคร 1516
- มงคลเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระเป็นเจ้าของพราหมณ์ พิมพ์ในงานอุทิศ
งานสถาปนาภิจักรย นารถปลาเงิน กนิษฐาภรณ์ 2517
- วิชัยย์ เสมาละคำ คติความเชื่อเรื่องพระอิศวรในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย สารนิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 2530
- ศิลปากร, กรม การว่านพิพิพัทธ์สถานแห่งชาติปราจีนบุรี กรมศิลปากร 2529
- ศรีสุรางค์ พุทธิพิย (บรรณาธิการ) อารยธรรมตะวันออก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์:
กรุงเทพฯ 2526
- ส. พลาภาลัย เทววิทยา พิมพ์การพิมพ์: กรุงเทพฯ 2519
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้
เล่ม 6 อมรินทร์การพิมพ์: กรุงเทพฯ 2529
- สัจจาภิรมย์, พระยา เทวกำเบ็ท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: พระนคร 2507

สุนทรทิศ ทิศกุล ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า, ศิลปะในประเทศไทย กรุงเทพมหานคร
กรุงเทพฯ 2518

สุนทรทิศ ทิศกุล ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า, ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม โรงพิมพ์
พิมพ์เขียว กรุงเทพฯ 2519

สุนทรทิศ ทิศกุล ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึงพ.ศ.2000
คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย โรงพิมพ์สำนักงานกฤษฎีกา : กรุงเทพฯ
2522

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สุภัทรดิศ ดิศกุล ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า, ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ กรุงเทพฯ : กรุงเทพฯ
2513

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ หม่อมราชวงศ์, ศิลปะจามและศิลปะพม่า มหาวิทยาลัยศิลปากร : กรุงเทพฯ
2530

องค์การท่าเรือกรุงเทพฯ พจนานุกรมสำหรับนักเรียน กรุงเทพฯ : กรุงเทพฯ 2515

อนันต์ พงศ์ภาค ประสาธน์กัณฑ์ใหญ่ วิทยานิพนธ์ประกอบการศึกษาหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตร
บัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร 2525

Abbe J.A., Hindu Manners Customs and Ceremouies Oxford at the Clarendon
Press, London 1906

A B L Awasthi, Brahmanical Art and Iconography Kailash Phakashan, India
1976

A C. Clayton, The Rigveda and Vedic Religion Banassi Doss New Delhi 1981

Adoff Kaegi, Life in ancient India studies in Rig Vedic India, Suril Gupta
Calcutta 1950

A G. Mitchell, Hindu God and Goddesses London 1982

Ananda K. Coomarasnamy, Introduction to India Art Delhi 1969

Aung Thaw, Historical Sites in Burma The Ministry of Union of Burma 1965

Basham, AL The Worder That Was India Groove Press New York 1959

B.C. Sinha, Tree Worship in Ancient India CRK Jain New Delhi 1979

Bernet Kemper The bronje of Nalanda and Hindu Javanese Art Late E.J. Brill
Ltd. Leiden 1933

F M Asher, The Art of Eastern India 300 - 800 Oxford University Press
Delhi 1980

Gordon H. Luce, Old Burma-- early Pagan New York University New York 1969

J. Allan, Catalogue of the Coins of Ancient India Rajbandhu Industrial
Compani New Delhi 1963

J. Boisselier, Asia du sud - eat Le Cambodge Tome I A et J. Pichard Paris
1966

J. Boisselier, La statue du Champa école Française d'Extrême-Orient
Paris 1963

J. Dorson, Hindu Classical Dictionary Gray : Austria 1971

Late Gitendra Nath Banerjica, The Development of Hindu Iconography
Munshirran Mamoharl Publishers, Delhi 1974

Mahir Mohan, Sculptures of Ganga - Yamuna Valley Muk Hopadhydy 1955

Nihar - Ranjan Ray ; Brahmanical Gods in Burma University of Calcutta 1932

O. Sompura, Album of Hindu Iconography Ahmedabad 1976

P. Thomas, Festivals and Holiday of India DB. Taraporevada : Bombay 1971

P. Thomas, Hindu Religion Custom and Manner Bombay 1961

S B Singh, Brahmanical Icon in Northern India Sagar Printers : New Delhi 1977

T.A.G. RAO Element of Hindu Iconography Vol I Part II Madras 1914

Vincent A. Smith, A History of Fine Art in India and Ceylon Bombay : 1969

V. Ions, India Mythology Yugoslavia : 1961

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์